

OULUN SEUDUN
AMMATTIKORKEAKOULU

Marika Kanniala

LAPSEN KUULEMINEN HUOSTAANOTOSSA JA SIJAISHUOLTOON SIJOITTAMISESSA

Tutkimus vuosina 2008–2010 vireille tulleista hakemuksista huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa.

Marika Kanniala

LAPSEN KUULEMINEN HUOSTAANOTOSA JA SIJAISHUOLTOON SIJOITTAMISESSA

Tutkimus vuosina 2008–2010 vireille tulleista hakemuksista huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa.

Marika Kanniala
Opinnäytetyö
Kevät 2011
Liiketalouden koulutusohjelma
Oulun seudun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun seudun ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma, Oikeuden ja hallinnon suuntautumisvaihtoehto

Tekijä: Marika Kanniala

Opinnäytetyön nimi: Lapsen kuuleminen huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa.
Tutkimus vuosina 2008–2010 vireille tulleista hakemuksista huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa.

Työn ohjaaja: Lea Isopoussu-Koponen

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Kevät 2011

Sivumäärä: 76 + 15 liitesivua

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyössä tarkastellaan lapsen kuulemista huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa. Työ on tutkimus vuosina 2008–2010 vireille tulleista hakemuksista huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa. Opinnäytetyön aihe syntyi ammattiharjoittelujakson aikana Oulun hallinto-oikeudessa, joka on opinnäytetyön toimeksiantaja. Opinnäytetyössä perehdytään lastensuojelusäännöksiin huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa. Työn tarkoituksena on tutkia lastensuojelulain kautta lapsen kuulemista huostaanotto-prosessissa. Opinnäytetyön tavoitteena on selvittää miten kuuleminen suoritetaan huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa. Samalla on kartoitettu ongelmakohtia lapsen kuulemiseen liittyen ja selvitetty mitä tekijöitä tulee ottaa huomioon kuulemista toteutettaessa. Lisäksi tarkoituksena on perehtyä ja tutkia aiheeseen liittyviä oikeustapauksia ja pohtia tapauksia teorian perusteella nousseisiin kysymyksiin.

Opinnäytetyössä tietoperustana on käytetty ensisijaisesti voimassa olevaa lakia. Lähdehierarkian mukaisesti keskeisiä lähteitä ovat lain esityöt, lainkäyttöratkaisut, oikeuskirjallisuus ja asiantuntijakirjoitukset. Lainkäytön havainnollistamiseksi on työssä esitelty Oulun hallinto-oikeuden ratkaisuja. Käytännön näkökulmaa on työhön tuotu haastattelemalla kahta Oulun hallinto-oikeuden asiantuntijaa.

Tutkimusmenetelminä opinnäytetyössä on käytetty lainopillisen menetelmän rinnalla kvalitatiivista menetelmää, joka tulee esille teemahaastattelun kautta, sekä kvantitatiivista menetelmää tilastollisen tutkimuksen myötä. Tutkimusaineistona ovat asianhallintajärjestelmästä saadut Oulu hallinto-oikeuden ratkaisut huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa. Lapsen kuulemista koskevia ratkaisuja käsitellään rajattuna uuden lastensuojelulain (417/2007) voimaan tulosta vuodesta 2008 vuoteen 2010. Haku on tehty asiaryhmähaulla huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen. Viittauksissa on käytetty päätösnumeroita.

Lastensuojeluasiassa 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Kuulemisen tarkoituksena on mielipiteen selvittämisen lisäksi lapselle asianosaisena kuuluvan oikeuden toteuttaminen.

Asiasanat: lastensuojelulaki, lapsen kuuleminen, puhevalta, huostaanotto, sijaishuoltoon sijoittaminen, hallinto-oikeus, suullinen käsittely

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Economics, Option of Law and Administration

Author: Marika Kanniala

Title of thesis: Court proceedings involving child taking into care and substitute care placement.

Research in 2008-2010 initiated by applications for taking a child into care and substitute care placement of Oulu Administrative Court.

Supervisor: Lea Isopoussu-Koponen

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2011 Number of pages 76 + 15 appendix

ABSTRACT

The thesis examines the legal hearings regarding the taking of children into care and substitute care placement. The work is a research about pending applications from 2008-2010 based on taking children into care and substitute care placement in the Administrative Court of Oulu. The topic for this thesis was formulated during in my professional training in the Administrative Court of Oulu, which is also the commissioner for this thesis. The focus of this thesis is on Child Welfare Act with respect to taking into care and substitute care placement. The purpose of this study was to investigate the hearing process regarding with the taking of a child into care, along with the Child Welfare Act (417/2007). The goal was to find out how children's hearing is arranged in the Oulu Administrative Court. Also to identify any potential problem areas within the children's hearing assessment proceedings and what factors should be taking into count in the children's hearing process. The aim of this thesis was also to examine the related legal cases and consider the cases along with any discrepancies which arise related to theory.

The knowledge base in this thesis was based on information from legislation. The source hierarchy is compatible with the essential sources of the legislative history, juridical decisions, legal literature and the expert writings. Decisions of the Oulu Administrative Court were introduced to illustrate the use of law. A practical perspective was introduced as a result of interviewing two law experts from the Oulu Administrative Court. The research methods in this thesis were used alongside the jurisprudence as well as a qualitative method, which manifest itself as a theme interview. In this thesis was also used the quantitative method of statistical research. The research material consists of decision regarding taking into care and substitute care placement provided by the Oulu Administrative Court case-management system. The search was completed by using a case group search. The case numbers were included in the references.

In addition to the child's custodian or other legal representative, a child who is twelve years of age or more is entitled to be heard in a child welfare case concerning the child in question. The purpose on the hearing was to determine the child's views and the proper custodial decision for the party.

Keywords: Child Welfare Act, child's hearing, right of action, taking into care, substitute placement, Administrative Court, oral hearing

SISÄLLYS

SISÄLLYS	5
1 JOHDANTO	8
2 OULUN HALLINTO-OIKEUS	11
2.1 Yleistä Oulun hallinto-oikeudesta	11
2.2 Henkilökunta ja organisaatio	12
2.3 Asioiden ratkaisu hallinto-oikeudessa	13
3 LASTENSUOJELULAKI LAPSEN OIKEUKSIA TURVAAMASSA	14
3.1 Lastensuojelulain tavoitteista	14
3.2 Lapsen kuulemisessa tapahtuneet muutokset	17
3.3 Lapsen oikeudet	17
3.3.1 Lapsen osallisuus	19
3.3.2 Lapsen edun arviointi	19
4 LAPSEN MIELIPIDE PÄÄTÖKSENTEOSSA	22
4.1 Puhevalta	23
4.1.1 Informed consent –periaate	25
4.1.2 Lapsen mielipiteen selvittämättä jättäminen	25
4.2 Kuuleminen	26
4.2.1 Lapsen kuulemisen tarkoitus	27
4.2.2 Kuulemisen toteuttaminen	28
4.2.3 Kuulemisen suorittamatta jättäminen	32
5 HUOSTAANOTTO	33
5.1 Huostaanoton perusteet ja edellytykset	35
5.2 Huostaanottoasioiden käsittelyprosessi	37
5.3 Tahdonvastainen huostaanotto ja huostaanottoprosessi hallinto-oikeudessa	38
6 TUTKIMUKSEN MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT	46
7 LAPSEN KUULEMINEN HUOSTAANOTTOPROSESSISSA OULUN HALLINTO-OIKEUDESSA	49
7.1 Kuulemisen toimittaminen	49
7.2 Tutkimustulokset ja tulosten tulkinta	52
7.2.1 Ikäjakautuma	52

7.2.2	Huostaanoton perusteet	54
7.2.3	Huostaanoton vastustaminen.....	56
7.2.4	Tilaisuus tulla kuulluksi sosiaalitoimessa.....	57
7.2.5	Selityksen antaminen hallinto-oikeudelle.....	57
7.2.6	Suullisen käsittelyn järjestäminen ja lapsen kuuleminen suullisessa käsittelyssä.....	59
7.2.7	Hallinto-oikeuden päätös asiassa.....	59
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	62
9	POHDINTA.....	70
	LÄHTEET	72
	LIITTEET	76

LYHENTEET

HAO	Hallinto-oikeus
HaOL	Hallinto-oikeuslaki
HE	Hallituksen esitys
HL	Hallintolaki
HLL	Hallintolainkäyttölaki
KHO	Korkein hallinto-oikeus
LHL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta
LOS	Yleissopimus lapsen oikeuksista
LSL	Lastensuojelulaki
PL	Suomen perustuslaki
SHAL	Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

1 JOHDANTO

Opinnäytetyön aiheena on lapsen kuuleminen huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa. Työ on tutkimus vuosina 2008–2010 vireille tulleista hakemuksista huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa. Opinnäytetyössä tutkitaan lapsen kuulemista ohjaavaa voimassa olevaa lainsäädäntöä. Työn toteuttamisessa ja aiheeseen perehtymisessä auttoi se, että työn toimeksiantajana on Oulun hallinto-oikeus, missä olen suorittanut tradenomitutkintoon sisältyvän ammattiharjoittelun. Oulun hallinto-oikeudessa käsiteltävistä aiheryhmistä sosiaaliasiat kiinnostivat minua suuresti. Tämän asiaryhmän alta löytyi myös opinnäytetyön aihe. Aiheen valintaan vaikutti myös se, että pääsin harjoittelujaksolla tutustumaan istuntosihteerinä toimimiseen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevassa asiassa. Tämä jäi mieleeni niin itse mielenkiintoisena kokemuksena, kuin myös herättämällä kysymyksen, ”miten lapsen ääni tulee esille tuomioistuimelle huostaanottoasiaa käsiteltäessä?”

Opinnäytetyössä perehdytään lastensuojelusäännöksiin huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa ja opinnäytetyön tarkoituksena on tutkia lastensuojelulain kautta lapsen kuulemista huostaanottoprosessissa. Kuuleminen on yksi oikeussuojakeinosta ja hyvän hallinnon osa-alue hallinnollisessa päätöksenteossa. Opinnäytetyössä haetaan vastausta tutkimusongelmaan ”miten lapsen mielipide saadaan selvitettyä ja miten lapsen kuuleminen käytännössä toteutetaan lapsen huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa?” Tämä on opinnäytetyön pää tutkimusongelma. Alaongelmana on pääongelmasta johdettavissa oleva lapsen kuulemisen toteutumiseen liittyvät ongelmakohdat ja tarkoituksena on selvittää, mitä tulee ottaa huomioon kun lasta kuullaan. Tarkoituksena on lisäksi käsitellä tilanteita, jolloin kuuleminen voidaan jättää suorittamatta. Tutkimuksen kohteena on myös selvittää 12 vuotta täyttäneen lapsen mielipiteen toteutumista huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa. Osatutkimusongelmana tarkastelen, onko lastensuojelulain uudistumisen myötä lapsen kuulemisessa tapahtunut suuria muutoksia ja miten nämä ilmenevät (jos ilmenevät) Oulun hallinto-oikeudessa huostaanottoprosessissa. Opinnäytetyössä on tarkoituksena tutkia Oulun hallinto-oikeuden huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamiseen liittyviä oikeustapauksia ja pohtia tapauksia teorian perusteella nousseisiin kysymyksiin. Nämä kaikki kytkeytyvät voimakkaasti toisiinsa ja muodostavat yhdessä kattavan kokonaisuuden tutkittavasta aihepiiristä.

Opinnäytetyö on rajattu esittelemään lapsen kuulemista huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa uuden lastensuojelulain (417/2007) voimaan tulosta vuodesta 2008 vuoteen 2010. Tutkimuksessa ovat näin ollen mukana vuosina 2008–2010 vireille tulleet hakemukset huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa. Tarkoituksena ei ole käsitellä Oulun hallinto-oikeudessa tehtyjen ratkaisujen osalta päätösten perusteita yksityiskohtaisesti muiden lakien kuin lastensuojelulain kautta.

Lapsen kuulemisen toteutumista on esitelty opinnäytetyön tuotoksessa, eli raportissa. Raportin tutkimusmenetelmänä on käytetty oikeusdogmatiikkaa eli lainoppia. Lainopin tutkimusongelmana on selvittää voimassa olevan oikeuden sisältö käsiteltävänä olevassa oikeusongelmassa. Lainoppi tutkii oikeusjärjestykseen sisältyviä sääntöjä ja tarkoituksena on selvittää niiden sisältö. Menetelmä pohjautuu voimassa olevien oikeuslähteiden varaan. (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 20.) Oikeuslähteiksi kutsutaan lähteitä, jotka pitävät sisällään informaatiota oikeuden sisällöstä. Tärkeimpinä oikeuslähteinä toimivat lait ja säädökset, joiden tulkinnassa käytetään hyväksi säädösten valmisteluaineistoa, oikeustapauksia sekä oikeuskirjallisuutta. (Husa ym. 2008, 32–33.) Lainopin rinnalla tutkimusmenetelmänä on käytetty lisäksi kvalitatiivista menetelmää, joka näkyy laadullisen tutkimuksen menetelmiksi lukeutuvan teemahaastattelun kautta sekä kvantitatiivista menetelmää tilastollisen tutkimuksen myötä. Opinnäytetyön kvantitatiivisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä on käytetty puolistrukturoitua lomaketta. Tutkimuksen kohteena oli Oulun hallinto-oikeuden 167 päätöstä.

Opinnäytetyön teoria perustuu ensisijaisena lähteenä toimivaan voimassa olevaan lakiin, lain esitöihin, lainkäyttöraatkaisuihin, aiheeseen liittyvään oikeuskirjallisuuteen sekä alan asiantuntijoiden kirjoittamiin oikeudellisiin teoksiin. Lähdeaineistoa valitessa on pyritty käyttämään mahdollisimman uutta kirjallisuutta. Keskeisimpiä lähteitä työssä ovat lastensuojelulaki (13.4.2007/417), hallintolainkäyttölaki (26.7.1996/586) sekä hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 252/2006).

Raportissa esitellään myös Oulun hallinto-oikeuden vakiintuneita työskentelytapoja, joita on selvitetty haastatteleamalla Oulun hallinto-oikeuden notaaria. Tutkimustuloksia on kommentoinut Oulun hallinto-oikeuden hallinto-oikeussihteeri ja varatuomari Riitta Arjas. Haastattelut suoritettiin teemahaastatteluna. Hirsjärven ja Hurmeen mukaan haastattelun kautta saadaan niin selvyyttä kuin syvyyttä tarkasteltavaan aiheeseen. Teemahaastattelu on haastattelumuodoltaan sellainen, jossa haastattelu etenee keskittyen ennalta suunniteltuihin teemoihin. Teemahaastattelu on haastattelumenetelmä, jossa haastattelun teema-alueet ovat kaikille samat ja haastattelukysy-

mykset ovat ennalta määrättyjä, mutta haastattelussa voidaan kuitenkin joustaa esimerkiksi vaihtelemalla sanamuotoja. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 35; 47–48.) Haastattelukysymykset on muodostettu niin viitekehyksen, kuin tutkimustulosten pohjalta. Haastateltaviksi valittiin henkilöt, joilla on kokemusta ja tietoa tutkittavasta aiheesta. Kvalitatiivisen teemahaastattelun pyrkimyksenä oli saada käytännönläheistä näkökulmaa tutkittavalle aiheelle ja tuottaa kokemukseen pohjautuvaa tietoa. Teemahaastattelu sopi tässä tutkimuksessa hyvin tutkimusmenetelmäksi, sillä vastaus perustuu haastateltavan henkilön omaan kokemukseen. Teemahaastattelut suoritettiin sähköpostitse, sillä tämä tapa oli haastateltavalle ystävällisin. Haastateltavalla oli noin viikon verran vastausaikaa, jotta haastateltava voi paneutua kysymyksiin silloin kun hänelle itselleen työnsä ohella parhaiten sopii. Tämä haastattelutapa osoittautui erittäin toimivaksi ja tuotti haastateltavilta kattavat vastaukset monine liitteineen.

Opinnäytetyössä lähdetään etenemään esittelemällä yleisesti Oulun hallinto-oikeus ja kertomalla hallinto-oikeuden toiminnasta. Tämän osion jälkeen työssä käsitellään lastensuojelua ja huostaanottoa sääntelevää lainsäädäntöä, pääasiassa lastensuojelulakia. Luvut neljä ja viisi käsittelevät lapsen oikeuksia sekä lapsen mielipidettä päätöksen teossa. Huostaanoton perusteet ja muodot tulevat ilmi luvussa kuusi. Nämä edellä mainitut luvut käsittävät työn viitekehyksen. Viitekehyksen jälkeen esitellään tutkimuksen menetelmälliset lähtökohdat. Opinnäytetyön empiirinen osa on luvussa seitsemän, joka koostuu Oulun hallinto-oikeuden tietokannan huostaanottoasioiden päätösten ja ratkaisujen tutkimustuloksista ja analysoinnista. Luvussa haastattelujen vastaukset ja tutkimustulokset on lomitettu teoriaan, jolloin teoria ja empiria keskustelevat keskenään. Lopuksi opinnäytetyöraportissa esitellään johtopäätökset sekä vastaukset tutkimusongelmiin sekä työn tekijän omia päätelmiä tutkimusaiheesta. Pohdinta osiossa kerrotaan ajatuksia ja tuntemuksia opinnäytetyön tekemisestä ja ideoidaan myös mahdollisia jatkotutkimusaiheita. Työn tarkoituksena on tuottaa ajantasainen raportti, jota toimeksiantaja voi hyödyntää.

2 OULUN HALLINTO-OIKEUS

Tuomioistuimet on Suomessa jaettu yleisiin tuomioistuihin ja hallintotuomioistuihin. Hallintotuomioistuihin ovat korkein hallinto-oikeus ja kahdeksan hallinto-oikeutta nimettyinä sijaintipaikkakuntiansa mukaan. Kukin hallinto-oikeus käsittelee hallintolainkäyttöasiat yhden tai useamman maakunnan alueella. (Oikeuslaitos 2010, hakupäivä 2.9.2010.)

Hallinto-oikeus käsittelee yhteisöjen ja yksityisten ihmisten valituksia viranomaisen hallintoasioissa tekemistä päätöksistä. Hallinto-oikeus näin ollen käsittelee ja ratkaisee ne hallinto-oikeudelliset valitukset, hallintoriita-asiat ja muut asiat, jotka säädetään kuuluviksi sen toimivaltaan hallintolainkäyttölaissa (586/1996) tai muussa laissa. (HaOL 1:3 §.) Hallintoviranomaisia, joiden päätöksistä valitus tehdään hallinto-oikeudelle, ovat kunnalliset viranomaiset, valtioneuvoston alaiset valtion viranomaiset sekä kirkolliset hallintoelimet. Useissa hallintoasioissa valituksen voi tehdä suoraan hallinto-oikeudelle. Kunnallisasioissa, veroasioissa ja monissa sosiaaliasioissa viranomaisen ratkaisuun tyytymättömyyden on kuitenkin haettava ensin asianomaiselta viranomaiselta päätöksen oikaisemista. Tällöin vasta oikaisumenettelyssä tehdystä päätöksestä on mahdollista valittaa hallinto-oikeuteen. Hallinto-oikeuden päätöksistä voi pääsäännön mukaan valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Eräiden asiaryhmien kohdalla on kuitenkin säädetty valituskielto, jolloin hallinto-oikeus on ylin muutoksenhakuaste. Valitusoikeutta on myös rajoitettu eräiden asioiden, kuten useiden sosiaalihuoltoasioiden ja kaikkien veroasioiden kohdalla siten, että valitus korkeimpaan hallinto-oikeuteen edellyttää ensin korkeimman hallinto-oikeuden myöntämää valituslupaa. (Oikeusministeriö 2010, hakupäivä 15.10.2010.)

2.1 Yleistä Oulun hallinto-oikeudesta

Oulun hallinto-oikeus on yleinen alueellinen hallintotuomioistuin, jonka tuomiopiiri muodostuu Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun maakunnista. Maakuntien yhteenlaskettu asukasluku on noin 477 000. Oulun hallinto-oikeuden tehtävänä on antaa toimialueellaan oikeusturvaa hallinto-oikeudellisissa valitus-, alustus- ja hakemusasioissa sekä hallintoriita-asioissa, joissa on kysymys julkisoikeudellista vallankäyttöä koskevasta erimielisyydestä. (Oikeuslaitos 2011c, hakupäivä 23.4.2011.)

Oulun hallinto-oikeuden käsittelyyn saapui vuonna 2010 yhteensä 1 426 uutta asiaa (kuvio 1), joka on 67 asiaa enemmän kuin edellisenä vuonna määrän ollessa 1 359. Asiat jakaantuvat yhdeksään pääasiaryhmään: valtio-oikeus ja yleishallinto, itsehallinto, ulkomaalaisasiat, rakentaminen, ympäristö, sosiaali- ja terveydenhuolto, taloudellinen toiminta mukaan lukien liikenne- ja viestintäasiat, verot sekä muut asiat. (Oikeuslaitos 2011b, hakupäivä 23.4.2011.)

KUVIO 1: Oulun hallinto-oikeuteen saapuneet asiat asiaryhmittäin vuonna 2010.

Asioiden keskimääräinen käsittelyaika saapumispäivästä laskettuna oli vuonna 2010 Oulun hallinto-oikeudessa 9,9 kuukautta (Oikeusministeriö 2011b, hakupäivä 23.4.2011).

2.2 Henkilökunta ja organisaatio

Hallinto-oikeudessa on hallinto-oikeuden ylituomari sekä muina jäseninä hallinto-oikeustuomareita. Henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista säädetään tuomareiden nimittämisestä annetussa laissa. Eräiden asioiden, kuten lastensuojeluasioiden käsittelyyn osallistuu myös asiantuntijajäseniä. (HaOL 2:4–5 §.)

Oulun hallinto-oikeuden päällikkönä toimii ylituomari. Hänen lisäksi hallinto-oikeuden jäseninä on yhdeksän hallinto-oikeustuomaria. Lainkäyttöasioiden valmistelu- ja esittelytehtävissä toimii kahdeksan hallinto-oikeussihteeriä sekä kaksi notaaria, joista toinen toimii hallintopäällikkönä. Toimistotehtäviä ja avustavia lainkäyttötehtäviä hoitavat osastosihteeri ja kuusi toimistosihteeriä. (Oikeuslaitos 2011a, hakupäivä 23.4.2011.)

Hallinto-oikeuden päällikön tehtävänä tuloksellisuudesta vastaamisen ohella on johtoryhmän avustuksella viraston toiminnan johtaminen. Johtoryhmään kuuluu ylituomari, hallintopäällikkö sekä 2. jaoston puheenjohtaja. Hallintoasioista vastaa ylituomari ja hallintopäällikkö. Oulun hallinto-oikeus toimii jakaantuneena kahteen jaostoon. Hallinto-oikeuden ylituomari toimii ensimmäisen jaoston puheenjohtajana ja toisen jaoston puheenjohtajana toimii yksi hallinto-oikeustuomareista. Muina jäseninä ensimmäisessä jaostossa toimii viisi ja toisessa jaostossa neljä hallinto-oikeustuomaria. (Oulun hallinto-oikeus 2009, 5.)

Oulun hallinto-oikeudessa käsiteltävät asiat ratkaistaan jaoston istunnossa. Jaosto on päätösvaltainen kolmen jäsenen kokoonpanossa. Hallinto-oikeus on päätösvaltainen myös kevennetyssä kokoonpanossa eli kaksi- tai yksijäsenisenä. Asiantuntijajäsen osallistuu lainoppineiden jäsenten lisäksi asian käsittelyyn ja ratkaisemiseen eräitä lastensuojelua ja kehitysvammaisten erityishuoltoa koskevia asioita sekä eräitä mielenterveys-, päihdehuolto- ja tartuntatautilaissa tarkoitettuja asioita käsiteltäessä. (Oulun hallinto-oikeus 2009, 5–6.)

2.3 Asioiden ratkaisu hallinto-oikeudessa

Menettely hallinto-oikeudessa on pääsääntöisesti kirjallista. Pelkistetyimmillään prosessi etenee siten, että valitukseen hankitaan ensin päätöksen tehneen viranomaisen lausunto. Tämän jälkeen valittajalle varataan tilaisuus vastata viranomaisen lausuntoon. Lainkäyttöasiat ratkaistaan valmistelun jälkeen. Esittelijä selvittää ennen istuntoa asian tosiseikat ja oikeudelliset kysymykset. Istunnossa asiasta neuvotellaan ja päätetään esittelijän kirjallisen ja suullisen esityksen jälkeen. Tosiseikkojen selvittämiseksi hallinto-oikeus voi järjestää suullisen käsittelyn tai katselmuksen. Katselmuksia järjestetään pääasiassa maankäyttöä ja rakentamista koskevissa asioissa. Suullisia käsittelyjä järjestetään useimmiten lastensuojelua koskevissa asioissa. (Oulun hallinto-oikeus 2009, 6.)

Lastensuojeluasioissa menettely on kuitenkin usein monimutkaisempaa. Valituksen tai asianosaisten (kuten äidin, isän, näiden avio- tai avopuolisoiden, mahdollisen muun huoltajan tai sijaisvanhemman tai 12 vuotta täyttäneen lapsen) valituksen johdosta tulee kuulla myös muita asianosaisia. Huostaanottoasioissa järjestetään usein myös suullisia käsittelyjä joko asianosaisten pyynnöstä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takaamiseksi tai myös hallinto-oikeuden omasta aloitteesta asian selvittämiseksi. (HLL 37–38 §.)

3 LASTENSUOJELULAKI LAPSEN OIKEUKSIA TURVAAMASSA

Lastensuojelun historiassa yhtenä keskeisenä saavutuksena on ollut vuoden 1936 lastensuojelulain säätäminen, jolloin lastensuojelu erotettiin muusta köyhäinhoidosta. Lain myötä luotiin huostaanottosäännöstö. Kuitenkin kesti aina 1980-luvulle asti, ennen kuin lapsesta tuli täysivaltainen kansalainen, jota oli kuultava häntä itseään käsitteleviä ratkaisuja tehtäessä. Myöhemmin vuoden 1983 lastensuojelulakia (683/1983) onkin tämän vuoksi kuvailtu lapsen edun lastensuojelulaiksi. (Nieminen 2004, 593.)

Lastensuojelulaki on olemassa määrittääkseen viranomaisten toimintaa lasten hyväksi ja lapsen hyvinvoinnin edistämiseksi. Vuoden 1983 lastensuojelulaki tuli voimaan 1.1.1984. Lastensuojelua koskevaa lainsäädäntöä on kuitenkin tämän jälkeen uudistettu moneen otteeseen. Osaksi kyse on ollut yleis- ja erityislainsäädännön uudistamisesta, osaksi itse lastensuojelulakiin tehdyistä muutoksista. Vaikuttavin uudistus on vuoden 2007 lastensuojelulain (417/2007) säätäminen ja tämän voimaantulo 1.1.2008, jolla kumottiin aikaisemmin voimassa ollut lastensuojelulaki (683/1983) siihen tehtyine muutoksineen. (Mahkonen 2008, 26.) Uudistunutta lastensuojelulakia ei sovelleta valitukseen eikä alistukseen, joka tehdään ennen uuden lain voimaantuloa annetusta päätöksestä, eikä tällaisen asian käsittelyyn valituksen johdosta ylemmässä valitusviranomaisessa (LSL 17:95 §). Eli viranomaispäätöksen antohetki vaikuttaa siihen, kumpaa lakia valitukseen sovelletaan. Hakemusasioissa sovelletaan uudistunutta lastensuojelulakia.

3.1 Lastensuojelulain tavoitteista

Lastensuojelulain muutostarpeiden taustalla ovat olleet muun muassa Suomen ratifioimat ihmisoikeussopimukset kuten yleissopimus lapsen oikeuksista. Lähtökohtana lastensuojelulaissa on lapsen oikeuksien periaate, jonka mukaan kaikissa lapseen liittyvissä lastensuojelutoimenpiteissä on ennen kaikkea otettava huomioon lapsen etu. (Taskinen 2007, 7–8.) Lastensuojelulain kokonaisuudistustyö käynnistyi vuonna 2005 osana Sosiaalialan kehittämishanketta. Lastensuojelun kehittämistyön tarve syntyi vuosittaisesta asiakasmäärien kasvusta sekä siitä, että olemassa olevalla palvelujärjestelmällä sekä käytettävissä olevilla menetelmillä ei pystytty vastaamaan lasten ja nuorten yksilöllisiin tuen ja palvelujen tarpeeseen tarpeeksi varhaisessa vaiheessa. Näin ollen kehittämistarpeiden laajuuden vuoksi lastensuojelun lainsäädännön uudistamistarve oli ehdoton.

Lastensuojelulain sisällölliseksi tavoitteeksi asetettiin lain selkeyttäminen toimiakseen asiakaslähtöisesti ja lastensuojelua toteutettaessa vältettäisiin tilanteet, joissa lapsen etu jää ottamatta huomioon. (Hiitola & Heinonen 2009, 1–2.)

Uudistuneeseen lastensuojelulakiin on tehty muutoksia yli 40 §:ään. Lastensuojelulakiin tehdyillä muutoksilla parannettiin lapsen ja hänen vanhempansa oikeusturvaa täsmentämällä ja tarkentamalla menettelytapoja sekä lastensuojeluun liittyvää päätöksentekoa ja muutoksenhakua koskevaa sääntelyä. Lisäksi uudessa lastensuojelulaissa halutaan korostaa lapsen ja hänen läheistensä osallistumisen ja kuulemisen tärkeyttä sekä selventää lastensuojelun oikeudellista perustaa. Toteutuneessa lakiuudistuksessa lastensuojelun päätöksentekoa on siirretty tuomioistuimille. (Hiitola & Heinonen 2009, 1.)

Uudistettu lastensuojelulaki sisältää yleisiä säännöksiä, lastensuojelun järjestämistä koskevia määräyksiä, lapsen osallisuutta, asiakkuuden alkamista ja menettelyä säänteleviä pykäläiä. Lisäksi laki käsittelee avohuollon tukitoimia, kiireellisiä toimenpiteitä, huostaanottoa ja sijaishuoltoa sekä jälkihuoltoa ja valvontaa. Asian käsittelyä hallintotuomioistuimessa ja muutoksenhakua käsittelevien säännösten jälkeen normitetaan asetuksentasoista sääntelyä, lain voimaantuloa ja siirtymää vanhasta uuteen lakiin. (LSL 1–95 §.)

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeutta turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (LSL 1:1 §). Nämä oikeudet pyritään turvaamaan vaikuttamalla lapsen yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvuolosuhteissa ja toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua. Lastensuojelulaissa on vahvistettu lapsen edun toteutumista painottamalla lapsen oikeutta osallistumiseen ja erityiseen suojeluun. Lastensuojelulaissa on korostettu lapsen edun huomioonottamista kaikissa viranomaisen toimenpiteissä. Tällä lain tarkoitussäännöksellä on vaikutusta silloin, kun tehdään lasta koskevia päätöksiä tai muita lapsen elämään ja hyvinvointiin liittyviä ratkaisuja. Viranomaisten on tehdessään valintoja otettava ne toimenpidevaihtoehdot huomioon, mitkä parhaiten turvaavat lastensuojelulain säännöksessä tarkoitetut lapsen oikeudet. (Räty 2010b, 1.)

Lastensuojelulain ensimmäisessä luvussa säädetään lapsen hyvinvoinnin vastuusta. Ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista on lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla, joiden tulee turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti siten kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 1:1 §:ssä säädetään. (LSL 1:2.1 §.) Lapsen huoltolain mukaan turvallisen ja virikkeitä antavan kasvuympäristön lisäksi

lapselle on pyrittävä antamaan lapsen toivomuksia ja taipumuksia vastaava koulutus (LHL 1:1 §). Mikäli vanhemmat eivät kykene huolehtimaan kasvatustehtävistään, on julkisen vallan velvollisuus perustuslain 2:19.3 §:n nojalla puuttua perheen tilanteeseen. Julkisen vallan puuttuminen perheen autonomiaan voi kuitenkin olla vain poikkeuksellinen toimenpide, mikäli lapsen oikeuksia ei voida muuten turvata. (Räty 2010b, 2.)

Viranomaisen puuttuessa perheen yksityisyyteen tai toteuttaessa lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua, on päätöksiä tehtäessä otettava aina huomioon riittävällä tavalla vanhempien ensisijainen oikeus ja velvollisuus päättää lapsensa kasvatuksesta ja hyvinvoinnista. Näin ollen viranomaisen tehtävä on edesauttaa, että vanhemmat voivat toteuttaa kasvatustehtävänsä silloinkin, kun järjestetään lastensuojelulain mukaisia palveluja. (Räty 2007, 18.)

Lastensuojelulain tarkoituksena on puuttua tilanteisiin siten, että perheitä voitaisiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa tukea heidän ongelmiaan ja ehkäistä ongelmien syntymistä. Julkisen vallan on kuitenkin noudatettava lastensuojelulain mukaan niin sanotun lievemmän riittävän toimenpiteen periaatetta, joka käytännössä tarkoittaa sellaisen toimenpiteen valitsemista, jolla vähiten puututaan perheen ja lapsen itsemääräämisoikeuteen. On myös arvioitava, mikä tukitoimi tai apu vastaa parhaiten lapsen tai perheen tarpeisiin. (Räty 2010b, 3.) Tämä lastensuojelulaista ilmenevä periaate perheen ongelmien ratkaisusta ensisijaisesti avohuollon tukitoimen avulla merkitsee sitä, että kunnan on varattava tarvittavat voimavarat avohuollon tukitoimien järjestämiseksi. Lapsen huostaanotto on aina ehdottomasti viimesijainen toimenpide. (Räty 2007, 19.) Vaikka lastensuojelulain 2:12 §:ssä painotetaan avohuollon tukitoimien järjestämisen ensisijaisuutta, ei kuitenkaan voida ohittaa lapsen edun toteutumista. Säännös ei siten salli avohuollon tukitoimien kokeilua lapsen edun kustannuksella. On siis valittava se vaihtoehto, keino tai palvelun toteuttamistapa, jolla turvataan lapsen etu parhaiten. (Räty 2010b, 9.)

Lastensuojelulaissa lapsena pidetään alle 18-vuotiaasta ja nuorena 18–20-vuotiaasta henkilöä (LSL 1:6 §). Lastensuojelun tehtävänä on vaikuttaa lasten yleisiin kasvuoloihin, tukea vanhempia kasvatustehtävässä ja antaa lapselle etusija erityiseen suojeluun. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja toteuttaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. (LSL 1:4 §.)

Lastensuojelu käsitetään laajassa merkityksessä lasten suojeluksi, joka ei ole pelkästään lastensuojeluviranomaisten toimintaa, vaan on myös muita viranomaisia ja kansalaisia koskettava asia. Lasten suojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaiset lapsen oikeudet (Mahkonen 2008, 36).

3.2 Lapsen kuulemisessa tapahtuneet muutokset

Uudistuneessa lastensuojelulaissa on haluttu tehostaa lapsen osallisuutta ja lapsen mielipiteiden huomioonottoa päätöksenteossa. Keskeinen uudistus on lapsen osallisuuden vahvistaminen häntä koskevissa asioissa. Se merkitsee lapsen kunnioittamista, avoimuutta ja läpinäkyvyyttä lapseen kohdistuvissa toiminnoissa. Se on myös lapsen hädän kuuntelemista, kohtaamista ja selkeitä toimia lapsen auttamiseksi. (Veivo-Lampinen 2009, 199.) Vanhan lastensuojelulain (683/1983) 10 §:n mukaan 15 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus huoltajan ohella käyttää puhevaltaa häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapsen mielipide on aina selvitettävä iästä riippumatta, vaikka juridinen kuuleminen nykyisen lastensuojelulain mukaan koskee 12 vuotta täyttäneitä lapsia (Taskinen 2007, 8). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsen mielipide painaisi niin paljon, että lapsi yksin voisi päättää asioistaan, vaan hänellä on oikeus tuoda oma perspektiivi mukaan päätöksiä tehtäessä (Taskinen 2007, 15).

Uudistetussa lastensuojelulaissa lapsen mielipiteen selvittämistä, kuulemista ja puhevallan käyttöä koskevia säännöksiä on pyritty selkeyttämään lapsen osallisuuden vahvistamiseksi (Mahkonen 2010, 50). Uudistuneessa lastensuojelulaissa lapsen kuulemista koskevia säännöksiä on uudistettu siltä kohdin kuin ne liittyvät tilanteisiin, joissa lasta kuullaan hallintotuomioistuimessa (LSL 14:86 §). Näillä erityissäännöksillä on pyritty tehostamaan lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja ottamaan lapsen näkemykset paremmin huomioon. Uudistuksilla on pidetty myös huolta siitä, että lapsen koskemattomuutta ja loukkaamattomuutta suojellaan lasta kuultaessa henkilökohtaisesti hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa oikeudessa. Tuomioistuimen tulee lähtökohtaisesti toteuttaa lapsen henkilökohtainen kuuleminen sillä tavalla, että ainoastaan lapsi ja yksi tai useampi tuomioistuimen jäsen on läsnä. (Mahkonen 2010, 38.) Tämä on mahdollista, jos tuomioistuin harjoittaa sen soveliaaksi ja menettely on tarpeen lapsen suojaamiseksi tai lapsen itsenäisen mielipiteen varmistamiseksi. Lapsen henkilökohtainen kuuleminen tuomioistuimen jäsenten ja asianosaisten läsnä ollessa voi olla lapselle raskas ja ahdistava tilanne. Lapsella voi myös olla vaikeuksia ilmaista vapaasti mielipidettään vanhempien läsnä ollessa. (HE 252/2006 vp, 200.)

3.3 Lapsen oikeudet

Lasta on pidettävä itsenäisenä toimijana ja omien oikeuksiensa kantajana. Tämä lähtee siitä uskomuksesta, että lapsillakin voi olla kykyä ajatella ja toimia omasta puolestaan. Tämän vuoksi

heille on annettava osallistumisoikeus itseään koskeviin päätöksiin. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12. artikla perustuu juuri tähän näkemykseen. Artiklan ensimmäisessä kohdassa taataan lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeus joko itse tai edustajansa välityksellä vapaasti ilmaisemaan mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa oman ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Saman artiklan toisen kohdan perusteella lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisten menettelytapojen mukaisesti. (LOS 12 artiklan 1–2 k.) Yleissopimus lapsen oikeuksista painottaa ihmisarvon lisäksi perheen ja yhteiskunnan vastavuoroisia suhteita lasten oikeuksien toteuttamisessa. Perhe on käytännössä ensisijainen lapsen kasvuympäristönä, mutta hoitaakseen velvollisuutensa yhteiskunnassa, on perheellä oikeus saada tarvittavaa apua ja suojelua. Nämä oikeuksien kohdealueet kattavat lapsen huolenpidon, suojelun sekä osallisuuden. Yleissopimus lapsen oikeuksista usein tiivistetäänkin niin sanotuksi kolmen P:n liitoksi; sopimusvaltiot sitoutuvat menettelemään kaikkien huolenpitoa ja suojelua (protection) sekä osallistumista (participation) koskevien oikeuksien toteuttamiseksi mahdollisimman täysimääräisesti (provision). (Bardy 2009, 32–35.)

Lapsen oikeuksien sopimuksen myötä lapsesta on tullut juridisesti vanhemmistaan riippumaton oikeussubjekti. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsi on saanut oman oikeudellisen aseman itseään koskevassa päätöksenteossa. (Marjomaa, Lapinleimu & Laakso 2010, 10.) Mielestäni lastensuojelutyötä tekevien on tunnistettava velvollisuutensa arvioida lapsen etua ja kuunnella lasta, kuten muun muassa yleissopimus lapsen oikeuksista näin velvoittaa.

Jokaisessa lastensuojelun toimenpiteessä on noudatettava lastensuojelulain ja muiden asiaan kuuluvien lakien säännöksiä (Taskinen 2007, 21). Mielestäni lastensuojelussa yhteiskunnan puuttuminen lasten ja perheiden elämään ovat voimakkaita. Väliintulon vaikutukset saattavat olla lapselle jopa elinikäisiä. On siis äärimmäisen tärkeää, että tällaisia toimenpiteitä koskevat päätökset valmistellaan huolellisesti ja tehdään sillä tavalla, että asianosaisten oikeusturvasta pidetään huolta. Jokaisella on aiheellista tuntea huolta siitä, miten lapsen ääni kuuluu juridisoituneessa lastensuojelussa ja miten oikeusjärjestelmä huomioi lapsen erityistarpeet.

3.3.1 Lapsen osallisuus

Uudistuneessa lastensuojelulaissa erityisesti huomioidaan lapsen osallisuuden toteutuminen lastensuojelussa. Lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen mielipide ja toivomukset sekä otettava nämä huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla (LSL 4:20 §).

Lapselle lastensuojelulaissa turvattu lapsen iästä riippumaton oikeus osallistua omaan asiaansa sisältää kolme toisiaan täydentävää osaa: Ensinnäkin lapsella on oikeus saada omassa asiassaan **riittävästi ja objektiivisesti tietoja**, joita hän tarvitsee muodostaakseen mielipiteensä ja kokonaiskuvan tilanteestaan. Tiedon tulee kuitenkin sisällöltään olla sellaista, ettei se vaaranna lapsen terveyttä tai kehitystä. Toiseksi, lapsella on **oikeus ilmaista mielipiteensä** saadun tiedon perusteella. Kolmanneksi, asiaa käsittelevän viranomaisen ja tuomioistuimen on kiinnitettävä erityistä huomioita **lapsen saaman tiedon perusteella muodostamaan mielipiteeseen ja toivomuksiin** lasta koskevassa asiassa. (Araneva 2010, 59–60.) Lapsella on siis oikeus osallistumiseen, oikeus ilmaista mielipiteensä ja oikeus tulla kuulluksi.

Lapsen mielipide on selvitettävä erityisen hienovaraisesti sekä siten, että selvittämisestä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille. Mielipiteen selvittämiseen käytettävät menetelmät, välineet sekä lapsen tarvitsema apu ja tuki määrittyy lapsen iän ja kehitystason sekä niiden mukaisen ilmaisuvalmiuden mukaan. (Araneva 2010, 60–61.) Mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava ylös lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin (LSL 4:20 §).

3.3.2 Lapsen edun arviointi

Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia, on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu (LOS 3 artikla 1 k.). Julkisen vallan on puolestaan turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PL 2:22 §). Alaikäisen etu on otettava huomioon kaikissa alaikäisiä koskettavissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon toimissa (SHAL 2:10 §).

Käsitteenä lapsen etu saa merkityksensä riippuen lapsen iästä, kehitystasosta ja siitä elämäntilanteesta, jossa lapsi sillä hetkellä elää. Eli lapsen etua määriteltäessä on kyse alinomaa yksilökohtaisesta harkinnasta, johon vaikuttavat lapsen ikä ja olosuhteet, vanhempien olosuhteet ja

kyvykkyys vastata lapsen hoidosta ja huolenpidosta. Myös se, minkä laatuista asioista on kulloinkin kyse, vaikuttaa lapsen edun määrittelyyn. (Räty 2010b, 12–13).

Sekä lapsenhuoltolaissa että lastensuojelulaissa korostetaan lapsen edun mukaisten ratkaisujen ja päätösten ensisijaisuutta (Räty 2010b, 2). Lapsen huoltajan tulee lapsenhuoltolain mukaan ensisijaisesti turvattava lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata ja taata positiiviset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja vanhemman välillä. Lapsella on oikeus saada hyvää hoitoa ja kasvatusta tarpeellisen valvonnan ja huolenpidon ohella. Lapsella on myös oikeus osallistua päätöksentekoon itseään koskeissa asioissa, eli oikeus tulla kuulluksi. (LHL 1:4 §.) Tavallisessa tilanteessa näitä lapselle kuuluvia oikeuksia toteuttavat huoltajat. Viranomaisten tehtävänä on pyrkiä edistämään tämän vanhemmille ja lapselle kuuluvan oikeuden toteutumisen käytännössä (Räty 2010b, 2). On mielestäni kuitenkin tärkeää, että vanhemman etu ei painotu lapsen edun kustannuksella, sillä tällöin lapsen asema ei ole tasavertainen vanhemman kanssa.

Niin sanotussa viranomaisväliintulossa voi lapsen etua selvittäessä asiassa kuitenkin esiintyä monenlaisia käsityksiä ja mielipiteitä lapsen edusta. Toisin sanoen niin viranomaisilla, lapsen vanhemmilla, kuin lapsella itsellään on oma käsityksensä edun toteutumisesta. Nämä käsitykset voivat olla keskenään hyvinkin erilaisia ja poiketa viranomaisen käsityksestä. Kun arvioidaan lapsen etua, on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen omaan mielipiteeseen sekä hänen käsityksensä siitä, miten asia tulisi ratkaista. (Räty 2010b, 12.) Mitä vanhemmasta ja kehittyneemmästä lapsesta on kyse, sitä suurempi painoarvo on annettava lapsen itsemääräämisoikeuden toteutumiselle, kun viranomainen tekee lapsen itsemääräämisoikeutta ja yksityisyyteen puuttuvia tai niihin liittyviä päätöksiä. (Räty 2010a, hakupäivä 22.11.2010.)

Viranomaisen on arvioitava sosiaalihuoltoa järjestäessään, että miten sen ratkaisut vaikuttavat lapsen asemaan ja ovatko ratkaisut lapsen edun mukaisia. Erityisesti lastensuojelussa avohuollon toimenpiteitä järjestäessä tai puuttuessa viranomaistoimin lapsen ja hänen perheensä yksityisyyteen, on hyvin tarkasti arvioitava, että minkälaisia vaikutuksia toimenpiteillä on lapseen, lapsen kasvuun ja kehitykseen sekä lapsen mahdollisuuksiin vaalia lämpimät suhteet niin vanhempiinsa, kuin muihin läheisiinsä. (Räty 2010a, hakupäivä 22.11.2010.) Kaikkien toimenpiteiden tulee olla lapsen edun mukaisia ja niiden tulee niin lyhyellä kuin pitkällä aikavälillä edistää hänen kehitystään (Taskinen 2007, 21).

Lapsella on osallistumisoikeutensa lisäksi aina oikeus myös suojeluun ja huolenpitoon. Suojelu voi tapahtua myös lapsen tahdosta riippumatta (Aaltonen 2009, 257). Näin tapahtuu esimerkiksi tilanteessa, jossa 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai sijaishuoltoon sijoittamista. Tällöin asian ratkaisee hallinto-oikeus viranhaltijan hakemuksesta lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ensin valmisteltua asian. (LSL 9:43:2 §.)

4 LAPSEN MIELIPIDE PÄÄTÖKSENTEOSSA

Kuten aiemmin on esitetty, lapsi voi kehitystasteensa mukaisesti osallistua itseään koskevien päätösten tekoon ja lapsi tällä tavalla oppii vastuullisesti tekemään itsenäisiä valintoja ja ratkaisuja. Tällä lapsen äänen kuulemisella on tavoitteena kasvattaa lapsi aikuisuuteen. (Aaltonen 2009, 241.) Vaikka lapsella onkin oma tahtonsa, jota tulee kunnioittaa, tästä huolimatta lapsi tarvitsee kuitenkin useissa asioissa aikuisen valvontaa ja asetettuja rajoja.

Lapsen kuulemista ja mielipiteen selvittämisestä säädetään lastensuojelulain neljännessä luvussa. Lastensuojelulain säännökset korostavat lapsen asemaa sosiaalihuollon asiakkaana lapsen iästä riippumatta. Tämä näkyy siinä, että kaikissa lastensuojelulain mukaisissa toimissa on kuultava joko lasta tai selvittää muutoin hänen mielipiteensä. (Räty 2010b, 19.)

Kun arvioidaan lapsen kykyä muodostaa itsenäinen **mielipide** ja hänen ilmaisemansa mielipiteen mahdollisia motiiveja, on tällöin lapsen ikävaiheella merkitystä. Pienen lapsen (alle 6-vuotiaan) mielipiteet ja toiveet eivät voi saada päätöksenteossa itsenäistä merkitystä, sillä hänen kielensä ja ymmärryksensä on vielä kehittymätön. Lapsi on vielä niin kiinni vanhemmissaan, ettei hän kykene muodostamaan tilanteesta riippumatonta mielipidettä, vaan lapsen puhe vaihtelee sen mukaan, kumpi vanhempi on tilanteessa läsnä. Useimmiten lapsen mielipiteet ja toivomukset ovat sitä perustelluimpia, mitä vanhemmasta lapsesta on kyse. Katsotaankin, että seitsemän ikävuoden jälkeen lapsen ajattelu alkaa vaihteittain muuttua konkreettisesta abstraktimmaksi. Yleensä 12-vuotias kykenee jo ajattelemaan käsitteellisesti. (Aaltonen 2009, 245–247.) Ikävaihe antaa mielestäni kuitenkin vain yleisellä tasolla tietoa lapsen päätöksentekokyvykkyydestä. On muistettava, että samanikäisten lasten kyvyssä itsenäisen mielipiteen muodostamisessa ja sen ilmaisemisessa voivat olla erittäin suuret. Tämän vuoksi tulisi tapauskohtaisesti aina erikseen arvioida lapsen kehitysvaiheen mukaista kykyä itsenäiseen tahdonmuodostukseen.

Lapsen etu ei välttämättä ole yhtä lapsen tahdon kanssa, vaan lapsen toiveet ja mielipide ainoastaan vaikuttavat lapsen edun arviointiin. Sitä enemmän lapsen mielipiteelle on annettava painoarvoa, mitä varttuneemmasta lapsesta on kysymys, mitä johdonmukaisemmin hän perustelee mielipiteensä ja mitä paremmin hän pystyy arvioimaan asian merkityksen. Lapsen mielipiteen painoarvo asian ratkaisussa voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Tämä jako tapahtuu sen mukaan, millainen määräämisoikeus lapselle on lainsäädännössä annettu tarkasteltavana olevassa asiassa. Lapsella voi olla **itsemääräämisoikeus**, jonka mukaan lapsi voi yksin ilman huoltajan

suostumusta päättää asiasta. Kuten huollon ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanossa lapsen tahto on määräävä laissa asetettujen edellytysten täytyessä. Lapsella voi olla asiassa **myötä-määräämisoikeus**. Jotta lapsen tahto voi tällöin toteutua, edellyttää se myös huoltajan suostumusta. Kun harkitaan lapsen edun mukaista ratkaisua, voi tällöin lapsen tahdolla olla merkitystä **informaationa**. Lapsen tahto voi silloin saada itsenäistä merkitystä lapsen edun tulkinnassa ja se voi antaa tietoa ratkaisunharkintaan. (Aaltonen 2009, 241–242.)

Lapselle on lastensuojelulain 4:20.2 §:n nojalla varattava tilaisuus tulla **kuulluksi** hallintolain 34 §:n mukaisesti saman lain 36 §:ssä säädettyä menettelyä noudattaen ennen hakemuksen tekemistä hallinto-oikeudelle tai päätöksen tekemistä lapsen huostaanotosta tai sijaishuoltoon sijoittamisesta. Lastensuojelulakia pidetään lapsikantaisena lakina. Kyseessä on siis säädös jonka kohteena on ensisijaisesti lapsi (Mahkonen 2008, 34). Tätä voidaan pitää selityksenä sille, miksi lastensuojelulaissa painotetaan varsinkin lapsen kuulemisen ja puhevallan merkitystä.

Lapsen kuuleminen häntä koskevassa asiassa on hänen perus- ja ihmisoikeutensa. Perustuslain mukaan lasta onkin kohdeltava tasa-arvoisesti yksilönä. Laissa säädetään myös oikeudesta saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. (PL 2:6.3 §.) Lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti (LOS 12 artikla). Lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on siis oikeus vapaasti esittää mielipiteensä häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemyksiä käsiteltäessä on kuitenkin otettava huomioon lapsen ikä ja kehitystaso.

4.1 Puhevalta

Lapsen mielipiteen muodostuminen tulisi tapahtua vapaasti ja itsenäisesti. Marjomaa ym. ilmaisee tämän napakasti toimittamassaan teoksessa Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa: ”Viranomaisten tehtävänä on avustaa lasta puhevallan käytössä, mutta he eivät voi käyttää lapsen puhevaltaa” (2010, 10).

Mielipiteen selvittämiseen kuuluu myös lapsen oikeus olla ilmaisematta mitään käsitystä asiasta. Lapsen täytyy olla näin ollen tietoinen edellä mainitusta oikeudestaan. Lasta ei voida myöskään pakottaa tai painostaa kertomaan omaa käsitystään tai mielipidettä asiassa. Lapsen kannalta mielipiteen muodostumisen on oltava siis täysin vapaaehtoista. (Räty 2010b, 159.)

Pääsääntöisesti lapsen vanhempi tai huoltaja on lapsen edustaja, joka voi käyttää lapsen puhevaltaa. Lastensuojeluprosessissa huoltaja edustaa siis sekä itseään että lasta, kuitenkin arvioiden lapsen etua. Vaikka lapsi on lastensuojeluasioissa aina asianosainen, on hänen itsenäistä puhevaltansa käyttöä eri tilanteissa rajoitettu ikärajoja käsittävillä säännöksillä. (Marjomaa ym. 2010, 11–13.)

Asian laatuun nähden lapsen riittävän päätöskyvyn yhtenä lähtökohtana on lapsen ikä. Lapsen iällä voidaan kuitenkin tarkoittaa niin biologista, emotionaalista, kognitiivista kuin sosiaalista ikää. Tämä ei kuitenkaan ole aivan yksiselitteistä, vaan voi olla mahdollista ettei lapsen emotionaalinen tai kognitiivinen ikä vastaa ollenkaan hänen biologista ikäänsä. Mikäli laki asettaa lapsen määrittämisoikeudelle tietyn ja selkeän ikärajan, on tällöin kyse lapsen biologisesta iästä. Lapsen saavutettaessa laissa säädetyn ikärajan, ei hänen päätöskykyään yleensä tällöin voida luokitella kyseenalaiseksi. (Mahkonen 2008, 100.)

Lapsen yleinen puhevalta on hallintolain mukaisesti 15 vuotta täyttäneellä lapsella (HL 3:14.3 §). Lastensuojelulain mukaan kuitenkin jo **12 vuotta täyttäneellä lapsella** on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen **puhevaltaansa** itseään koskevassa lastensuojeluasiassa (LSL 4:21 §). Tämä tarkoittaa sitä, että 12 vuotta täyttänyt lapsi on aikuisiin verrattavissa oleva asianosainen omassa asiassaan. Asianosaisella tarkoitetaan henkilöä, jonka oikeutta tai velvollisuutta asia koskee (HL 3:11 §). Eli lapsella on oma rinnakkainen oikeus esittää näkemyksiään kaikissa häntä itseään koskevissa lastensuojeluasioissa. Säännöksessä tarkoitetulla ilmaisulla ”erikseen” kuvataan tässä sitä, että lapsi ja huoltaja eivät ole niin sanotusti sidottu yhteistoimintaan. Eli lapsen ja hänen huoltajansa tai laillisen edustajan mielipiteet asiassa voivat poiketa toisistaan. Lapsella on mahdollisuus saada puhevallan myös häntä koskevan prosessin aikana, mikäli hän täyttää 12 vuotta prosessin ollessa vielä kesken (Räty 2010b, 166–167).

Puhevallan käyttö tarkoittaa, että puhevallan haltijalla on oikeus tehdä etuutta tai palvelua koskeva hakemus, oikeus laittaa asia vireille viranomaisessa tai tuomioistuimessa, osallistua asian selvittelyyn, käsittelyyn ja tulla kuulluksi sekä oikeus hakea itsenäisesti muutosta viranomaisen päätökseen. Puhevalta sisältää myös oikeuden vaatia etuutta tai muutosta sosiaalipalvelua koskevaan viranomaispäätökseen. (Araneva 2010, 61.) 12 vuotta täyttäneellä lapsella on siis itseään koskevassa lastensuojeluasiassa oikeus erikseen käyttää puhevaltaansa huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella. Samoin huoltajalla on oikeus käyttää puhevaltaa omasta puolestaan, joten huoltaja näin ollen pitää oman asianosaisasemansa.

Lapsella, joka on täyttänyt 12 vuotta, on oikeus:

- hakea huostaanoton tai kiireellisen sijoituksen lopettamista
- valittaa kiireellistä sijoitusta koskevasta päätöksestä
- vaatia sijaishuollon muutosta ja valittaa niistä koskevista ratkaisuihin
- vaatia avohuollon tukitoimena järjestettäviä sosiaalipalveluja ja muita tukitoimia sekä valittaa niitä koskevista päätöksistä
- hakea muutosta yhteydenpidon rajoittamista koskevaan päätökseen (LSL 15:89 §).

Vaikka 12 vuotta täyttänyt lapsi voi hakea muutosta yllä mainituissa asioissa, ei hänellä kuitenkaan ole muutoksenhakuoikeutta kaikista häntä koskevista lastensuojelupäätöksistä. Siitäkin huolimatta, vaikka hänellä on niissä asioissa kuitenkin puhevalta. Tällainen päätös on esimerkiksi huostassapidon lopettaminen. (LSL 15:89 §.)

4.1.1 Informed consent –periaate

Oikeuskirjallisuudessa ja myöhemmin myös oikeuskäytännön mukaan lapsen ilmaisema tahto voi saada oikeudellista merkitystä ainoastaan, mikäli lapsen tahdonmuodostus täyttää riittävät edellytykset. Lapsen oikeudellisesti merkityksellisen mielipiteen pitää täyttää seuraavat kriteerit:

- Lapsi on asian laatuun nähden tarpeeksi päätöskykyinen, ottaen huomioon lapsen ikä ja kypsyys.
- Lapsi on saanut tarpeeksi tietoa asiasta tavalla, jota hän ymmärtää.
- Lapsi on harkinnut asiaa huolellisesti.
- Lapsi on ilmaissut tahtonsa ilman pakkoa, taivuttelua ja manipulointia.

Nämä kriteerit muodostavat niin sanotun **informed consent –periaatteen** eli lapsen perustellun mielipiteen. (Aaltonen 2009, 244.)

4.1.2 Lapsen mielipiteen selvittämättä jättäminen

Alaikäisellä lapsella on oikeus suojeluun ja huolenpitoon. Lapsen suojelemisen tarve saattaa kuitenkin kaventaa hänen osallistumisoikeuttaan. Uudistuneessa lastensuojelulaissa lapsen kuo-lemista koskevissa säännöksissä on otettu erityisesti huomioon lapsen oikeus suojeluun. Lapsen

mielipide voidaan jättää selvittämättä tilanteissa, joissa selvittäminen **vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai mikäli se olisi muutoin ilmeisen perusteetonta eli ilmeisen tarpeetonta** (LSL 4:20.3 §). Tällainen psyykkinen suojele voi ilmetä esimerkiksi silloin, kun lapsen henkisen tilan vuoksi mielipiteiden selvittäminen järkyttäisi häntä tai muutoin rasittaisi kohtuuttoman voimakkaasti tai kuuleminen saattaisi pahentaa hänen tilannettaan. Tällöin lapsen henkinen suojele menee mielipiteen selvittämisen ohitse. (HE 252/2006 vp, 132.) Mielipide voidaan jättää selvittämättä myös tilanteessa, jossa **lasta koskeva hakemus tai vaatimus on selvästi perusteeton** (Räty 2010b, 161).

Lapsen huoltajat ovat vaatineet toistuvasti yhä uudelleen huostassapidon lopettamista ilman, että lapsen tai vanhempien olosuhteissa olisi tapahtunut selviä muutoksia. (HE 252/2006 vp, 131.)

Mielipiteen selvittämättä jättäminen täytyy olla aina poikkeuksellista ja se on perusteltava sekä on merkittävä asiakirjoihin selite mielipiteen selvittämättä jättämiselle. On huomioitava, että tämä lastensuojelulain 4:20.3 §:n mukainen poikkeussäännös koskee pelkästään mielipiteen selvittämättä jättämistä, ei 12 vuotta täyttäneen lapsen kuulemistä. (Räty 2010b, 161.)

4.2 Kuuleminen

Puhevaltaista asianosaista on myös kuultava. 12-vuotiaan lapsen osallisuuden oikeuksiin kuuluu myös juridinen kuuleminen. Juridinen kuuleminen pitää sisällään oikeuden tietojen saamiseen ja omien näkemystensä ilmaisemiseen. (Bardy 2009, 118.) Eli **kaksitoista vuotta täyttäneelle** lapselle on varattava tilaisuus tulla **kuulluksi** hallintolain 434/3003 mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Asianosaiselle on varattava tilaisuus lausua mielipiteensä asiasta sekä antaa selityksensä sellaisista vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun. (HL 6:34 §.) Kuulluksi tuleminen ennen päätöksentekoa on lapsen oikeus, hänellä ei siis ole kuitenkaan velvollisuutta käyttää tätä oikeuttaan (LSL 9:42 §).

Kuulemisilmoituksen yhteydessä on myös lapselle lähetettävä kuulemisen kohteena oleva asiakirjamateriaali, mikäli muu menettely ei ole tarkoituksenmukaisempaa (HL 6:36 §). Kuuleminen on mahdollista suorittaa myös siten, että asianosaiset esittävät kannanottonsa ja mielipiteensä kirjallisesti. Kuulemisesta on lähetettävä 12 vuotta täyttäneelle lapselle kirjallinen ilmoitus, josta myös on käytävä ilmi, että asia voidaan ratkaista vaikka lapsi ei käytäkään tilaisuuttaan tulla kuulluksi. Esimerkiksi jos lapsi ei saavu kuulemistilaisuuteen. Tällöin asia voidaan ratkaista, vaikka lapsi ei

halua käyttää oikeuttaan tulla kuulluksi, kunhan viranomainen tai tuomioistuin on lain säännösten mukaisesti varannut lapselle tilaisuuden tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa. (Taskinen 2007, 60.)

Lapsen kuulemisen myötä esille tulleet lapsen toiveet, mielipide ja havainnot ovat oleellinen osa asian valmistelua. Kuulemisessa saatu tieto tulee välittää tuomioistuimelle mahdollisimman autenttisena (eli juuri siten ja sellaisia ilmaisumuotoja käyttäen, kuin lapsi on käyttänyt ja asian ilmaissut), jotta tuomioistuin voi parhaalla mahdollisella tavalla arvioida lapsen kuulemisen arvoa ja merkitystä asiassa. Keskustelun sisältö kirjataan selvitykseen vain siltä osin kuin keskustelulla voi olla merkitystä asiassa, ellei kuulemista voida nauhoittaa tai videoida. Lapsen antamat vastaukset tai lapsen puhe tulee välittää sellaisenaan kuin hän on sen ilmentänyt. (Aaltonen 2009, 228–229.)

Voi kuitenkin syntyä tilanteita, jolloin lapsen non-verbaalinen viestintä kertoo toista kuin hänen sanansa. Tämän vuoksi on tärkeää huomioida myös lapsen ruumiinkieltä sekä ilmeitä ja eleitä, jos ne ovat ristiriidassa hänen kertomansa kanssa. Näiden huomioiminen on tärkeää, jotta tuomioistuimella säilyisi mahdollisuus itsenäisesti tehdä johtopäätöksiä lapsen kuulemisessa esiin tulleista seikoista. (Aaltonen 2009, 229.)

4.2.1 Lapsen kuulemisen tarkoitus

Oikeuskäytännössä lapsen kuuleminen ajoittain ymmärretään lapsen tahdon selvittämiseksi. Lapsen tahto useimmiten yhdistetään lapsen etuun. Nämä eivät kuitenkaan ole sama asia, joten ne tulee erottaa toisistaan. Lapsen **tahto** voi selvitä kun häntä kuullaan, mutta lapsella ei kuitenkaan ole velvollisuutta esittää tahtoaan, ei edes muodostaa mielipidettä asiassa, josta häntä kuullaan (Taskinen 2007, 16). Lapsen **etu** on useassa laissa määritelty lasta koskevan päätöksen perustaksi. Asia on siis ratkaistava lapsen edun mukaisesti. Lapsen tahto ei voi olla päätöksenteon peruste, mikäli muu oikeudenkäyntiaineisto viittaa, että lapsen tahdosta eroava ratkaisu toteuttaa parhaiten lapsen edun. Eli lapsen tahto ei kuitenkaan aina ole etunsa mukainen. (Aaltonen 2009, 258.)

Lapsen kuulemisen merkitys ja kuulemisen toteuttamistavat vaihtelevat prosesseittain. Kun käsitellään lastensuojeluasiaa, on lapsen mielipide selvitettävä ja otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaan, kuten aiemmin on mainittu. Vaikka todisteellinen kuuleminen katsotaan koskevan lastensuojelulain mukaan vain yli 12 vuotta täyttäneitä lasta, on kuitenkin myös sitä

nuoremman mielipide selvitettävä aina silloin, kun lapsi osaa jo riittävästi puhua. Kuulemisen tarkoituksena on mielipiteen selvittämisen lisäksi lapselle asianosaisena kuuluvan oikeuden toteuttaminen. Eli mielipiteiden ja ajatusten esiin tuominen on lapsen oikeus, oli hän minkä ikäinen tahansa. Lapsi voi asianosaisena henkilökohtaisesti osallistua myös asiansa oikeudenistuntoon. Kuuleminen tapahtuu lähtökohtaisesti lapsen omista tarpeistaan lähtien eli se on lapsen mahdollisuus kertoa ajatuksistaan ja ylipäänsä tilanteestaan. Vaikka kuulemisessa ei saataisi selvitettyä lapsen nimenomaisia toiveita tai vaikka lapsi ei ole halunnut kertoa kantaansa asiassa ja näin ollen olisi jättänyt mielipiteensä kokonaan kertomatta, kuulemisen katsotaan silti täyttäneen tehtävänsä. (Aaltonen 2009, 258–259.)

4.2.2 Kuulemisen toteuttaminen

Sosiaalitoimi huolehtii lapsen kuulemisesta lastensuojeluasian tullessa vireille. Kuulemisen toteuttaa joko sosiaalityöntekijä tai asiantuntija, joka on perehtynyt lapsen kuulemiseen. Mitään yhtenäisiä menettelytapoja lapsen kuulemisesta ei ole olemassa, vaan suhtautuminen lapsen kuulemiseen vaihtelee samoin kuin kuulemistavat. Toteuttamistapaan vaikuttaa esimerkiksi se, millaiset teoreettiset perustat työntekijällä on. (Aaltonen 2009, 262–263.)

Kuuleminen tulisi toteuttaa lapselle turvallisessa ja luotettavassa paikassa. Mikäli kyse on lastensuojelulain mukaisesta mielipiteen selvittämisestä ja kuulemisesta, täytyisi tällöin kuulemispaikka edellytysten mukaan valita siten, että paikka on lapselle ennestään tuttu. Kuuleminen on myös mahdollista suorittaa siellä, missä lapsi sen itse haluaa suoritettavan. Jos kuultavana on varsin nuori lapsi, on kuulemisen kannalta otettava huomioon, ettei tilassa ole esimerkiksi leikkivälineitä, jotka saattaisivat viedä lapsen huomion muualle. (Räty 2010b, 165.)

Ennen lapsen kuulemisen suorittamista, on lapselle aina kerrottava kuulemisen tarkoitus. Eli miksi lasta kuullaan ja hänen mielipidettään tai asiaa selvitetään, mihin tietoja ollaan käyttämässä ja millaisia vaihtoehtoja lapsen kannalta asian selvittämisessä on. Lapselle on myös tärkeää kertoa, että hänellä on aina oikeus olla tietämättä jotain asiaa tai olla vastaamatta ilman perustelua hänelle esitettyihin kysymyksiin. (Räty 2010b, 195–196.)

Koska kuuleminen on lapsen oikeus, lasta kuulevan tahon on selvitettävä, mitä lapsi tietää käsiteltävästä asiasta. Lapsen tulee saada riittävästi tietoa asiasta, josta häntä kuullaan, jotta lapsi pystyy muodostamaan oman näkemyksensä ja perustellun mielipiteen. (Räty 2010b, 19.) Hallin-

tolain 6:36 §:n mukaan asianosaisille on toimitettava kuulemisen yhteydessä kuulemisen kohteena olevat asiakirjat (alkuperäisinä tai jäljennöksinä) tai annettava tilaisuus muutoin tutustua niihin. Eli kun lasta kuullaan lastensuojelulain 4:20.2 §:n tarkoittamalla tavalla, on lapselle varattava tilaisuus tutustua viranomaisen laatimiin asiakirjoihin. Mikäli kuitenkin asiakirjat sisältävät esimerkiksi sellaisia tietoja lapsesta itsestään tai vanhemmistaan, jotka saattaisivat vakavasti vaarantaa lapsen mielenterveyttä tai suhdetta vanhempiinsa, voi tällöin tietojen antaminen kokonaisuudessaan tai joltain osin olla vastoin lapsen etua. Tällöin lapsen etu voi siis vaarantua lapsen mielipiteen selvittämisen tai kuulemisen yhteydessä. Tieto voidaan jättää edellä mainitussa tilanteessa julkisuuslain ja sosiaalihuollon asiakaslain 11 §:n mukaisesti antamatta lapselle itselleen. (Räty 2010b, 161.)

Lapsen on myös tärkeää saada tietää, mitä hänen esittämistään toivomuksista seuraisi itse käytännössä. Se informaatio, joka annetaan lapselle ennen kuulemistä, voi olla onnistumisen edellytys kuulemisen toteuttamisessa ja olla myös tärkeää lapsen hyvinvoinnin kannalta. Informaation on näin ollen annettava siten, että lapsi kykenee sen ymmärtämään eli asia on selitettävä lapselle selkeällä kielellä ja käsitteillä. (Aaltonen 2009, 249).

Lapsen mielipiteeseen ei saa pyrkiä tietoisesti vaikuttamaan. Johdattelevia kysymyksiä ei tulisi käyttää, mutta tarkentavat kysymykset ovat mahdollisia. Kysymysten tulee olla avoimia, jotta lapsi voi vastata niihin haluamallaan tavalla. Lapsen tulee tietää, että hän voi vaikuttaa asioihin ja hänen mielipiteillään on arvoa, mutta päätöksenteko on aina kuitenkin aikuisen vastuulla. (Sosiaaliportti 2011, hakupäivä 13.2.2011.)

Lastensuojelussa käytettävä kieli voi kuulostaa lapsen korviin oudolta käsitteineen ja ilmaisui-
neen. Se on perinteisesti aikuisten aikuisille puhumaa ja kirjoittamaa viranomaiskieltä. (Bardy 2009, 101.) Lapsen mielipidettä selvitetessä tulisi haastattelijan olla avoin odotustensa ja omien mielipiteidensä osalta. Haastattelutilanteessa kysymysten toistaminen voi saada lapsen alkamaan epäilemään omien vastaustensa olevan väärä tai häntä epäilläään valehtelusta. Lapsen tulisi siis antaa kertoa mahdollisimman paljon vapaasti. Lasta ei saa haastattelun yhteydessä millään tavalla painostaa. Eli samaa kysymystä ei saa toistaa kunnes lapsi pitkästyy ja vastaa sillä tavalla, kuin haastattelija odottaa. Lisäksi haastattelussa kysymyksenasettelu ja haastattelijan ilmeet ja eleet saattavat ohjata lasta. On otettava huomioon lapsen tiedolliset taidot. Onkin tärkeää, että lapsella ja haastattelijalla on yhtenen kieli. (Räty 2010b, 164.)

Mielipiteen muodostumiseen voi vaikuttaa tahattomasti tai tahallisesti, kuten manipuloinnilla tai johdattelemalla. Lapsen mielen muokkaaminen voi tapahtua lasta ohjeistamalla, uhkailemalla tai pelottelemalla. Useimmiten manipulointi on kuitenkin hienovaraisempaa, jolloin lapsen mielipiteeseen voidaan vaikuttaa miellyttämällä lasta, valehtelemalla, jättämällä kertomatta asioita tai jopa liioittelemalla niitä. Viestien ei tarvitse aina välittyä sanoin, vaan esimerkiksi ilmeiden välityksellä. Manipuloitu lapsi saattaa kertoa näkemyksensä käyttämällä ikävaiheeseensa kuulumattomia ja aikuismaisia ilmauksia. Puheen läpi voi kuulua esimerkiksi vanhemman lauseita. (Aaltonen 2009, 251–252).

Tuomioistuimelle tekee haasteelliseksi lapsen mielipiteen aitouden ja riippumattomuuden arvioinnissa se, että lapsen kuulemisesta saatu tieto on usein välillistä. Välillistä selvittämistä käytetään varsinkin jos kysymyksessä on erittäin nuori lapsi. Tällöin kuullaan ja kerätään selvityksiä esimerkiksi lapsen läheisiltä ihmisiltä, päiväkodista ja koulusta. Lapsen käsitystä voidaan asiakirjoissa selvittää kuvaamalla lapsen käyttäytymistä ja hänen tekojaan, mikäli kuultava on hyvin nuori lapsi tai mikäli lapsi ei halua tai ei pysty ilmaisemaan mielipidettään. (Aaltonen 2009, 252.)

Lojaliteettiristiriita voi myös vaikuttaa ja vaikeuttaa lapsen mielipiteen vapaata muodostumista. Manipuloinnista tällainen eroaa siten, että se on lapsen itsenäinen reaktio esimerkiksi vanhempien väliseen riitaan. Lojaliteettikonfliktin juuret ovat lapsen rakkaudesta vanhempiansa kohtaan. Lapsi koittaa tällöin olla suhteessa vanhempiinsa tasapuolinen. Lojaliteetti näkyy usein kun lasta kuullaan. Lojaliteettiristiriita voi aiheuttaa lapselle epävarmuutta niin mielipiteen tuottamisessa, kuin sen ilmaisemisessa. Lapsi ei välttämättä esimerkiksi kerro omista todellisista toiveistaan, sillä hän pelkää tällöin loukkaavansa toista vanhempaansa ja tuntee tästä syyllisyyttä. On tavallista, että lapsi asettuu sen vanhemman puolelle, jonka hän tuntee enemmän tarvitsevan häntä. Lapsi saattaa ajatella, että vanhempi ei pärjää ilman häntä. Tämä voi näkyä siten, että lapsi ilmoittaa tahtovansa asua vanhemman luona, jolla on mielenterveydellisiä ongelmia tai itsetuhoisuutta. Lapsi ottaa siis vastuuta vanhemmastaan. Tällöin asetelmana on se, että lapsi asettuu aikuisen rooliin suhteessa vanhempaansa. (Aaltonen 2009, 252–254.)

Kunnan tulee huolehtia, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on käytettävissään asiantuntemusta, jota juuri lastensuojelutyössä tarvitaan. Tämän vuoksi kunnan on asetettava lastensuojelun asiantuntijaryhmä, joka koostuu edustajista sosiaali- ja terveyshuollosta, lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntijoista sekä muista lastensuojelutyössä tarvittavista asiantuntijoista. Asiantuntijaryhmän tehtävänä on avustaa sosiaalityöntekijää lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevien asioiden valmistelussa ja lastensuojelun toteuttamisessa. (LSL 3:14 §.)

Asiantuntijalausunto hankitaan tavallisesti valmistelutyön yhteydessä sosiaalitoimen aloitteesta. Pyyntö asiantuntijalausunnolle tulee aina yksilöidä ja perustella, jotta asiantuntija osaa rajata tiedon antamisen yli sen mikä on välttämätöntä pyynnön täyttämiseksi. Pynnön yksilöinti selvittää myös mitä tietoa ollaan hakemassa ja minkä vuoksi. (Aaltonen 2009, 222–223.) Asiantuntijaryhmä voi antaa lausuntoja myös hallinto-oikeudelle ja korkeimmalle hallinto-oikeudelle päätöksenteon tueksi (Taskinen 2007, 27).

Asiantuntijuus edellyttää pitkäjänteistä ja ajantasaiseen tietoon perustuvaa perehtyneisyyttä käsiteltävään asiaan. Asiantuntijalausunnon tulee muodostua asiantuntijan johtopäätöksistä. Lausunnossa tulee avoimesti ilmoittaa tietolähteet sekä kuvata menetelmät joita on käytetty. Asianosaisilta saatu tieto pitää mahdollisuuksien mukaan tarkistaa muista tietolähteistä, eli asianosaisilta saatua tietoa ei voi suoraan pitää luotettavana. On selvästi ilmoitettava, mikäli tieto perustuu asianosaisen kertomukseen tai muualta saatuun tietoon. Asiantuntijan tulee arvioida tekemiensä johtopäätösten luotettavuutta. Jotta asiantuntijan johtopäätösten luotettavuutta voidaan arvioida, tulee asiantuntijaa yleensä kuulla henkilökohtaisesti oikeudessa. Johtopäätökset tulee perustella ymmärrettävästi ja uskottavasti. (Aaltonen 2009, 220–221.)

Lapsen mielipiteen selvittäminen, sen toteutustapa ja sen pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin lastensuojeluasiakirjoihin. Näissä asiakirjoissa on siis kuvattava miten ja missä lapsen mielipidettä on selvitetty. Asiakirjoista tulee myös käydä ilmi, kuka tai ketkä ovat lapsen mielipidettä olleet selvittämässä. Mikäli mielipiteen tai kuulemisen sisältöä ei ole esimerkiksi videoitu tai nauhoitettu, tulee tällöin asiakirjoista ilmetä kysymysten sisältö sekä lapsen niihin antamat vastaukset. (Räty 2010b, 160.)

Sosiaalitoimessa tapahtuva kuuleminen on mahdollista järjestää joko vähintään kahden viranomaisen läsnä ollessa, lastensuojelun asiantuntijaryhmässä, lapsen asioista järjestettävän neuvottelun tai läheisneuvonpidon yhteydessä. Itse kuulemistilaisuuden on oltava luottamuksellinen. Kuulemisesta on tehtävä keskustelumuistio, josta ilmenee läsnäolijat ja kaikki ne seikat, jotka kuultava on tuonut keskustelussa esille. Kuulemisen jälkeen muistio luetaan asianosaiselle, joka vahvistaa sen allekirjoituksellaan. Asiamiehen tai avustajan hankkiminen kuulemistilaisuuteen on mahdollista, varsinkin lasta kuultaessa. (Taskinen 2007, 60.) Mikäli huostaanotto on tahdonvastainen, kuulemiskertomus on yksi oikeudenkäyntiasiakirjoista. Kuuleminen on hallinto-oikeudessa osa oikeudenkäyntiä, joten sen tulee dokumentoida. Tämä voidaan tehdä joko tuomarin omien tai sihteerin tekemien muistiinpanojen pohjalta tai äänittämällä. Muistiinpanot kirjoitetaan puhtaaksi ja näistä tehdään oma kuulemispöytäkirjansa. (Aaltonen 2009, 274.)

4.2.3 Kuulemisen suorittamatta jättäminen

Oikeus tulla kuulluksi omassa asiassaan on yksi perustuslain 21 §:ssä säädetyistä hyvän hallinnon periaatteista. Kuuleminen lisäksi sisältyy yksilön oikeussuojan takeisiin. Näin ollen kuulemisen suorittamatta jättämisen on oltava perusteltua ja siihen on oltava painavat syyt. On olemassa poikkeustilanteita, jolloin kuulemien voidaan jättää suorittamatta. Asianosaisen kuuleminen on mahdollista jättää tekemättä kolmella perusteella. Kuulemista ei tarvitse suorittaa, mikäli **kuultavan asuin- tai oleskelupaikkaa ei pystytä kohtuullisin toimenpitein selvittämään**. Tässä tilanteessa on viranomaisen kuitenkin näytettävä ja merkittävä myös aina asiakirjoihin, että millä tavalla se on yrittänyt selvittää kuultavan olinpaikkaa. (LSL 9:42.2 §.)

Oulun hallinto-oikeus totesi tapauksessa, että lapsen koulunkäynnissä on ollut ongelmia. Hänellä oli ollut poissaoloja X:n koulusta. Koulu vaihtui myöhemmin Y:n kouluksi, jota lapsi ei ollut käytännössä käynyt ollenkaan. Poliisin rikosrekisteriotteen mukaan lapsi oli syylistynyt lyhyen ajan sisällä useisiin rikoksiin, joista viimeaikaisimmat olivat olleet petoksia. Äiti ei ole kyennyt yrityksistään huolimatta tarjoamaan lapselle tämän ikätason ja kehityksen vaatimia rajoja ja kasvuolosuhteita. Lapsi karkasi koulumatkalla, eikä häntä sen jälkeen ole tavoitettu. Lasta ei ole kuultu ennen hakemusta, koska hänen olinpaikkansa ei ole ollut tiedossa. (Oulun HAO 15.1.2010, nro 10/0016/1.)

Lapsen ja kuultavan puuttuva yhteydenpito on kuulemisen toimittamatta jättämisen toinen peruste (LSL 9:42.1 §). Mikäli kuultava, kuten lapsen toinen vanhempi, on harvakseltaan pitänyt yhteyttä (esimerkiksi kerran tai kaksi vuodessa) lapseen, ei tällöin ole kysymys lapsen ja kuultavan puuttuvasta yhteydenpidosta ja kuuleminen on tällöin siis suoritettava. Lain tarkoittamalla puuttuvalla yhteydenpidolla tarkoitetaan näin ollen suhteellisen totaalista puuttuvaa yhteydenpitoa. Kuuleminen voidaan jättää myös toimittamatta, jos **kuulemisesta saattaa aiheutua vakavaa vaaraa lapsen kehitykselle tai turvallisuudelle ja kuulematta jättämistä on pidettävä lapsen edun toteutumisen kannalta välttämättömänä**. (LSL 9:42.3 §). Mikäli kuulemista ei näillä perustein suoriteta, on lasta koskeviin asiakirjoihin kirjattava syyt kuulematta jättämiselle. Asiakirjoista tulee ilmetä esimerkiksi se, minkälaista puuttuva yhteydenpito on ollut ja miksi kuulematta jättämistä on pidettävä perusteltuna tai minkälaisiin toimenpiteisiin viranomainen on alkanut kuultavan asuin- tai olinpaikan selvittämiseksi. (Räty 2010b, 336–337.) Huostaanotosta ei voida päättää sosiaalitoimessa, jos kuuleminen on kuitenkin jostain muusta kuin edellä mainituista syistä jätetty suorittamatta. Tällöin on tehtävä hakemus hallinto-oikeuteen. (Taskinen 2007, 60.)

5 HUOSTAANOTTO

Lapsen huostaanotto herättää helposti vahvoja tunnelatauksia, koska huostaanotossa on yleensä kysymys eri osapuolten etujen ja mielipiteiden jännitteistä. Jotkin yksittäiset huostaanotot, joista julkisuudessa esitetään näkemyksiä, saattavat pitkänkin aikaa värittää yleistä mielipidettä lastensuojelusta. On vanhempia, jotka tuntevat menettäneensä lapsensa viranomaisille, toisaalta on myös lapsia, jotka kokevat selvinneensä elämässä eteenpäin huostaanoton ansioista. Taskinen kiteyttää tämän lastensuojelulain (417/2007) soveltamisoppaassaan sanoin: ”Huostaanotto on vain yksi lastensuojelun toimenpiteistä, mutta suurelle yleisölle se on niistä näkyvin” (2007, 49).

Huostaanotolla puututaan lapsen perustuslaissa säädettyihin oikeuksiin, kuten henkilökohtaiseen vapauteen. Toisaalta myös huostaanotolla puututaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen takamaan perhe-elämän suojaan. Huostaanotossa kysymyksenä on myös lapsen oikeudesta riittävään suojeluun sekä lapsen edun mukaiseen hoitoon ja huolenpitoon kaikissa olosuhteissa. (Räty 2010b, 295.)

Lastensuojeluasia tulee vireille lapsen huoltajan tai 12 vuotta täyttäneen lapsen hakemuksesta tai kun sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä on vastaanottanut pyynnön lastensuojelutarpeen arvioimiseksi tai vastaanottanut lastensuojeluilmoituksen. Lastensuojeluasia voidaan laittaa vireille myös jos viranhaltija on saanut tietoonsa mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. (LSL 5:26.1 §.)

Lastensuojelulain yhdeksäs luku käsittelee huostaanoton järjestämistä ja huostaanottoa. Huostaanotolla tarkoitetaan toimenpidettä, jolla lapsen tai nuoren hoito ja kasvatusta siirretään yhteiskunnan vastuulle. Tällöin vastuu lapsesta ja päätösvalta useimmista häntä koskevista asioista siirtyy huoltajalta viranomaisille, vaikkei itse huoltajuuteen huostaanotto vaikuta. Viranomaisella on velvollisuus ottaa lapsi huostaan ja järjestää hänelle sijaishuolto, mikäli huostaanotolle asetetut edellytykset täyttyvät. (LSL 9:40 §.)

Lasta ja perhettä on pyrittävä tukemaan lähtökohtaisesti omassa kodissaan ja avohuollon tukitoimin kuten järjestämällä tukea lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen. Avohuolto ei kuitenkaan aina riitä tai ole jopa mahdollista toteuttaa lapsen tarpeiden ja edun mukaisesti. Tällöin lapsi joudutaan sijoittamaan kotoaan pois. Sijaishuollon aikana lapsella on kuitenkin oikeus yhteydenpitoon perheeseensä sekä muihin läheisiinsä. Kun sijaishuoltoa suoritetaan, on kuitenkin

pidettävä tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. Huostassapito onkin lopetettava kun siihen ei ole enää aihetta. (Taskinen 2007, 16–17.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (myöhemmin THL) kerää vuosittain kunnilta tiedot lastensuojelun avohuollon tukitoimien piirissä olevista sekä kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista ja nuorista. Pitkään jatkunut sijoitettujen ja huostaan otettujen lasten määrä on kääntynyt lievään laskuun vuonna 2009. Kiireellisten sijoitusten määrä on kuitenkin lisääntynyt edelleen. Vuoden 2009 aikana huostassa olevien lasten määrä on vähentynyt neljä prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna. Kiireellisten sijoitusten määrä on kasvanut 17 prosenttia. (THL 2010a, 1.)

THL:n keräämien tietojen mukaan huostaanotto alkaa useimmiten kiireellisenä sijoituksena. Vuonna 2009 huostassa olleiden lasten määrä väheni nyt ensimmäistä kertaa lastensuojelutilaston historiassa. Tätä ennen huostassa olevien lasten kokonaismäärä on viime vuosina kasvanut 2–5 %:n vuosivauhtia vuoteen 2008 asti. Huostassa olevista lapsista vajaa viidesosa oli tahdonvastaisesti huostaan otettuna. (THL 2010a, 1.)

Kiireellisessä sijoituksessa olevien ja huostaan otettujen lapsien määrä vuonna 2009 oli 10 984 (taulukko 1), joista tahdonvastaisten huostaanottojen määrä oli 1 872 (THL 2010b, 78).

TAULUKKO 1. Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret viimeisimmän sijoitustiedon mukaan vuosina 1995, 2000–2009. (THL 2010b, 78.)

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
0–20-vuotiaat sijoitusperusteen mukaan											
Avohuollon tukitoimen sijoitus	2 625	3 357	3 626	3 608	3 433	3 532	3 530	3 600	3 469	3 552	3 315
Kiireellinen sijoitus	232	363	345	433	442	484	643	613	814	1 176	1 627
Huostassa	6 159	6 968	7 172	7 563	7 978	8 316	8 671	9 033	9 499	9 611	9 357
niistä tahdonvastaiset	941	1 228	1 259	1 351	1 479	1 485	1 667	1 743	1 938	1 905	1 872
Jälkihuollon sijoitus	1 722	1 982	2 197	2 392	2 355	2 360	2 409	2 469	2 395	2 536	2 344
Yhteensä	10 738	12 670	13 340	13 996	14 208	14 690	15 235	15 715	16 177	16 875	16 643
Sijoitettujen 0-17-v. osuus vastaavan väestön ikäryhmästä (%)	0,8	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	1,3

Pohjois-Pohjanmaalla huostaan otettuja lapsia vuonna 2009 oli 638, joista tahdonvastaisia oli 113 lasta (THL 2010b, 79).

5.1 Huostaanoton perusteet ja edellytykset

Huostaanottojen määrä on noussut huomasti viime vuosina. Vuonna 2007 Oulussa tehtiin 197 varsinaista ja kiireellistä huostaanottoa, mikä on yli kolmasosa (34,9 prosenttia) enemmän huostaanottoja kuin edellisenä vuonna. Yhä useimmin huostaanoton syy on päihteiden käyttö. Huostaanottojen nopea leistyminen selittyy osaksi nuorten ongelmien lisääntymisestä ja monimutkaistumisesta. (Laine 2008, hakupäivä 27.4.2011.)

Aina huostaanoton aiheuttajan ei tarvitse olla päihteiden käyttö tai nuorten omat ongelmat. Vantaan kaupungin lastensuojelun avopalveluiden palvelupäällikkö on kohahduttanut kansalaisia väittämällä, että on ilmennyt yksi uusi syy nuorten huostaanottojen lisääntymiseen. Nykypäivänä osa uusperheiden vanhemmista on valmis luopumaan aiemmasta liitosta syntyneestä hankalasta murrosikäisestä lapsestaan vapaaehtoisesti, keskittyäkseen uuteen perheeseen ja parisuhteeseen. Vanhemmat jopa saattavat sanoa suoraan, ettei hankala nuori enää sovi uusperheeseen. Saattaa jopa käydä niin, että nuoren oltua poissa kotoa, huone on annettu sillä aikaa nuoremmalle sisarukselle. Uusperhe ei kuitenkaan ole mikään huostaanoton peruste. (Yle Uutiset 2011, hakupäivä 27.4.2011.)

Hallintotuomioistuinten tehtävänä on pyrkiä aineelliseen totuuteen niin yksityisten oikeusturvan toteuttamiseksi kuin hallinnon lainalaisuuden turvaamiseksi. Hallintolainkäytössä noudatetaan virallisperiaatetta. Valitusviranomaisella on tämän vuoksi velvollisuus huolehtia siitä, että asia tulee selvitettyksi. Huostaanottoa koskeva asia on perusluonteeltaan indispositiivinen asia, jossa sovinto ei ole sallittu. Indispositiivisuus perustuu siihen, että asiassa annettava ratkaisu koskee alaikäistä lasta, eli oikeudenkäynnin ulkopuolista tahoa, joka ei kykene itse valvomaan etuaan oikeudenkäynnissä. (Mäenpää 2001, 135.) Uudessa lastensuojelulaissa suostumukseen perustuvien huostaanottopäätösten tekeminen on säilynyt aikaisemman tavan mukaisesti sosiaaliviranomaisella. Sen sijaan, mikäli huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista, tekee päätöksen tällöin hallinto-oikeus. (Aaltonen 2009, 71).

Lastensuojelulaissa on säädetty huostaanoton edellytyksistä. Säännös näistä edellytyksistä on laadittu ehdottomaan muotoon. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalilautakunnalla on ehdoton velvollisuus huostaanottoon siinä tapauksessa, mikäli säännöksessä mainitut olosuhteet täyttyvät. Tosin huostaanottoon ei saa ryhtyä, mikäli päätöksenteon edellytykset eivät täyty. Huostaanotto-toimenpiteiden aloittamiselle on asetettu niin sanottu edellytysten ketju ja niiden kaikkien edelly-

tysten tulee täyttyä, jotta huostaanottoon voidaan käytännössä ryhtyä ja tehdä lapsen huostaanottoa koskeva päätös. (Araneva 2010, 69.)

Huostaanoton perusteet on jaettu kahdella perusteella: **lapsen kasvuoloissa oleviin perusteisiin** tai **lapsen omaan käyttäytymiseen tai menettelyyn**. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen velvollisuutena on ottaa lapsi silloin huostaan, kun puutteet lapsen huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä. (LSL 9:40.1 §.) Huostaanoton perusteena voi olla sekä kasvuoloissa olevat puutteet että lapsen oma käyttäytyminen ja menettely. Huostaanoton perusteet voivat täyttyä vanhempien rikollisen elämäntavan, keskinäisten riitaisuuksien, lapsen syyllistämisen tai muun lapsen ihmisarvoa loukkaavan menettelyn perusteella. (Räty 2010b, 296–297.) Sijaishuollon on arvioitava olevan lapsen edun mukaista. Kun nämä perusteet täyttyvät, voidaan huostaanottoon ryhtyä. (Hiitola & Heinonen 2009, 45.)

Oulun hallinto-oikeus totesi tapauksessa, että lapsen huolenpidossa oli ilmennyt vakavia puutteita muun muassa ravitsemuksen ja hygienian suhteen. Oli ilmennyt, että lasta ei ollut kylvetetty kotona. Äidin jaksaminen lasten huolehtimisesta oli ollut vaihtelevaa ja puutteellista. Äiti ei ollut nähnyt tarpeelliseksi aloittaa päihdearviointia, vaikka päihteidenkäytöstä oli tullut useita lastensuojeluilmoituksia. Äiti ei ollut suostunut antamaan huumeaseuraa sovittuna aikana. Perheelle tarjotut avohuollon tukitoimet eivät ole tuoneet perheen tilanteeseen muutosta eivätkä ne ole olleet kaikilta osin mahdollisia. Avohuollon tukitoimet ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Hallinto-oikeus katsoi, että lapsen kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään ja kehitystään. Hallinto-oikeus totesi vahvistaessaan huostaanoton ja sijaishuoltoon sijoittamisen, että sijaishuollon avulla lapselle voidaan järjestää hänen tarpeensa mukainen hoito, vakaat ja pysyvät kasvuolosuhteet sekä mahdollisuus kasvaa ja kehittyä päihteettömässä ympäristössä. (Oulun HAO 30.3.2010, nro 10/0167/1.)

Sosiaaliviranomaisen on puututtava myös lapsen tilanteeseen, jos lapsi itse vakavasti vaarantaa terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikoksen tai muulla niihin rinnastettavalla teolla, kuten toistuva itsetuhoinen käyttäytyminen. Myös koulunkäynnin laiminlyöminen voi olla peruste huostaanottopäätökselle. (LSL 9:40.2 §.) Lapsen käyttäytymisen tai menettelyn täytyy osoittaa konkreettisella tavalla vaarantavan lapsen kehitystä tai terveyttä. Tämän vaarantumisen pitää olla myös vakavaa, joten yksittäinen ja sinänsä moitittava lapsen menettely tai käyttäytyminen ei kuitenkaan ylitä huostaanottokysymystä. (Räty 2010b, 299.)

Oulun hallinto-oikeus totesi tapauksessa, että lapsi on omaehtoinen ja hän on uhannut vanhempien asettamia rajoja ja sääntöjä. Äidin ja lapsen välit ja vuorovaikutus eivät toimi. Lapsi on kertonut käyttävänsä alkoholia 10-vuotiaasta lähtien ja tupakkaa hän on polttanut 13-vuotiaasta alkaen. Hän ei ole suostunut normaaliin vuorovaikutukseen äidin kanssa ja hän on kertonut sosiaalityöntekijälle, ettei hän halua palata kotiin. Lapsi on sairastunut diabetekseen 2-vuotiaana. Murrosiän myötä hänelle on tullut hoitoväsymystä ja sairauden hoitotasapaino on heikentynyt. Lapsella on ollut myös itsetuhouhkailuja ja itsetuhoista käyttäytymistä viiltelyn muodossa. Hän on harjoittanut myös suojaamatonta seksiä 15-vuotiaana samanikäisen poikaystävänsä kanssa. Avohuollon tukitoimet ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja avohuollon tukitoimin ei voida turvata lapsen turvallisuutta. Hallinto-oikeus katsoi, että lapsi on käytöshäiriöoireilullaan aiheuttanut itselleen merkittäviä vaaratilanteita. Sijaishuollon avulla lapselle voidaan järjestää turvallinen kasvuympäristö, joka mahdollistaa iänmukaisen kasvun ja kehityksen ja riittävät rajat. Hallinto-oikeus totesi vahvistaessaan huostaanoton ja sijaishuoltoon sijoittamisen, että lapsen tarpeiden mukainen sijaishuolto voidaan järjestää lastenkoti X:ssä ja että lapsen sijoitus siellä huomioon ottaen myös lapsen oman mielipiteensä, on hänen etunsa mukainen. (Oulun HAO 19.5.2010, 10/0244/1.)

Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan ryhtyä vain jos lastensuojelulain seitsemännessä luvussa kuvatut avohuollon tukitoimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia. Tai mikäli tukitoimenpiteet ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. (LSL 9:40 §.)

Huostaanoton tarkoitus on olla väliaikainen ratkaisu. Kuitenkin todellisuudessa se useimmiten muodostuu pitkäkestoiseksi prosessiksi. Sosiaalitoimen tulee arvioida huostaanoton edellytykset lapsen asiakassuunnitelman tarkastamisen yhteydessä. Tämän arvioinnin tulee tapahtua vähintään kerran vuodessa. Arvioinnin yhteydessä sosiaalitoimi kartoittaa vanhempien olosuhteet, lapsen mielipiteen sekä muut huostaanoton arviointiin liittyvät seikat. (LSL 6:30.2 §.)

5.2 Huostaanottoasioiden käsittelyprosessi

Huostaanoton valmistelu ja sijaishuoltoon sijoittaminen toteutetaan parityönä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän johdolla. Työparilla on oltava valmistelunsa tukena oikeudellista ja lastensuojeluasioissa tarvittavaa asiantuntemusta. (LSL 9:41 §.) Asiaa valmisteltaessa lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on oikeus saada tietoja ja pyytää tarvittaessa lausuntoja lapsen ja perheen kanssa asioineilta viranomaisahoilta ja asiantuntijoilta. Tässä vaiheessa sosiaalityöntekijän on arvioitava edunvalvonnan tarve lapselle lastensuojelulain 24 §:n mukaisen velvoitteen nojalla, mikäli edunvalvojaa ei ole lapselle aiemmin määrätty. (Araneva 2010, 69.) Edun-

valvoja on määrättävä käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, mikäli on perusteltu syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa ja mikäli edunvalvojan määrääminen on aiheellista asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi. (LSL 4:22 §.)

Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on lastensuojelulain nojalla oikeus päättää lapsen olinpaikasta, kasvatuksesta, hoidosta, valvonnasta, muusta huolenpidosta sekä asianmukaisin osin opetuksesta ja terveydenhuollosta sijaishuollossa olevan lapsen osalta. Huostaanoton ja sijaishuoltoon sijoittamisen tarkoituksena on rajoittaa huoltajan oikeuksia päättää lapsen asioista edellä mainituilta osin. Lastensuojeluviranomaista veloitetaan kuitenkin olemaan yhteistoiminnassa huoltajan kanssa. Näin ollen huoltajalla säilyy aina oikeus käyttää lapsen puhevaltaa ja edustaa lasta häntä koskevissa asioissa, ellei lapselle määrätä erikseen huoltajan sijaan edunvalvojaa. Edunvalvojan oikeus päättää lapsen asioista ei ole kuitenkaan missään nimessä sijaishuollon aikana laajempi, kuin mitä huoltajalla olisi ollut. (Araneva 2010, 69.)

Johtava viranhaltija tai hänen määräämänsä voi tehdä päätöksen lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta, mikäli 12 vuotta täyttänyt lapsi, lapsen huoltaja ja edunvalvoja antavat suostumuksensa huostaanottoon ja hyväksyvät sijaishuoltopaikan. Päätös on annettava todisteellisesti tiedoksi kaikille asianosaisille. Päätökseen on liitettävä valitusosoitus tietoineen valitusajasta, valitusviranomaisesta (eli hallinto-oikeus) ja sen osoitteesta. Päätöksen tiedoksiantosta alkaa kulumaan 30 vuorokauden mittainen muutoksenhaku aika. Tämän ajan kuluessa päätökseen tyytymätön voi halutessaan valittaa kirjallisesti hallinto-oikeuteen. (Araneva 2010, 69.) Muutosta on mahdollista hakea sekä huostaanotosta että sijaishuollon muodosta (Taskinen 2007, 64).

Olen koonnut huostaanottoa koskevat keskeiset normit ja otteita oikeuskirjallisuudesta liitteeseen 1 ja liitteeseen 2. Nämä huostaanotossa huomioitavat seikat ja huostaanoton vaihtoehdot on tekstin luettavuuden vuoksi liitteenä, eikä sijoitettuna tekstiin.

5.3 Tahdonvastainen huostaanotto ja huostaanottoprosessi hallinto-oikeudessa

Lain mukaan sosiaalitoimen viranhaltija päättää huostaanotosta ja sijaishuollosta, jos huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi eivät kumpikaan vastusta huostaanottoa ja siihen liittyvää sijaishuoltoon

sijoittamista. Tahdonvastaisesta huostaanotosta on kyse silloin, kun 12 vuotta täyttänyt lapsi tai lapsen huoltaja tai lapselle määrätty edunvalvoja vastustaa huostaanottoa tai sijaishuoltoon sijoittamista tai kuuleminen on jätetty suorittamatta muusta kuin lastensuojelulain 42 §:ssä mainituista syistä. Tällaisissa tilanteissa hallinto-oikeus tekee ratkaisun huostaanotosta viranhaltijan hakemuksesta, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ensin valmisteltua asian. (Taskinen 2007, 63.) Sosiaalityöntekijä ei kuitenkaan saa tehdä itse hakemusta hallinto-oikeudelle, vaan hakemuksen voi tehdä joko sosiaalihuollon johtava viranhaltija tai hänen määräämänsä ja kelpoisuusvaatimukset täyttävä viranhaltija. Tällä taataan se, että huostaanottohakemuksen tekeminen perustuu sosiaalihuollon johtavan viranhaltijan harkintaan. (Taskinen 2007, 66.)

Huostaanottoasiassa tahdonvastaisena ei voida kuitenkaan pitää tilannetta, jossa asianosainen ei käytä oikeuttaan tulla kuulluksi. Asiakirjoihin tai selvityksiin merkityistä mielipiteistä, käsityksistä ja käyttäytymisestä voidaan päätellä, mikäli asianosainen vastustaa huostaanottoa. Jos asiassa on asianosaiselle varattu tilaisuus tulla kuulluksi, eikä asianosainen tule kuulemistilaisuuteen, ei tämä tarkoita ainoastaan sitä, että asianosainen vastustaisi huostaanottoa. Jos asiakirjoista tai muusta selvityksistä ei ilmene asianosaisen mielipide tai vastaavasti näkemys huostaanoton vastustamisesta, on tässä tapauksessa mahdollista käsitellä huostaanottoasia kunnassa (Räty 2010b, 353.)

Helsingin HAO (26.6.2008, 08/0732/6) tapauksessa kumpikaan vanhemmista ei ollut saapunut huostaanottoasiassa järjestettyyn kuulemistilaisuuteen. Lapsen äidin vastustus ilmeni kuitenkin muulla tavoin asiakirjoista ja muista selvityksistä. Hallinto-oikeus tutki hakemuksen vastentahtoisena huostaanottoasiana huoltajan vastustuksen johdosta. (Räty 2010b, 353.)

Lapset hakevat jokseenkin harvoin itsenäisesti muutosta huostaanottopäätökseen, vaikka asiakirjoista ilmenisikin, että he ovat kuulemistilanteessa vastustaneet päätösesitystä. Osaltaan tämä voi johtua puutteista lapsen oikeusturvan toteutumisessa, kuten että lapsella ei ole tarpeeksi tietoa valitusmahdollisuuksista. (Mäenpää 2001, 141.)

Kun lapsen huostaanottoa tai sijaishuoltoa koskeva asia on vireillä hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa, voi asiaa käsittelevä tuomioistuin omasta aloitteestaan tai lapsen tai hänen vanhempansa tai huoltajansa vaatimuksesta antaa väliaikaisen määräyksen lapsen olinpaikasta ja siitä, miten lapsen hoito ja kasvatusta on asian tuomioistuinkäsittelyn aikana järjestettävä. Määräys voidaan antaa asianosaisia kuulematta, jos asiaa ei voida viivyttää. (LSL 14:83 §.) Hallinto-oikeudelle tehtävään hakemukseen voidaan liittää pyyntö väliaikaisesta määräyk-

sestä, mikäli lapsen terveyden ja kehityksen turvaaminen tätä pikaista toimenpidettä vaatii (Taskinen 2007, 63).

Hallinto-oikeuden menettelytavoista ja päätösvaltaisuudesta säädetään hallinto-oikeuslaissa (430/1999), hallintolainkäyttölaissa (586/1996) ja lisäksi lastensuojelun osalta myös lastensuojelulain luvussa 14. Lastensuojeluasioihin sovelletaan hallintolainkäyttölakia, jollei lastensuojelulaissa ole hallintolainkäyttölaista poikkeavia tai niitä täydentäviä säännöksiä. Hallinto-oikeuden käsitellessä lastensuojeluasiaa, lainoppineiden tuomareiden lisäksi käsittelyyn osallistuu asian-tuntijajäsen muun muassa huostaanotosta päätettäessä. (Räty 2010b, 531).

Hallinto-oikeuksien rooli lastensuojeluasioissa on muuttunut vuoden 2008 alussa uuden lastensuojelulain voimaantullessa. Tämä näkyy ennen kaikkea siinä, että tahdonvastaisen huostaanoton päätöksenteko siirrettiin uuden lastensuojelulain myötä sosiaalilautakunnalta hallinto-oikeuden tehtäväksi. Hallituksen esityksen (HE 252/2006) mukaan lastensuojelulain tarkoituksena on turvata paremmin lapsen oikeuksien ja edun huomioon ottaminen, viranomaisten välisen yhteistyön edistäminen sekä lapsen, vanhempien ja huoltajien oikeusturvan parantaminen lastensuojeluun liittyvässä päätöksenteossa. (HE 252/2006 vp, 77; Taskinen 2007, 7.)

Muutokset menettelykäytännöissä edellyttävät enemmän suullisia käsittelyjä aiempaan lastensuojelulakiin verrattuna. Aiemmin myös huostaanottopäätösten tekeminen kuului sosiaalilautakunnan toimivaltaan ja päätökset alistettiin hallinto-oikeuden vahvistettavaksi. Huostaanottoasioiden käsittelymenetelmä eroaa valtaosasta hallinto-oikeuksissa käsiteltävistä asioista, joissa käsitellään toisessa asteessa viranomaisen päätöksestä tehtyä valitusta. Kun lapsen huostaanotto on luonteeltaan niin sanottu hallinto-oikeudellinen vapauden riisto, on tällöin lastensuojelulain soveltamisessa kiinnitettävä erityistä huomiota perheen ja ennen kaikkea lapsen oikeusturvan toteutumiseen. Tämä merkitsee sitä, että tehtäessä lapsen yksityisyyteen puuttuvia päätöksiä, on luonnollisesti tällöin ehdottomasti noudatettava muoto- ja menettelysäännöksiä. (Räty 2010a, hakupäivä 22.11.2010.)

Lapsen huostaanottoa tai sijaishuoltoa koskeva asian ollessa vireillä hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa, voi asiaa käsittelevä tuomioistuin omasta aloitteestaan tai lapsen tai hänen vanhempansa tai huoltajansa vaatimuksesta antaa väliaikaisen määräyksen lapsen olinpaikasta sekä lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämisestä asian tuomioistuinkäsittelyn aikana. Määräys voidaan antaa asianosaisia kuulematta, jos asiaa ei voida viivyttää. (LSL 14:83 §.)

Asian tultua vireille, voi hallinto-oikeus huostaanottoa koskevan **kirjallisen valmistelun** ohella järjestää rajoitetun, **valmistelevan suullisen käsittelyn**. Tämän tarkoituksena on selvittää, mistä asianosaiset ja hakemuksen tai päätöksen tehnyt viranomainen ovat asiassa eri mieltä. Lisäksi käydään läpi mitä todisteita on esitettävissä vaatimusten tueksi. Valmisteleavassa suullisessa käsittelyssä ei kuitenkaan voida ottaa vastaan suullista todistelua, eikä asiantuntijoita kuulla. (LSL 14:84 §.) Valmistelevan suullisen käsittelyn järjestämisen voi hoitaa hallinto-oikeuden lainoppinut jäsen yksinään tai yhdessä hallinto-oikeuden asiantuntijajäsenen kanssa (Räty 2010b, 547). Mukaan suulliseen käsittelyyn kutsutaan asianosaiset sekä sosiaaliviranomaisen edustaja. Istunnon jälkeen asian käsittely jatkuu kirjallisena käsittelynä tai asiassa voidaan järjestää myös varsinaisen suullinen käsittely. Hallinto-oikeus tekee päätöksen asiassa sen jälkeen, kun kaikki tarvittava aineisto asian selvittämiseksi on saatu kasaan. (Taskinen 2007, 67–68.)

Hallintolainkäytössä, niin hallinto-oikeudessa kuin korkeimmassa hallinto-oikeudessa vallitsee virallisperiaate. Tämä tarkoittaa, että hallintolainkäyttöviranomainen ei ole sidottu asianosaisten tai muiden asian osapuolten tosiseikkoihin. Hallintoviranomainen voi myös hankkia näyttöä oma-toimisesti. (Räty 2010b, 537.) Hallinto-oikeudella on velvollisuus selvittää hallintolainkäyttölain perusteella ratkaistavaksi tulevien asioiden tosiseikat. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että hallinto-oikeuden tulee toimeenpanna (tarvittaessa) omasta aloitteestaan **suullinen käsittely** asian selvittämiseksi. (HLL 7:37 §) Hallinto-oikeuden on järjestettävä suullinen käsittely ennen huostaanottoa ja sijaishuoltoa käsittelevän alistuksen ja valituksen ratkaisua, mikäli joku asianosaisista suullista käsittelyä asiassa perustellusti pyytää (HLL 7:38 §). Tämän pyynnöstä järjestettävän käsittelyn tarkoituksena ja tavoitteena on taata asianosaiselle oikeus Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6. artiklan mukaiselle oikeudenkäynnille. On kuitenkin mahdollista jättää suullinen käsittely toimittamatta, mikäli asianosaisen vaatimus jätetään tutkimatta tai hylätään välittömästi tai suullinen käsittely on selvästi tarpeeton. (Taskinen 2007, 68.)

Asianosaisille on annettava ennen asian ratkaisemista tilaisuus antaa **selityksensä** (kirjallinen kuuleminen) muiden tekemistä vaatimuksista ja ylipäänsä sellaisista selvityksistä, joilla voi olla merkitystä asian ratkaisuun. Valitusviranomaisen on hankittava lausunto myös siltä hallintoviranomaiselta, joka on tehnyt asiassa päätöksen. Hallintolainkäyttömenettely on lähtökohtaisesti kirjallista. Suullinen käsittely on kirjallista menettelyä täydentävä asian selvityskeino. Näin ollen asianosaisille varataan siten ensisijaisesti mahdollisuus vastata kirjallisesti viranomaisen hakemukseen. Tämän jälkeen voidaan toimittaa suullinen käsittely. (Räty 2010b, 598.)

Kutsun suulliseen käsittelyyn saa hallinto-oikeudelta sitä pyytäneet sekä muut asianosaiset ja henkilöt, joiden läsnäoloa valitusviranomainen pitää tarpeellisena (HLL 8:43 §). Lastensuojeluasi-oissa suulliseen käsittelyyn kutsutaan aina mukaan myös jäävitön sosiaalitoimen edustaja. Kutsussa on ilmoitettava käsittelyn toimituksen tarkoitus, jotta asianosaiset ja sosiaalitoimen edustajat pystyvät valmistautumaan tilaisuuteen. Asianosaisilla on mahdollisuus hyvän hallinnon peruste-in käyttää halutessaan apunaan asianajajaa tai oikeusavustajaa (HL 3:12 §) ja vieraskieliset voivat käyttää tulkkia (HL 5:26 §). Asianosainen tai hänen laillinen edustajansa kutsutaan suulli-seen käsittelyyn sillä uhalla, ettei poissaolo estä asian käsittelyä ja ratkaisemista (HLL 8:43 §). Eli mikäli joku kutsutuista ei osallistu istuntoon, se ei kuitenkaan estä asian käsittelyä muiden osalta.

Huostaanottoasiassa suullinen käsittely tapahtuu suljettuna, eli istuntoa eivät voi tulla seuraa-maan asian ulkopuoliset. Kaikki oikeudenkäyntiaineisto on pidettävä salassa. (Taskinen 2007, 69.) Suullisen käsittelyn päätarkoituksena on **kuulla todistajia** selvityksen saamiseksi seikoista, jotka ovat ratkaisun kannalta merkityksellisiä ja joista viranomainen ja asianosaiset ovat eri mieltä (HLL 7:39 §). Suullisen käsittelyn tarkoituksena on myös saada todistajilta sellaista tietoa, jota ei voida helposti saada kirjallisesti (Taskinen 2007, 69). Todistajiksi on nimettävä sellaisia henki-löitä, joiden viranomaiset katsovat pystyvän kertomaan hakemuksen perusteiksi otetuista sei-koista (HLL 7:39 §). Nämä viranomaisen todistajat voivat olla lastensuojelutyöntekijöitä tai muita asiantuntijoita, jotka tuntevat lapsen ja/tai perheen. Todistajien kutsumisesta suulliseen käsitte-lyyn ja todistusteemoista on tehtävä etukäteen ilmoitus tuomioistuimelle. (Taskinen 2007, 68–69.)

Hallintolainkäyttölain mukaan tuomioistuin voi velvoittaa asianosaisen saapumaan hallintotuo-mioistuimen järjestämään suulliseen käsittelyyn. Hallintolainkäyttölaki ei erottele tässä yhtey-dessä lapsia aikuisesta (Räty 2010b, 548). Lasta voidaan hallinto-oikeuskäsittelyssä kuulla hen-kilökohtaisesti, mikäli lapsi sitä pyytää tai hän kuulemiseen suostuu. Säännös ei sisällä rajoituksia koskien kuultavan lapsen ikää. Kuitenkin alle 12-vuotiasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain siinä tilanteessa, että kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja kuulemisesta ei arvioida aiheutuvan merkittävää haittaa lapselle. (LSL 14:86.1 §.) Alle 12-vuotiaan lapsen osalta on hallinto-oikeuden harkinnassa kuulemisen välttämättömyys ja merkitys asian selvittämiseksi. On myös otettava huomioon, miten kuuleminen saattaa mahdollisesta vaikuttaa itse lapseen. Pääsääntöisesti voidaan pitää alle 12-vuotiaan lapsen kuulemista tuomioistuimen toimesta poik-keuksellisenä toimenpiteenä. Joissakin tilanteissa lapsen mielipide asiassa voi olla niin merkityk-sellinen, että kuulemista on pidettävä välttämättömänä. 12 vuotta täyttänyttä lasta pidetään las-tensuojeluasiassa asianosaisena. Eli jos 12 vuotta täyttänyt lapsi vaatii itse kuulemista tai vaatii

olla läsnä tuomioistuimen järjestäessä suullisen käsittelyn, on tällöin lapsen läsnäolo-oikeutta arvioitava asianosaisen asemasta käsin. (Räty 2010b, 548).

Hallinto-oikeuden on otettava huomioon lapsen ikä, olosuhteet ja mielipide järjestäessään lapsen henkilökohtaista kuulemista. Lapsen kuuleminen voidaan järjestää siten, että lasta kuullaan henkilökohtaisesti joko tuomioistuimessa tai tuomioistuimen ulkopuolella. (Räty 2010b, 549.) Lasta on mahdollista kuulla henkilökohtaisesti myös siten, että pelkästään lapsi ja yksi tai useampi tuomioistuimen jäsen ovat kuulemisessa läsnä. Tämän jälkeen asianosaisille ja hakemuksen tai päätöksen tehneelle viranomaiselle on tarjottava tilaisuus tutustua lapsen kuulemisen sisällöstä muodostettuun tai tallennettuun oikeudenkäyntiaineistoon ja esittää mielipiteensä sen sisällöstä. Jos tiedon antamatta jättäminen on aiheellista lapsen suojaamiseksi, voidaan tällöin asianosaisen oikeutta tiedonsaantiin rajoittaa. (Taskinen 2007, 69.)

Suullisessa käsittelyssä eri osapuolet ja hallinto-oikeuden jäsenet tekevät käsittelyn asianosaisille ja todistajille käsiteltävään asiaan liittyviä kysymyksiä. Istunnon lopuksi asianosaiset tai heidän edustajansa sekä sosiaalitoimen edustaja esittävät loppulausuntonsa, missä he arvioivat oman näkemyksensä esitetyn selvityksen vaikutusta asian ratkaisemisen kannalta. Tuomioistuimelle on mahdollista jättää myös kirjallista aineistoa suullisen käsittelyn aikana. (Taskinen 2007, 69.)

Suullisessa käsittelyssä pidetään **pöytäkirjaa**. Pöytäkirjaan merkitään käsittelyyn osallistuneet henkilöt, käsiteltävä asia ja käsittelyssä esitetyt vaatimukset, tehdyt päätökset ja selostus muusta käsittelyn kulusta. (HLL 8:45 §.) Käsittelyssä todistajan, asiantuntijan ja totuusvakuutuksen nojalla kuultavan asianosaisen kuuleminen on **äänitettävä**. Jos kuitenkin äänittäminen ei ole mahdollista tai jos se on ilmauksen lyhyiden vuoksi selvästi tarpeetonta, on tällöin pöytäkirjaan sanatar-kasti merkittävä, mitä asiassa on kerrottu. Pöytäkirjaan merkitty suullinen lausuma on heti luet-tava ja pöytäkirjaan on merkittävä lausuman antajan ilmoitus siitä, onko lausuma merkitty oikein pöytäkirjaan. (HLL 8:46 §.) Äänitetty lausuma on muutettava myös kirjalliseen muotoon, jos vali-tusviranomaisen, tai mikäli sen päätökseen on haettu muutosta, muutoksenhakuviranomainen katsoo sen olevan tarpeellista. Äänitteestä voidaan valmistaa jäljennös tai se voidaan saattaa kirjalliseen muotoon myös siinäkin tapauksessa, jos asianosainen tai joku muu sitä pyytää. Äänite on säilytettävä vähintään kuuden kuukauden ajan asian ratkaisemisesta. Jos asiassa on haettu muutosta valittamalla, äänite on kuitenkin säilytettävä siihen saakka, kunnes asia on lainvoimai-sesti ratkaistu. (HLL 8:47 §.)

Tuomioistuin ei kuitenkaan tee suullisen käsittelyn yhteydessä asiassa lopullista päätöstä, vaan päätös tehdään vasta jälkeinpäin tuomioistuimen sisäisessä, kollegiaalisessa päätöksentekojärjestyksessä päätösisunnossa, jolloin kaikki ratkaisuun tarvittava tieto ja asiaan vaikuttavat asiakirjat on tuomioistuimen käytössä. Huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevat päätökset suoritetaan päätösesityksen pohjalta, jonka esittelijä on laatinut. Päätösesitys perustuu asiakirjoihin sekä mahdollisessa suullisessa käsittelyssä saatuun aineistoon. Esittelijänä voi toimia notaari, hallinto-oikeussihteeri tai hallinto-oikeustuomari. Istunnossa jäsenenä on kaksi hallinto-oikeuden lainoppinutta jäsentä ja lastensuojelun asiantuntijajäsen. (Taskinen 2007, 67–70.)

Hallinto-oikeuden **päätösvaltaisuudesta** lastensuojeluasiassa säädetään lastensuojelulain 14. luvussa. Yksi hallinto-oikeuden lainoppinut jäsen voi tehdä hallinto-oikeuden päätöksen, jos asia koskee luvan antamista lapsen tutkimiseen koskevassa asiassa tai jos on kysymys väliaikaisen määräyksen antamista. Hallinto-oikeus voi harkinnasta riippuen tehdä päätöksen edellä mainituissa asioissa hallinto-oikeuden kokoonpanossa, johon kuuluu hallinto-oikeuden lainoppinut jäsen ja asiantuntijajäsen, jos he ovat ratkaisusta yksimielisiä. (LSL 14:85 §.) Mikäli kuitenkin hallinto-oikeuden lainoppinut jäsen ja asiantuntijajäsen ovat asiassa eri mieltä, ratkaistaan asia tällöin siten kuin hallinto-oikeuslaissa säädetään eli kahden tai kolmen lainoppineen jäsenen ja asiantuntijajäsenen kokoonpanossa. (HaOL 3:12 §).

Hallinto-oikeus voi hyväksyä viranomaisen hakemuksen tai toisena vaihtoehtona hylätä sen. Mikäli asia on kuitenkin tullut vireille asianosaisen valituksena, voi tällöin hallinto-oikeus hylätä valituksen tai kumota viranomaisen päätöksen. Hallinto-oikeus voi valitusasiassa tarpeen tullen erikseen ratkaista kysymyksen päätöksen täytäntöönpanon kieltämisestä tai keskeyttämisestä. Lisäksi hakemusasian ratkaisussa voi hallinto-oikeus myös asettaa huostaanoton täytäntöönpanolle ehtoja sikäli kuin ne eivät muuta hakemusta kokonaan. (Taskinen 2007, 70.)

Hyvään hallintoon kuuluu päätösten perusteleminen (HLL 9:53 §). Tämä vaatimus on erityisen tärkeä toteuttaa lastensuojelussa, jossa usein joudutaan puuttumaan lapsen tai perheen yksityiselämään. Päätösten perusteleminen on toteutettava ennen kaikkea sen johdosta, että lastensuojelun asiakkaana oleva vanhempi, lapsi tai nuori voi arvioida niin ratkaisun lopputuloksen kuin sen, miten ja millä oikeudellisilla perusteilla viranomainen on päätenyt tähän ratkaisuun. Päätöksestä on selkeästi käytävä ilmi mihin osapuolet ovat oikeutettuja ja velvoitettuja. (Räty 2010b, 546.)

Hallinto-oikeuden päätöksestä voidaan **hakea muutosta** korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Muutoksenhakuoikeus lapsen huostaanottoa, sijaishuoltoon sijoittamista ja huostassapitämisen lakkaamista koskevassa asiassa on 12 vuotta täyttäneellä lapsella, lapsen vanhemmalla ja huoltajalla sekä henkilöllä, jonka kasvatuksessa ja hoidossa lapsi on tai on välittömästi ennen asian valmistelua ollut. (Taskinen 2007, 67.)

6 TUTKIMUKSEN MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT

Laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistoa käsitellään mahdollisimman avoimesti kysymällä aineistolta esimerkiksi, mitä se kertoo tutkittavasta ilmiöstä. Aineiston analyysin pyrkimyksenä on aineiston tiivistäminen ja sen nostaminen abstraktiotasolle. Tämän myötä haastatteluaineisto muuttuu tutkittavan ilmiön teoreettiseksi kuvaukseksi. (Kylmä & Juvakka 2007, 66.)

Hirsjärven ja Hurmeen mukaan haastattelun kautta saadaan niin selvyttä kuin syvyyttä tarkasteltavaan aiheeseen. Teemahaastattelu on haastattelumuodoltaan sellainen, jossa haastattelu etenee keskittyen ennalta suunniteltuihin teemoihin. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä, jossa haastattelun teema-alueet ovat kaikille samat ja haastattelukysymykset ovat ennalta määrättyjä, mutta haastattelussa voidaan kuitenkin joustaa esimerkiksi vaihtelemalla sanamuotoja. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 35; 47–48.)

Haastattelukysymykset (liite 3 ja liite 5) ovat muodostettu niin viitekehyksen, kuin tutkimustulosten pohjalta. Haastateltaviksi on valittu lainoppineet jäsenet, joilla on kokemusta ja tietoa tutkittavasta aiheesta. Haastateltavana olivat notaari sekä hallinto-oikeussihteeri ja varatuomari Oulun hallinto-oikeudesta. Haastateltavana ollut Oulun hallinto-oikeuden notaari on työssään tekemisissä huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa liittyvissä asioissa päivittäin. Haastattelun toteuttamisella on työn kannalta suuri merkitys, sillä haastattelun kautta käyvät ilmi Oulun hallinto-oikeuden työtavat ja käytännöt huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa liittyvissä asioissa (Alaluku 7.1). Oulun hallinto-oikeuden notaari vastaa muun muassa asioiden kirjaamisen jälkeen asian haltuunotosta, lausuntojen ja selitysten hankkimisesta, puhelujen vastaanottamisesta ja hakemusten esittelystä, siltä osin kuin asiat ratkaistaan kirjallisesti ja suullisten käsittelyjen valmistelevista tehtävistä. (Notaari 15.3.2011, haastattelu.) Toinen haastattelu on suoritettu Oulun hallinto-oikeuden hallinto-oikeussihteerille ja varatuomarille Riitta Arjakselle. Hän on työssään tekemisissä huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa liittyvissä asioissa yli puolet työajastaan (Arjas 21.4.2011, haastattelu). Hänelle suoritettu haastattelu auttaa ymmärtämään syitä tutkimuksessa ilmenneille tutkimustuloksille (Alaluku 7.2).

Kvalitatiivisen teemahaastattelun pyrkimyksenä on saada käytännönläheistä näkökulmaa tutkittavalle aiheelle ja tuottaa kokemukseen pohjautuvaa tietoa. Teemahaastattelu sopii hyvin tutkimusmenetelmäksi, sillä vastaus perustuu haastateltavan henkilön omaan kokemukseen. Teemahaastattelut on suoritettu sähköpostitse, sillä tämä tapa oli haastateltavan näkökulmasta ystä-

välisin Oulun hallinto-oikeuden henkilökunnan lomista ja työkiireistä johtuen. Haastateltavalla oli viikon verran vastausaikaa, jotta hän pystyi paneutumaan kysymyksiin ja lähettämään vastauksensa silloin, kuin hänelle itselleen työnsä ohella parhaiten sopii.

Opinnäytetyön **kvantitatiivisen eli määrällisen tutkimuksen** aineistonkeruumenetelmänä oli puolistrukturoitu lomake (liite 4), jossa oli 10 kohtaa. Jokainen Oulun hallinto-oikeuden päätös sai oman lomakkeensa. Tutkimuksen kohteena oli Oulun hallinto-oikeuden 167 päätöstä. Tutkimus toteutettiin Oulun hallinto-oikeuden tiloissa 7.-11.3.2011. Tutkimusaineistosta tehtiin tietokoneen taulukkolaskentaohjelmaa Exceliä käyttäen havaintomatriisi, joka koostui riveistä ja sarakkeista ja joissa yksi rivi vastaa yhtä havaintoa ja yksi sarake yhtä muuttujaa. Metsämuurosen mukaan matriisille on tyypillistä, että siihen on koottu erittäin tiiviiseen muotoon kaikki numeerinen informaatio, mitä on saatavilla tutkittavasta ilmiöstä (2002, 13). Tutkimustuloksia kuvaillaan sanallisesti sekä kuvioin havainnollistamalla.

On erilaisia tapoja analysoida aineistoa. Sisällönanalyysi on jaettavissa kolmeen eri analysointimalliin: aineistolähtöiseen (induktiivinen), teoriasidonnaiseen (deduktiivinen) ja teorialähtöiseen analysointimalliin. Aineistolähtöisessä eli induktiivisessa analyysissä aineiston itsensä annetaan kertoa, mitä se pitää sisällään. Tämän pohjalta muodostetaan teoria. Teoriasidonnainen eli deduktiivinen analyysi on tavanomainen kirjallisuudessa ilmenevä, todellisuuteen kytkettävä teoria. (Metsämuuronen 2005, 213–214.) Teorialähtöisessä analyysimallissa on tiettyjä teoreettisia si-doksia. Tässä mallissa analysoidut kohteet valikoidaan aineistosta ja aikaisempi tieto ohjaa enemmän kuin teoria. Mallissa yhdistyvät käytännöstä saatu kokemusperäinen tieto ja teoria. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98–99.) Tutkimuksessa on käytetty näitä erilaisia tapoja analysoida tutkimusaineistoa.

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa mahdollisimman luotettavaa tietoa. Luotettavuutta arvioita-essa on huomioitava tutkimuksen kohde ja tarkoitus eli mitä ollaan tutkimassa ja minkä vuoksi. Lisäksi tulee pohtia tutkijan omia sitoumuksia tutkimuksessa eli miksi tutkimus on tutkijalle tärkeä. Itse aineistonkeruussa on vaikutusta, millä menetelmällä aineistonkeruu toteutetaan ja jos se tehdään haastattelulla, niin millä haastattelumuodolla. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 135–138.)

Tutkimuksessa mukana ollutta aineistoa on tutkimusluvan mukaisesti käsitelty noudattaen salasapitosäännöksiä ja tietosuojaa. Tutkimusetiikka painottaa tutkimusaineiston ja tutkittavien suojaa liittyviä kysymyksiä. Tämä näkyy siinä, että tutkimusaineiston kohdalla turvataan se, ettei aineisto joudu ulkopuolisten käsiin ja tutkittavien anonymiteetti pysyy koko tutkimuksen ajan, tutkimustu-

loksiin asti. (Vilkkä 2005, 35.) Tutkimuksen suorittamisessa on ollut eettinen vastuu salassapitoon ja vaitioloon tutkimuksessa käytettyyn aineistoon. Tutkimusluvan mukaisesti on työntekijä velvoitettu suojaamaan aineiston kulkeutumisen tai välittymisen ulkopuolisten tietoon. Tutkimusaineistoa käytetään ja säilytetään siten, että tutkittavien tunnistetiedot pysyvät salassa. Opinnäyte-työssä esimerkkeinä olevista Oulun hallinto-oikeuden päätöksistä asianosaisten tunnistetiedot ovat poistettu. Haastattelun ja tutkimuksen myötä syntyneet materiaalit hävitetään Oulun hallinto-oikeuden tiloissa, kun tutkimustyö on valmistunut. Tämä takaa sen, että tutkimuksessa syntynyttä aineistoa ei voi myöhemmin käyttää. Aineistosta säilytetään vain ne osat, joihin argumentit ja analyysi perustuvat. Ne eivät kuitenkaan sisällä mahdollisuutta tunnistaa tutkimukseen osallistuneita henkilöitä.

7 LAPSEN KUULEMINEN HUOSTAANOTTOPROSESSISSA OULUN HALLINTO-OIKEUDESSA

Valitus on tehtävä sille hallinto-oikeudelle, jonka tuomiopiirissä on sen viranomaisen toimialue, jonka päätöksestä valitetaan. Jollei tätä perustetta voida käyttää, valitus tehdään sille hallinto-oikeudelle, jonka tuomiopiirissä päätöksen tehneen viranomaisen päätoimipaikka sijaitsee. Jollei tätäkään perustetta voida käyttää, tehdään valitus sille hallinto-oikeudelle, jonka tuomiopiirissä päätös on tehty. (HLL 2:12 §.) Huostaanottoasiassa, jos lapsen huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista, asian ratkaisee hallinto-oikeus viranhaltijan hakemuksesta lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian (LSL 9:43.2 §).

Yleisiä alueellisia hallintotuomioistuimia ovat Helsingin, Turun, Hämeenlinnan, Vaasan, Kouvolan, Kuopion, Oulun ja Rovaniemen hallinto-oikeudet (HaOL 1:1 §). Oulun hallinto-oikeus on alueellisesti toimivaltainen hallinto-oikeus Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan asukkaille. Oulun hallinto-oikeudessa käsiteltäviä huostaanottoprosesseja tutkiessa on rajattu vireillä olevat tapaukset, joita siis ei vielä ole ratkaistu, tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Työssä on tutkittu päättäneitä ja ratkaistuja tapauksia, joita vuonna 2008–2010 vireille tulleita oli yhteensä 167 tapausta.

7.1 Kuulemisen toimittaminen

Hallinto-oikeuksien rooli on muuttunut uuden lastensuojelulain myötä, koska hallinto-oikeus ratkaisee vastentahtoiset huostaanottohakemukset ensiasteena aikaisemman alustusmenettelyn sijasta. Lakiuudistus näkyy myös sosiaalitoimen menettelykäytännöissä yhteydenotoissa hallinto-oikeuteen ja pyynnöissä ohjeistukseen ja neuvontaa. (Notaari 15.3.2011, haastattelu.)

1.1.2008 voimaan tullut uusi lastensuojelulaki toi mukanaan paljon muutoksia, koska uudistetun lain 8:39.4 §:n mukaan hallinto-oikeus saattoi lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän hakemuksesta jatkaa kiireellistä sijoitusta ajan, joka on tarpeen huostaanottoasian valmistelemiseksi. Sosiaalitoimen kannalta asiat olivat kiireellisiä ja edellyttivät myös hallinto-oikeudelta hyvin nopeaa käsittelyä. Asiat ratkaisi yksi tuomari pääsääntöisesti notaarin esittelystä. Oulun hallinto-oikeudessa pyrittiin vastaamaan sosiaalitoimen kiireellisyysvaatimukseen ja siinä onnistuttiinkin

hyvin. Näitä hakemuksia oli lain voimassa ollessa lukumääräisesti enemmän kuin itse huostaanottohakemuksia. Eli pääsääntöisesti sosiaalitoimi tarvitsi lisää aikaa huostaanottojen valmisteluun ja tähän hallinto-oikeus antoi määräajan pidennystä. Osa sosiaalitoimessa valmistelussa olleista huostaanotoista ratkaistiin sosiaalityöntekijän päätöksellä sosiaalitoimessa, kun asianosaiset eivät huostaanottoa vastustaneet. Osa lastensuojeluasioista hoitui avohuollon tukitoimin ja vain osa tuli jatkossa hakemuksena hallinto-oikeuteen. Lisäksi lain voimaantulon alkuvaiheessa sosiaalitoimi haki lähes pääsääntöisesti väliaikaista määräystä hallinto-oikeudelta lapsen olinpaikasta hakemusten käsittelyn ajaksi. Edellä mainitut määräajan jatkamiset ja sosiaalitoimet hakemukset väliaikaisista määräyksistä poistuivat lain muutoksella, joka tuli voimaan 1.3.2010 (88/2010). Tämä oli hallinto-oikeuden kannalta tarpeellinen lainmuutos. Voimassa olevan lain mukaisia hakemuksia väliaikaisen määräyksen antamisesta on lukumääräisesti huomattavasti vähemmän kuin aikaisempia viranomaisen hakemuksia. (Notaari 15.3.2011, haastattelu.)

Uudistuneessa lastensuojelulaissa on haluttu tehostaa lapsen osallisuutta ja lapsen mielipiteen huomiointia päätöksenteossa. Lapsen osallisuus ja mielipiteen selvittäminen on kuitenkin aina ollut osa asian ratkaisua. Hakemuksen johdosta 12 vuotta täyttänyttä lasta kuullaan Oulun hallinto-oikeudessa asianosaisena. Lapsen kuuleminen hallinto-oikeuden toimesta tapahtuu lähettämällä 15 vuotta täyttäneelle nuorelle suoraan itselleen tai tätä nuoremmille (12–14-vuotiaille) sosiaalityöntekijän välityksellä lähetekirje, jossa selostetaan asian käsittelyn vaihe, pyydetään lasta antamaan **kirjallinen selitys** huostaanottohakemuksen johdosta (liite 6). Lisäksi, mikäli 12 vuotta täyttänyt lapsi toivoo, että hallinto-oikeudessa toimitetaan suullinen käsittely, jossa lapsi voi henkilökohtaisesti kertoa mielipiteensä huostaanotosta, on tästäkin ilmoitettava hallinto-oikeuteen samassa 14 päivän määräajassa kuin itse selityskin on toimitettava. Tässä yhteydessä on kerrottava, minkä vuoksi suullinen käsittely on tarpeen ja mitä selvitystä suullisessa käsittelyssä esitetään. (Notaari 15.3.2011, haastattelu.)

Oulun hallinto-oikeus totesi tapauksessa, että lapsen oma käytös ja kodin olosuhteet vaarantavat lapsen kasvua ja kehitystä. Lapsen äiti on kyvytön kohtelevaan ja kasvattamaan lasta ikätason mukaisesti. Lapsella on ongelmatilanteissa aggressiivista käytöstä fyysisesti ja suusanallisesti niin sijoituspaikassa kuin kotonaakin. Lapsi ei vastusta huostaanottoa ja **selityksessään** hallinto-oikeudelle lapsi on ilmoittanut haluavansa tulla **suullisesti kuulluksi**. Hallinto-oikeus on lapsen pyynnöstä kuullut häntä henkilökohtaisesti. Kuulemisesta laadittu pöytäkirja on liitetty asiakirjoihin. Asianosaisille on varattu tilaisuus tutustua lapsen kuulemisesta tallennettuun oikeudenkäyntiaineistoon ja lausua mielipiteensä sen sisällöstä. (Oulun HAO 3.11.2009, nro 09/0532/1.)

Jos asiassa järjestetään **suullinen käsittely**, etsitään sopiva istuntopäivä hallinto-oikeuden kalerin, asiantuntijajäsenen ja asianosaisen avustajan kanssa. Suulliseen käsittelyyn **kutsutaan** (liite 7) kaikki asianosaiset ja hakemuksen tehneen viranomaisen edustaja. Lapselle itselleen (liite 8) lähetettävässä tai laitoksen johtajan avulla tiedoksi annettavassa kutsukirjeessä ilmoitetaan lapselle, että hallinto-oikeudessa järjestetään suullinen käsittely ennen päätöksen tekemistä lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevassa asiassa. Läheteessä kerrotaan lapsen oikeudesta olla paikalla käsittelyssä ja oikeudesta kertoa oma mielipiteensä asiasta. Lapsella on myös mahdollisuus saada asiamies edustamaan itseään tai ottaa avustaja tai tukihenkilö mukaan suulliseen käsittelyyn. (Notaari 15.3.2011, haastattelu.)

Oulun hallinto-oikeus kutsuu (liite 9) yleensä 12 vuotta täyttäneen lapsen hallinto-oikeudessa järjestettävään suulliseen käsittelyyn riippumatta siitä kuka tai ketkä asianosaisista ovat valittaneet asiassa, ja siitä järjestetäänkö suullinen käsittely jonkun asianosaisen (lapsen tai muun asianosaisen) pyynnöstä tai hallinto-oikeuden aloitteesta. (Notaari 15.3.2011, haastattelu.)

Hallinto-oikeudella on harkintavalta sen suhteen, miten lasta kuullaan. Oulun hallinto-oikeudessa lapsia on kuultu vain hallinto-oikeudessa, ei esimerkiksi sijoituspaikassa, joka olisi myös mahdollista. Lapsen ikä ja kehitystaso näkyvät osaltaan kuulemisen suorittamisessa. Alle 12-vuotiaista voidaan kuulla hallinto-oikeudessa henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi, eikä siitä voida arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa. Oulun hallinto-oikeudessa ei ole kuultu alle 12-vuotiaista lasta. Ensisijaisesti lapselle tarjotaan suppeampaa kuulemistä, eli puheenjohtaja ja asiantuntijajäsen kuulee lasta ja pyytää häntä kertomaan itseltään ja sen hetkisestä elämäntilanteestaan. Lapsen henkilökohtainen kuulemisen nauhoitus on asianosaisten saatavissa. Tämän lisäksi puheenjohtaja kertoo istunnossa kuulemisen pääasiallisen sisällön. Mikäli lapsi saapuu suulliseen käsittelyyn, hänelle kerrotaan, että hänellä on oikeus olla läsnä koko käsittelyn ajan, mutta että hän voi valintansa mukaan myös osallistua käsittelyyn vain osittain. (Notaari 15.3.2011, haastattelu.)

Jos lapsi tai muu asianosainen pyytää, lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti hallinto-oikeudessa (liite 10 ja liite 11). Käytännössä kuulemisen hoitaa puheenjohtaja ja asiantuntijajäsen (ja esittelijä). Ilmoituksessa hakijalle kerrotaan, että mitä asianosainen on kuulemistilaisuudessa mielipiteenään ilmoittanut. Hallinto-oikeus varaa tällöin tilaisuuden tutustua asianosaisen kuulemisesta tallennettuun oikeudenkäyntiaineistoon ja lausua mielipiteen sen sisällöstä. Lisäksi asianosaisilla on mahdollisuus suullisessa käsittelyssä esittää asiantuntijajäsenelle ja esittelijälle täydentäviä

kysymyksiä sekä lausua käsityksensä kuulemisen merkityksestä. Asia voidaan kuitenkin ratkaista määräajan jälkeen, vaikka lausumaa ei ole annettu. (Notaari 15.3.2011, haastattelu.)

On myös tilanteita, milloin **lapsen tietojen antamista rajoitetaan**. Lapsen tietojen antamista voidaan rajoittaa vain silloin, kun tiedot voisivat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä. Tällöin asiasta tehdään erillinen välipäätös. Lapsen kuuleminen voidaan joissain tapauksissa jättää myös kokonaan suorittamatta. Tällainen tilanne on kyseessä, mikäli lapsi ei suostu kuulemiseen tai jos hakemus tulee ilmeisesti hylätyksi ja kuulemisen tai suullisen järjestäminen on siten tarpeetonta. (Notaari 15.3.2011, haastattelu.)

Oulun hallinto-oikeuden tapauksessa lapsi oli selityksessään hallinto-oikeudelle todennut, että hallinto-oikeus kuului häntä suullisesti. Suullinen kuuleminen oli järjestetty. Lapsi oli pyytänyt, että järjestetystä suullisesta kuulemisesta ai anneta tietoja vanhemmille. Hallinto-oikeus katsoi, että mainittujen tietojen antamatta jättäminen on välttämätöntä lapsen edun suojaamiseksi eikä se vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista. (Oulun HAO 28.1.2009, nro 09/0044/1.)

Päätöstä tehtäessä lapsen mielipiteellä on merkitystä, mutta kokonaisarviossa se on yksi osa ratkaisua. Oulun hallinto-oikeuden päätös lähetetään alle 15-vuotiaalle lapselle sijaishuoltajan kautta ja 15 vuotta täyttäneelle suoraan lapselle. (Notaari 15.3.2011, haastattelu.)

7.2 Tutkimustulokset ja tulosten tulkinta

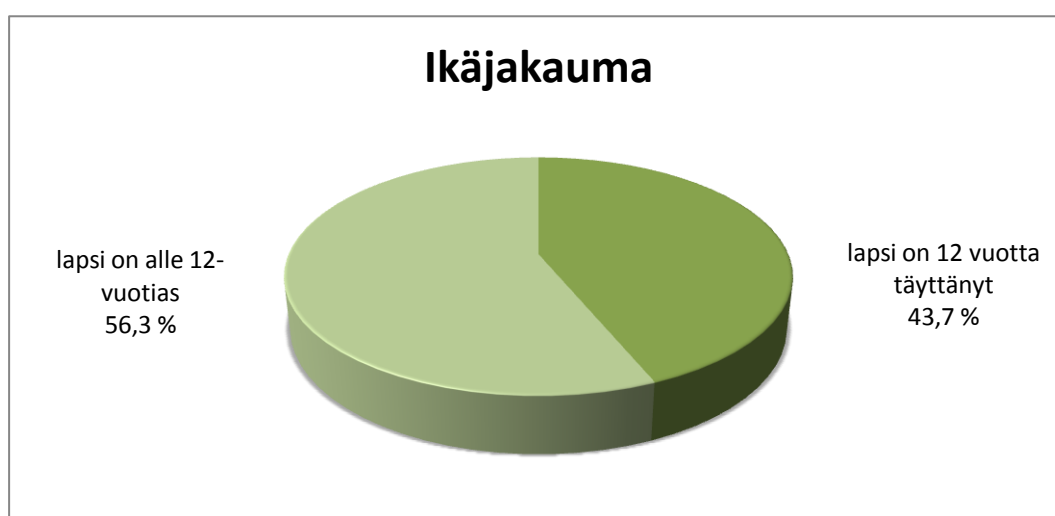
Tutkimuksen kohteena oli Oulun hallinto-oikeuden 167 päätöstä, joista hakemusasioita oli 160 ja valitusasioita 7. Koska tutkimus oli rajattu käsittelemään vuosina 2008–2010 vireille tulleisiin hakemuksiin huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa, oli päätöksissä sovellettavana lakina 1.1.2008 voimaantullut lastensuojelulaki (417/2007). Tutkimuksen tapaukset on poimittu Oulun hallinto-oikeuden asianhallintajärjestelmästä, ASTASTA. Haku toteutettiin asiaryhmähaulla huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen.

7.2.1 Ikäjakama

Kuten aikaisemmin työn neljännessä luvussa ilmenee, asianosaiselle on lastensuojelulain 4:20.2 §:n nojalla varattava tilaisuus tulla kuulluksi ennen hakemuksen tekemistä hallinto-oikeudelle tai

päätöksen tekemistä lapsen huostaanotosta tai sijaishuoltoon sijoittamisesta. **Kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle** on siten varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. (HL 6:34 §.)

Tutkimuksessa alle 12-vuotiaisiin lapsiin lasketaan 0–11-vuotiaat lapset ja 12 vuotta täyttäneisiin lapsiin 12–17-vuotiaat lapset. Tutkimuksessa selvisi, että tutkimuksessa mukana olleista Oulun hallinto-oikeuden 167:stä päätöksestä 73:ssa tapauksessa asianosaisena oli 12 vuotta täyttänyt lapsi, eli 12 vuotta täyttäneiden osuus tutkimusaineistosta oli näin ollen 43,7 % (kuvio 2). Vastavasti alle 12-vuotta täyttäneiden lapsien osuus oli tutkimusaineistosta 56,3 %, eli alle 12-vuotias lapsi oli ollut kyseessä 94:ssä tapauksessa.

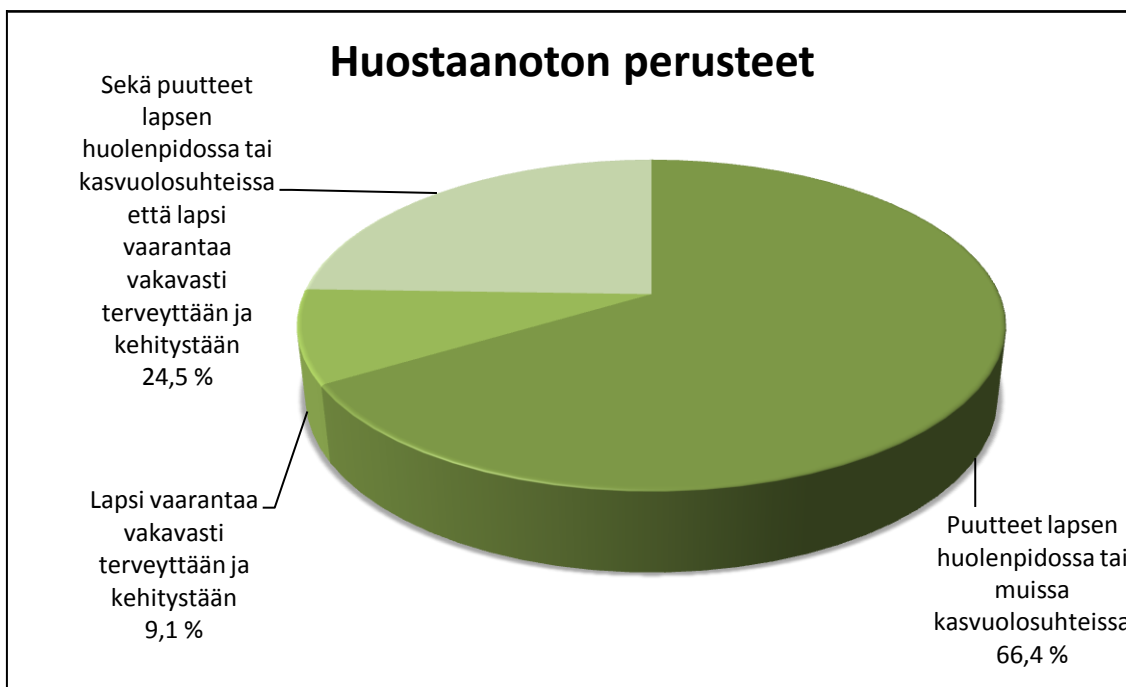
KUVIO 2. Lapsen iän jakautuminen

Ikäjakautuminen ei ollut kovin yllättävä, vaan melko tasaisesti jakaantunut. Tätä voidaan tulkita siten, että huostaanotto on viimeinen keino puuttua tilanteeseen. Eli kokeillaan ensin muita keinoja ja kun ne eivät tuota tulosta, turvaudutaan huostaanottoon. Siihen, että 12–17-vuotiaiden osuus huostaanotetuista on suhteellisen suuri, vaikuttaa tähän edellä mainitun lisäksi myös se, että vanhempien lasten kohdalla huostaanoton perusteena voi olla myös lapsen oma käyttäytyminen. (Arjas 21.4.2011, haastattelu.) Oli hivenen yllättävää, että 12 vuotta täyttäneiden lasten osuus on noinkin suuri. Kuten Arjaskin sen totesi, 12 vuotta täyttäneellä lapsella voi olla vanhempien puutteellisen kasvatuksen ja hoidon lisäksi myös omiakin ongelmia, jotka voivat johtaa huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamiseen.

7.2.2 Huostaanoton perusteet

Huostaanoton perusteet on jaettu lapsen kasvuoloissa oleviin perusteisiin tai lapsen omaan käyttäytymiseen tai menettelyyn. Lapsi on lastensuojelulain mukaan otettava huostaan silloin, kun puutteet lapsen huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä. (LSL 9:40.1 §.) On puututtava myös lapsen tilanteeseen, jos lapsi itse vakavasti vaarantaa terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikoksen tai muulla niihin rinnastettavalla teolla, kuten toistuva itsetuhoinen käyttäytyminen. Myös koulunkäynnin laiminlyöminen voi olla yksi huomioonotettava tekijä huostaanottopäätöksessä. (LSL 9:40.2 §.)

Tutkimuksessa tarkasteltiin huostaanoton perusteita (kuvio 3). Tuloksista ilmeni, että 95:ssä (66,4 %) tapauksessa 143:sta huostaanoton perusteena on ollut puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä. 13:ssa (9,1 %) tapauksessa lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään ja kehitystään. 35:ssä (24,5 %) tapauksessa huostaanoton perusteena on ollut sekä puutteet lapsen huolenpidossa tai muissa kasvuolosuhteissa, että lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään ja kehitystään.

KUVIO 3. Huostaanoton perusteet

Yleisimmät syyt huostaanotolle ovat vanhempien mielenterveysongelmat, vanhempien liiallinen alkoholinkäyttö ja vanhempien huumeidenkäyttö (Arjas 21.4.2011, haastattelu). Tutkimuksessa valta-osassa tapauksista (66,4 %) huostaanoton perusteena on ollut puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä. Useassa tapauksessa kyseessä on vanhemman tai vanhempien päihteiden käyttö tai kyvyttömyys huolehtia lapsen psyykkisestä tai fyysisestä hyvinvoinnista. Tämä näkyy esimerkiksi seuraavasta Oulun hallinto-oikeuden tapauksesta, jossa huostaanoton perusteena on ollut juuri puutteet lapsen huolenpidossa ja kasvuolosuhteissa.

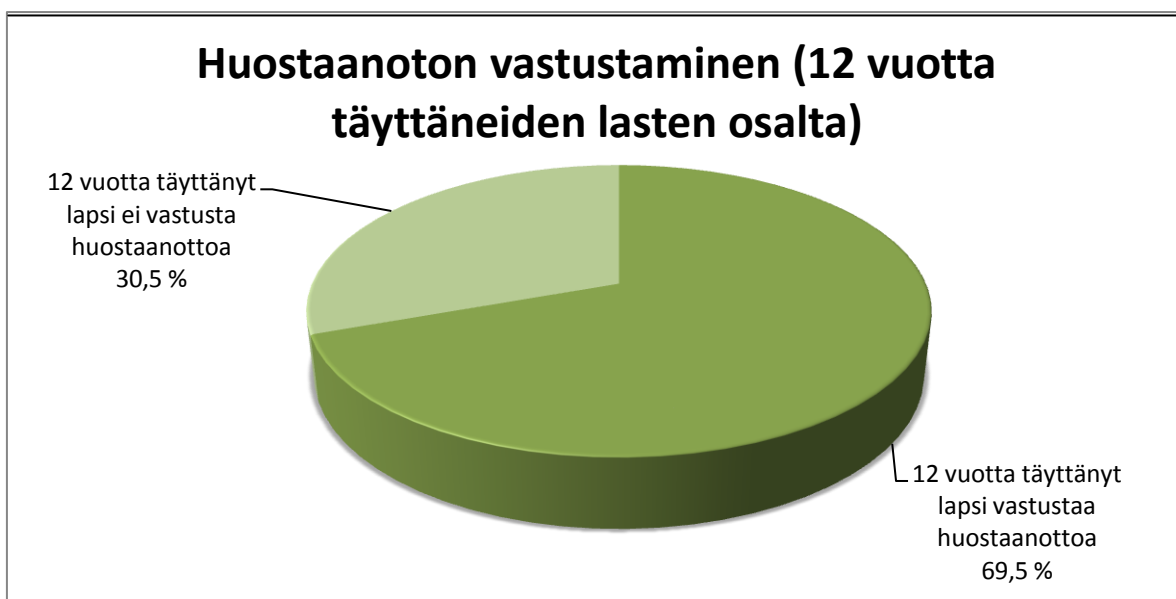
Oulun hallinto-oikeuden tapauksessa huolet ovat koskeneet lapsen kasvuolosuhteita, vanhempien kasvatusmenetelmiä ja keskinäisiä välejä sekä vanhempien kykyä huolehtia lapsen fyysisestä ja psyykkisestä hyvinvoinnista. Kotona ei ole pystytty takaamaan perheenjäsenten fyysistä koskemattomuutta. Lapsi on joutunut kotona sekä fyysisen että psyykkisen väkivallan kohteeksi. Vanhemmat antavat omalla toiminnallaan lapselle vääränlaisia toimintatapoja. Vanhemmat eivät kykene näkemään tilannetta lapsen näkökulmasta. Hallinto-oikeus katsoo, että sosiaalityöntekijöillä on perusteltu syy huoleen koskien lapsen kasvuolosuhteita, vanhempien kasvatusmenetelmiä sekä keskinäisiä välejä, kodin ilmapiiriä sekä vanhempien kykyä huolehtia lapsen fyysisestä ja psyykkisestä hyvinvoinnista. Lapsen huolenpidossa tai muissa kasvuolosuhteissa ei kuitenkaan ole saadun selvityksen perusteella sellaisia seikkoja, jotka uhkaisivat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään. Myöskään lapsen oma käyttäytyminen ei ole sellaista joka vaarantaisi hänen terveyttään tai kehitystään. Hallinto-oikeus katsoo, ettei huostaanottoon ja sijaishuoltoon järjestämiseen voida ryhtyä ennen kuin perheelle on riittävästi järjestetty heidän tarpeensa huomioon ottaen soveltuvia avohuollon tukitoimia. Hallinto-oikeus hylkää huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevan hakemuksen. (Oulun HAO 7.3.2011, 11/0096/1.)

Toinen huostaanoton perusteena oleva tilanne, eli jossa lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään, ilmeni tutkimuksessa vajaassa 10 %:ssa tapauksista. Keskeisimpiä syitä oli lapsen aggressiivinen käytös, koulunkäynnin laiminlyöminen, päihteiden käyttö tai itsetuhoinen käyttäytyminen. Edellä mainittuja syitä on näkyvissä seuraavassa Oulun hallinto-oikeuden tapauksessa.

Oulun hallinto-oikeuden tapauksessa lapsi vastustaa huostaanottoa. Lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään ja kehitystään muun muassa alkoholin käytöllä ja viiltelemällä itseään. Selityksessään hallinto-oikeudelle lapsi kertoo ymmärtävänsä alkoholin terveydelliset haitat, mutta käyttää sitä ”lääkkeenä” ahdistukseen ja masennukseen. Jos on mahdollista päästä kotiin, niin hän voi olla juomatta. Lapsi on selityksessään päättänyt lopettaa viiltelyn ja on valmis parantamaan välejä äidin kanssa. Lapsi on ilmoittanut haluavansa jatkaa säännöllisiä käyntejä psykologilla ja palavereja sosiaalihuollossa. (Oulun HAO 9.5.2008, nro 08/0235/1.)

7.2.3 Huostaanoton vastustaminen

Mikäli **huostaanottoa vastustaa** 12 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa, on tällöin johtavan viranhaltijan tehtävä huostaanotosta hakemus hallinto-oikeudelle (LSL 9:44 §). Tutkimuksessa ilmeni, että 12 vuotta täyttänyt lapsi vastusti huostaanottoa 41:ssä tapauksessa. 18:ssä tapauksessa 12 vuotta täyttänyt lapsi ei sen sijaan vastustanut huostaanottoa. Tutkimuksen mukaan 84:ssä tapauksessa huostaanoton vastustaminen ei käy ilmi, sillä näiden osalta kyseessä on ollut alle 12-vuotias lapsi (kuvio 4).

KUVIO 4. Huostaanoton vastustaminen 12 vuotta täyttäneiden lasten osalta.

Yli puolet 12 vuotta täyttäneistä lapsista vastusti huostaanottoa. Tämä selittyy osakseen sillä, että lapset rakastavat vanhempiaan ja haluavat olla ja asua näiden kanssa, kykenivätpä nämä pitämään huolta heistä tai eivät. Ja onhan se myös suuri ja pelottava elämänmuutos joutua pois omasta kodista. (Arjas 21.4.2011, haastattelu.) Tämä ei tullut yllätyksenä, että huostaanoton vastustaminen näkyy noin suurena määränä. On ymmärrettävää, että lapsi useassa tapauksessa haluaa olla kotona, vaikka olosuhteet siellä ei olekaan välttämättä lapselle ihanteelliset. Monesta tapauksesta ilmeni, että vaikka lapsi tiedostaa ongelmat kotona tai omassa käyttäytymisessään, hän silti tyytyy sen hetkiseen tilanteeseen.

Oulun hallinto-oikeuden tapauksessa lapsi ei vastustanut huostaanottoa, mutta mikäli vanhemmat lopettaisivat kokonaan juomisen, hän voisi palata vanhempien luokse. Kummin luona on mukava asua, koska siellä saa puhtaita vaatteita ja siellä on rauhallista. (Oulun HAO 13.3.2009, 09/0118/1.)

7.2.4 Tilaisuus tulla kuulluksi sosiaalitoimessa

Ennen päätöstä lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta, on selvítettävä lapsen oma mielipide ja varattava hänelle mahdollisuus tulla kuulluksi. Virallinen kuuleminen koskee 12 vuotta täyttänyttä lasta eli lapsen mielipide on selvítettävä huostaanottoa valmisteltaessa. Lasta oli **kuultu sosiaalitoimessa** 60:ssä (42,0 %) tapauksessa ja kahdessa (1,4 %) tapauksessa lasta ei oltu kuultu. Yhdessä näistä tapauksista lasta ei oltu kuultu, sillä lapsen olinpaikka ei ollut tiedossa. Eli käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapset joita oli kuultu sosiaalitoimessa ovat 12 vuotta täyttäneitä. 81:ssä (56,6 %) tapauksessa hallinto-oikeuden päätöksestä ei käy ilmi, että onko lasta kuultu sosiaalitoimessa. Tämä selittyy sillä, että virallinen kuuleminen ei koske alle 12-vuotiaita lapsia. Eräässä tapauksessa Oulun hallinto-oikeus oli kuitenkin kehottanut selvittämään alle 12-vuotiaan lapsen mielipiteen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevassa asiassa.

Oulun hallinto-oikeuden tapauksessa hallinto-oikeus on kehottanut sosiaalipalvelukeskusta selvittämään LSL 44 §:n edellyttämällä tavalla lapsen toivomukset ja mielipiteen huostaanotosta ja suunnitellusta sijoituksesta. Lasta ei oltu tavoitettu. (Oulun HAO 4.6.2009, 09/0239/1.)

7.2.5 Selityksen antaminen hallinto-oikeudelle

Asianosaiselle on varattava mahdollisuus lausua mielipiteensä asiasta. Asianosaiselle on myös annettava ennen asian ratkaisemista tilaisuus antaa **selityksensä** muiden tekemistä vaatimuksista sekä sellaisista selvityksistä, joilla voi olla merkitystä asian ratkaisuun. (HLL 7:34.1 §.) Tutkimustulosten mukaan kaksitoista vuotta täyttänyt lapsi oli 29:ssä tapauksessa antanut selityksensä Oulun hallinto-oikeudelle, sen sijaan 35:ssä tapauksessa kaksitoista vuotta täyttänyt lapsi ei ollut käyttänyt tilaisuuttaan selityksen antamiseen hallinto-oikeudelle. 80:ssä tapauksessa lapsi on ollut alle 12-vuotias, joten selityspyyntöä ei ole tehty (kuvio 5).

KUVIO 5. Selityksen antaminen.

Tutkimuksessa oli 73 tapausta, jossa lapsi oli 12 vuotta täyttänyt. Näistä 12 vuotta täyttänyt lapsi vastusti huostaanottoa 41:ssä tapauksessa, vastaavasti 18:ssa tapauksessa 12 vuotta täyttänyt lapsi ei vastustanut huostaanottoa. Kuitenkin vain 29:ssä tapauksessa (20,1 %) 12 vuotta täyttänyt lapsi on antanut hallinto-oikeudelle selityksensä. Tutkimustuloksia voi selittää se, että sosiaalityöntekijät ovat jo kuulleet lasta henkilökohtaisesti prosessin aikana ja lapsi on siten jo tässä vaiheessa saanut esittää mielipiteensä asiasta. 12 vuotta täyttäneelle lapselle on varmasti suuri kynnys lähteä laittamaan mielipidettään paperille. Hallinto-oikeus voi myös tuntua lapsesta aika pelottavalta paikalta. Riippuu paljon myös lapsesta. Jotkut kirjoittavat hallinto-oikeudelle pitkiäkin selityksiä, jossa he esittävät mielipiteensä hyvinkin selvästi. Kaikille tämä ei kuitenkaan ole helppoa. (Arjas 21.4.2011, haastattelu.) Tuloksista ilmeni, että varsin usein lapset vastaavat hallinto-oikeuden selityspyyntöön ja osaavat vastauksessaan eritellä omaa tilannettaan hyvinkin selkeästi. Voisi silti luulla, että mikäli 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa, olisi tällöin selityksen antaminen jonkinlainen itsestäänselvyys, jolloin lapsi selityksen kautta voisi ilmaista vastustamisensa ja sen syyt hallinto-oikeudelle. Suullinen käsittely saatetaan järjestää lapsen vastauksen jälkeen joko hänen nimenomaisesta pyynnöstään tai hallinto-oikeuden aloitteesta lapsen esittämien käsitysten edelleen selvittämiseksi.

Oulun hallinto-oikeuden tapauksessa lapsi on todennut selityksessään vastustavansa huostaanottoa, koska hän joutuu olemaan kauan pois äitinsä luota. Äiti ikävoii ja rakastaa lasta. Äidin on vaikea olla kahden lapsen yksinhuoltaja. Raskainta se kuitenkin olisi sille, joka joutuu pois kotoa. Lapsi olisi onnellinen, jos hän pääsisi kotiin. (Oulu HAO 27.9.2010, 10/0467/1.)

7.2.6 Suullisen käsittelyn järjestäminen ja lapsen kuuleminen suullisessa käsittelyssä

Asian selvittämiseksi toimitetaan tarvittaessa **suullinen käsittely**. Siinä voidaan kuulla asianosaisia, viranomaista, todistajia ja asiantuntijoita sekä vastaanottaa muuta selvitystä. Hallinto-oikeuden on toimitettava suullinen käsittely, jos asianosainen sitä pyytää. Suullinen käsittely voidaan kuitenkin jättää toimittamatta, jos vaatimus jätetään tutkimatta tai hylätään heti tai jos suullinen käsittely on asian laadun vuoksi tai muusta syystä ilmeisen tarpeeton. (HLL 7:37-38 §.) Lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti hallinto-oikeudessa, jos lapsi sitä pyytää tai hän kuulemiseen suostuu. Kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka voisivat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään. Alle 12-vuotiaasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa. (HL 14:86.1 §.)

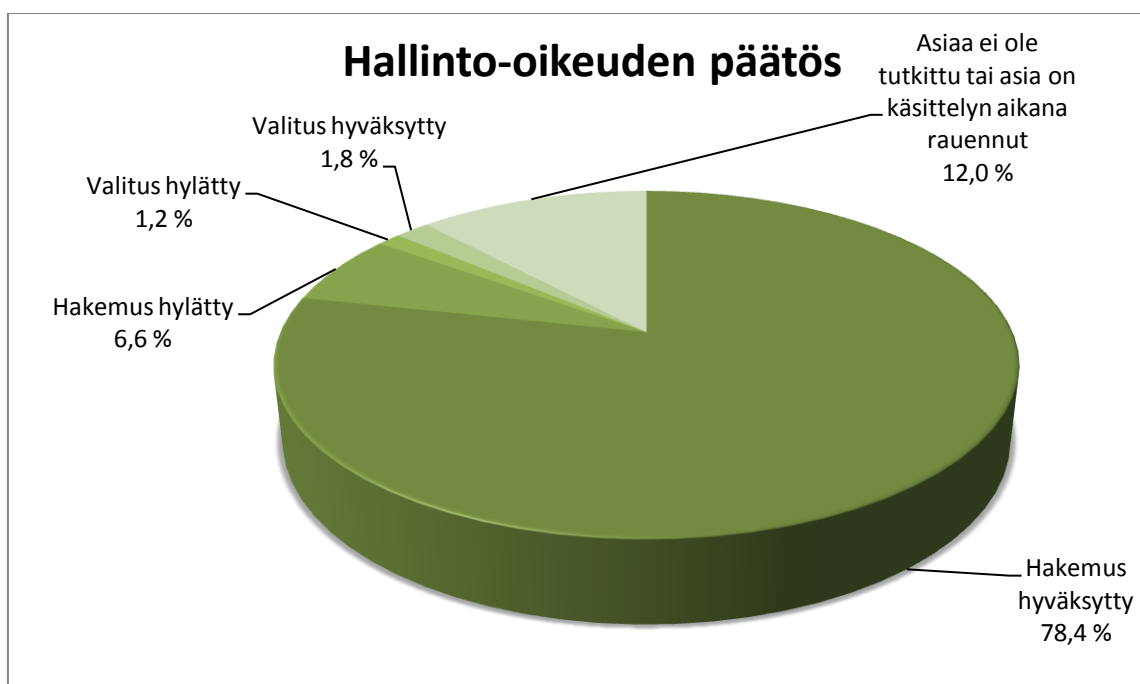
Oulun HAO suullisessa käsittelyssä saatu selvitys: Lapsi kertoi, että hän ei halua huostaanottoa. Hän haluaisi asua mieluummin isänsä luona, mutta voisi asua myös äidin luona. Lapsella on hyvät välit kumpaankin vanhempaansa, mutta hän kokee, että voisi olla X:ssa vapaammin. Häntä pidetään Y:lla hieman erikoisena. Lapsi ei koe vanhempien asettamia erilaisia sääntöjä ongelmalliseksi. Lapsen mielestä sijoituspaikassa ei ymmärretä riittävästi nuorten ongelmia eikä asioista keskustella lainkaan. (Oulu HAO 11.3.2010, nro 10/0122/1.)

Huostaanottoasiassa vuosina 2008–2010 oli järjestetty Oulun hallinto-oikeudessa suullinen käsittely 64:n (44,1 %) tapauksen yhteydessä. Näistä 19:sta (13,1 %) tapauksessa myös 12 vuotta täyttänyt lasta oli kuultu suullisessa käsittelyssä. Tästä voidaan päätellä, että suullisia käsittelyitä on järjestetty huomattavasti enemmän tilanteissa, jossa lapsi on ollut alle 12-vuotias.

7.2.7 Hallinto-oikeuden päätös asiassa

Kuten aiemmin luvussa 5.3. ilmenee, mikäli lapsen huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista, asian **ratkaisee hallinto-oikeus** viranhaltijan hakemuksesta lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian. Hallinto-oikeus voi hyväksyä viranomaisen hakemuksen tai hylätä sen. Mikäli asia on kuitenkin tullut vireille asianosaisen valituksena, voi tällöin hallinto-oikeus hylätä valituksen tai kumota viranomaisen päätöksen. Hallinto-oikeus voi valitusasiassa tarpeen tullen erikseen ratkaista kysymyksen päätöksen täytäntöönpanon kieltämisestä tai keskeyttämisestä.

Tutkimustuloksista voidaan todeta, että Oulun hallinto-oikeus on 167:n tapauksen kohdalla hyväksynyt viranomaisen hakemuksen 131:ssä tapauksessa, hakemus sen sijaan on hylätty 11:sta tapauksessa. Asianosaisen valituksena vireille tullut asia on kahdessa tapauksessa hylätty ja valitus on hyväksytty (eli viranomaisen päätös kumottu) kolmessa tapauksessa. Se, että hakemuksista on hylätty noinkin vähän, on varmaankin selitettävissä sillä, että huostaanottoon ei lähdetä aivan mitättömillä perusteilla (Arjas 21.4.2011, haastattelu). 20:ssä tapauksessa asiaa ei ole Oulun hallinto-oikeudessa tutkittu tai asia on käsittelyn aikana rauennut (kuvio 6). Yleisimpänä syynä asian raukeamiselle on se, että sosiaalitoimi on peruuttanut hakemuksensa (Arjas 21.4.2011, haastattelu).

KUVIO 6. Hallinto-oikeuden päätös asiassa.

Kuten tutkimuksesta selvisi, voi olla myös tilanteita, jolloin hakemusta tai valitusta ei ole Oulun hallinto-oikeudessa tutkittu tai asia on käsittelyn aikana rauennut.

Oulun hallinto-oikeuden päätöslauselma: Lausunnon antaminen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevassa hakemusasiassa raukeaa, koska vs. johdava sosiaalityöntekijä on ilmoittanut hallinto-oikeuteen 26.11.2008 saapuneessa kirjelmässä peruuttavansa hakemuksen. Samalla raukeaa hallinto-oikeuden 11.11.2008 antama väliaikainen määräys. (Oulun HAO 27.11.2008, 08/0629/1.)

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös 12 vuotta täyttäneen **lapsen mielipiteen toteutuminen** huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa (taulukko 2). Lapsen mielipiteen selvittämisen jälkeen valta-osa ratkaisusta (62,7 %) tehtiin lapsen mielipidettä vastaan.

TAULUKKO 2. 12 vuotta täyttäneen lapsen mielipide ratkaisussa.

Lapsen mielipide	%	Määrä
Ratkaisu myötäillen lapsen mielipidettä	37,3	22
Ratkaisu lapsen mielipidettä vastaan	62,7	37
Yhteensä	100	59

Tutkimusaineistossa oli kolme tapausta, jossa huostaanotetun lapsen mielipide oli aluksi puoltava, mutta mielipide muuttui huostaanotto prosessin aikana.

Oulun hallinto-oikeuden tapauksessa Avustaja X ilmoitti keskustelleensa lapsen kanssa ja lapsi oli ilmoittanut vastustavansa huostaanottoa. Lapsi ei ollut hänelle järjestetyssä kuulemistilaisuudessa ollut täysin ymmärtänyt, mistä asiassa oli kysymys eikä ymmärtänyt kaikkia kysymyksiä. Lapsella ei ollut tuolloin ollut avustajaa. Lapsen mukaan hänellä menee hyvin isän luona ja lapsi olisi isän luona kaikkein mieluiten. (Oulun HAO 19.11.2010, 10/0560/1.)

Eräässä tapauksessa lapsi oli hakemuksessa hallinto-oikeudelle vastustanut huostaanottoa, mutta myöhemmin lapsen mielipide muuttui puoltavaksi.

Oulun hallinto-oikeuden tapauksessa lapsi hakemuksessa hallinto-oikeudelle vastusti huostaanottoa. Lasta oli kuultu sosiaalitoimessa ja hän on kertonut vastustavansa huostaanottoa ja todennut, että lastensuojeluilmoitukset ovat olleet perättömiä eikä hän näe omassa käyttäytymisessään mitään ongelmaa. Lapsi on antamassaan selityksessään hallinto-oikeudelle pyytänyt suullisen käsittelyn järjestämistä ja todennut pystyvänsä siinä paremmin tuomaan oman kantansa esille. Suullisessa käsittelyssä lapsi on ilmoittanut, että ei vastusta huostaanottoa eikä perhekotiin sijoittamista. Sen sijaan lapsi pyysi, että hänet sijoitettaisiin X:n perheen sijasta uuteen perheeseen, jonka etsiminen jäisi sosiaalitoimen tehtäväksi. (Oulun HAO 12.11.2008, nro 08/0598/1.)

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Lapsen mielipiteen selvittämistä, kuulemista ja puhevallan käyttöä koskevilla säännöksillä pyritään turvaamaan sekä lapsen osallisuus, että lapsen ikätason ja kypsyyden mukainen vaikutusmahdollisuus itseään koskevissa lastensuojeluasioissa. Opinnäytetyön tavoitteena oli tutkia lapsen kuulemista huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa. Opinnäytetyössä haettiin vastausta tutkimusongelmaan ”miten lapsen mielipide saadaan selvitettyä ja miten lapsen kuuleminen käytännössä toteutetaan lapsen huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa?” Tämän lisäksi tutkittiin lapsen kuulemisen toteutumiseen liittyviä ongelmakohtia ja tarkoituksena oli selvittää, mitä tulee ottaa huomioon kun lasta kuullaan. Tarkoituksena oli lisäksi käsitellä tilanteita, jolloin kuuleminen voidaan jättää suorittamatta. Tutkimuksen kohteena oli myös kysymys, onko lapsen kuulemisessa ilmennyt mielipide vaikuttanut huostaanottopäätöksen ratkaisuun. Niin sanottuna osatutkimusongelmana tarkasteltiin, onko lastensuojelulain uudistumisen myötä lapsen kuulemisessa tapahtunut suuria muutoksia ja miten nämä mahdolliset muutokset ilmenevät Oulun hallinto-oikeuden huostaanottoprosessissa. Kun tarkasteltiin tutkimusongelmia ja etsittiin vastauksia kysymyksiin, avainsanoiksi muodostui lastensuojelulaki, lapsen kuuleminen, puhevalta, huostaanotto, sijaishuoltoon sijoittaminen, suullinen käsittely ja hallinto-oikeus.

Tutkimusmenetelminä opinnäytetyössä on käytetty lainopin rinnalla kvalitatiivista ja kvantitatiivista tutkimusmenetelmää. Lainopin tutkimusongelmana on selvittää voimassa olevan oikeuden sisältö käsiteltävänä olevassa oikeusongelmassa. Lainoppi tutkii oikeusjärjestykseen sisältyviä sääntöjä sekä tarkoituksena on selvittää niiden sisältö. Menetelmä pohjautuu voimassa olevien oikeuslähteiden varaan. Kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä näkyy tutkimuksessa teemahaastattelun kautta. Teemahaastattelun tavoitteena oli saada käytännönläheistä näkökulmaa tutkittavalle aiheelle ja tuottaa kokemukseen pohjautuvaa tietoa. Tämän vuoksi teemahaastattelu sopii hyvin työhön yhdeksi tutkimusmenetelmäksi. Teemahaastattelut suoritettiin sähköpostitse, sillä tämä tapa oli haastateltavalle ystävällisin. Haastateltavalla oli viikon verran vastaus aikaa, jotta hän voi paneutua kysymyksiini silloin kuin hänelle itselleen työnsä ohella parhaiten sopii. Tämä haastattelutapa osoittautui erittäin toimivaksi ja haastateltavilta saatiin asiantuntevat ja kattavat vastaukset monine liitteineen. Haastattelukysymykset on muodostettu niin viitekehyksen, kuin tutkimustulosten pohjalta. Haastateltavana olivat notaari sekä hallinto-oikeussihteeri ja varatuomari Oulun hallinto-oikeudesta. Viitekehyksen pohjalta syntyneisiin kysymyksiin vastasi Oulun hallinto-oikeuden notaari. Hän on työssään tekemisissä huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa liittyvissä

asioissa päivittäin. Hän vastaa muun muassa asioiden kirjaamisen jälkeen asian haltuunotosta, lausuntojen ja selitysten hankkimisesta, puhelujen vastaanottamisesta ja hakemusten esittelystä, siltä osin kuin asiat ratkaistaan kirjallisesti ja suullisten käsittelyjen valmistelevista tehtävistä. Tutkimustulosten pohjalta syntyneisiin kysymyksiin vastasi Oulun hallinto-oikeuden hallinto-oikeussihteeri ja varatuomari Riitta Arjas. Hän on työssään tekemisissä huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa liittyvissä asioissa yli puolet työajastaan.

Kvantitatiivinen eli määrällinen tutkimusmenetelmä näkyy työssä tilastollisen tutkimuksen myötä. Opinnäytetyön kvantitatiivisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä käytettiin puolistrukturoidua lomaketta, jossa oli 10 kohtaa. Opinnäytetyö on rajattu esittelemään lapsen kuulemista huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa uuden lastensuojelulain (417/2007) voimaan tulosta vuodesta 2008 vuoteen 2010. Tutkimuksessa olivat näin ollen mukana vuosina 2008–2010 vireille tulleet hakemukset huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa. Tutkimuksen kohteena oli Oulun hallinto-oikeuden 167 päätöstä. Jokainen Oulun hallinto-oikeuden päätös sai oman lomakkeensa.

Tutkimuksen tavoitteena oli tuottaa mahdollisimman luotettavaa tietoa. Luotettavuutta arvioitaessa oli huomioitava tutkimuksen kohde ja tarkoitus eli mitä ollaan tutkimassa ja minkä vuoksi. Tutkimuksessa mukana ollutta aineistoa olen tutkimusluvan mukaisesti käsitellyt noudattaen salassapitosäännöksiä. Tutkimuksen suorittamisessa minulla on ollut eettinen vastuu salassapitoon ja vaitioloon tutkimuksessa käytettyyn aineistoon.

Lainsäädäntö on keskeinen ja merkittävä tekijä lastensuojeluun liittyvässä prosessissa. Vaikuttavin uudistus lastensuojelulaissa on vuoden 2007 lastensuojelulain (417/2007) säätäminen ja tämän voimaantulo 1.1.2008, jolloin kumottiin aikaisemmin voimassa ollut lastensuojelulaki (683/1983) siihen tehtyine muutoksineen. Opinnäytetyössä perehdyttiin lastensuojelusäännöksiin huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa. Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia lastensuojelulain kautta lapsen kuulemista huostaanotto-prosessissa. Lastensuojelulaissa on vahvistettu lapsen edun toteutumista painottamalla lapsen oikeutta osallistumiseen ja erityiseen suojeluun.

Lapsi voi kehitysasteensa mukaisesti osallistua itseään koskevien päätösten tekoon ja lapsi tällä tavalla oppii vastuullisesti tekemään itsenäisiä valintoja ja ratkaisuja. Lapsen kuulemista ja mielipiteen selvittämisestä säädetään lastensuojelulain neljännessä luvussa. Lastensuojelulain säännökset korostavat lapsen asemaan sosiaalihuollon asiakkaana lapsen iästä riippumatta. Tämä näkyy siinä, että kaikissa lastensuojelulain mukaisissa toimissa on kuultava joko lasta tai selvittää

muutoin hänen mielipiteensä. Lapselle on lastensuojelulain 4:20.2 §:n nojalla varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain 34 §:n mukaisesti saman lain 36 §:ssä säädettyä menettelyä noudattaen ennen hakemuksen tekemistä hallinto-oikeudelle tai päätöksen tekemistä lapsen huostaanotosta tai sijaishuoltoon sijoittamisesta. Lapsen yleinen puhevalta on hallintolain mukaisesti 15 vuotta täyttäneellä lapsella (HL 3:14.3 §). Lastensuojelulain mukaan kuitenkin jo 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa (LSL 4:21 §).

Asianosaiselle on varattava tilaisuus lausua mielipiteensä asiasta sekä antaa selityksensä sellaisista vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun. (HL 6:34 §.) Hallinto-oikeuden menettelytavoista ja päätösvaltaisuudesta säädetään hallinto-oikeuslaissa (430/1999), hallintolainkäyttölaissa (586/1996) ja lastensuojelun osalta myös lastensuojelulain luvussa 14. Lastensuojeluasioihin sovelletaan hallintolainkäyttölakia, jollei lastensuojelulaissa ole hallintolainkäyttölaista poikkeavia tai niitä täydentäviä säännöksiä. (Alaluku 5.3.)

Lapsen kuulemisen merkitys ja kuulemisen toteuttamistavat vaihtelevat prosesseittain. Vastaus päätutkimusongelmaan, ”miten lapsen mielipide saadaan selvitettyä ja miten lapsen kuuleminen käytännössä toteutetaan lapsen huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa”, löytyy työn alaluvusta 5.3 ja alaluvusta 7.1. Lasta voidaan hallinto-oikeuskäsittelyssä kuulla henkilökohtaisesti, mikäli lapsi sitä pyytää tai hän kuulemiseen suostuu. Säännös ei sisällä rajoituksia koskien kuultavan lapsen ikää. Kuitenkin alle 12-vuotiaasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain siinä tilanteessa, että kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja kuulemisesta ei arvioida aiheutuvan merkittävää haittaa lapselle. (LSL 14:86.1 §.) Pääsääntöisesti voidaan pitää alle 12-vuotiaan kuulemista tuomioistuimen toimesta poikkeuksellisenä toimenpiteenä. 12 vuotta täyttänyttä lasta pidetään lastensuojeluasiassa asianosaisena. Eli jos 12 vuotta täyttänyt lapsi vaatii itse kuulemista tai vaatii olla läsnä tuomioistuimen järjestäessä suullisen käsittelyn, on tällöin lapsen läsnäolo-oikeutta arvioitava asianosaisen asemasta käsin. Kuulemisen tarkoituksena on mielipiteen selvittämisen lisäksi lapselle asianosaisena kuuluvan oikeuden toteuttaminen. Mielipiteiden ja ajatusten esiin tuominen on lapsen oikeus. (Alaluku 5.3.)

Oulun hallinto-oikeuden notaarin mukaan hakemuksen johdosta 12 vuotta täyttänyttä lasta kuullaan Oulun hallinto-oikeudessa asianosaisena. Lapsen kuuleminen hallinto-oikeuden toimesta tapahtuu lähettämällä 15 vuotta täyttäneelle nuorelle suoraan itselleen tai tätä nuoremmille (12–14-vuotiaille) sosiaalityöntekijän välityksellä lähetekirje, jossa selostetaan asian käsittelyn vaihe, pyydetään lasta antamaan kirjallinen selitys, eli kertomaan oma mielipiteensä huostaanottohake-

muksen johdosta. Lisäksi, mikäli 12 vuotta täyttänyt lapsi toivoo, että hallinto-oikeudessa toimitetaan suullinen käsittely, on tästäkin ilmoitettava hallinto-oikeuteen samassa 14 päivän määräajassa kuin itse selityskin on toimitettava. (Alaluku 7.1.)

Oulun hallinto-oikeus kutsuu yleensä 12 vuotta täyttäneen lapsen hallinto-oikeudessa järjestettävään suulliseen käsittelyyn riippumatta siitä kuka tai ketkä asianosaisista ovat valittaneet asiassa ja siitä järjestetäänkö suullinen käsittely jonkun asianosaisen pyynnöstä tai hallinto-oikeuden aloitteesta. Hallinto-oikeudella on harkintavalta siitä, miten lasta kuullaan. Oulun hallinto-oikeudessa lapsia on kuultu vain hallinto-oikeudessa. Lapsen ikä ja kehitystaso näkyvät osaltaan kuulemisen suorittamisessa. Alle 12-vuotiaista voidaan kuulla hallinto-oikeudessa henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi eikä siitä voida arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa. Ensisijaisesti lapselle tarjotaan suppeampaa kuulemistä, eli puheenjohtaja ja asiantuntijajäsen kuulee lasta ja pyytää häntä kertomaan itsestään ja sen hetkisestä elämäntilanteestaan. Lapsen henkilökohtainen kuulemisen nauhoitus on asianosaisten saatavissa. Tämän lisäksi puheenjohtaja kertoo istunnossa kuulemisen pääasiallisen sisällön. Mikäli lapsi saapuu suulliseen käsittelyyn, hänelle kerrotaan, että hänellä on oikeus olla läsnä koko käsittelyn ajan, mutta että hän voi valintansa mukaan myös osallistua käsittelyyn vain osittain. (Alaluku 7.1.) Hallinto-oikeuden järjestäessä lapsen henkilökohtaista kuulemistä, on otettava huomioon lapsen ikä, olosuhteet ja mielipide. Jos tiedon antamatta jättäminen on aiheellista lapsen suojaamiseksi, voidaan tällöin asianosaisten oikeutta tiedonsaantiin rajoittaa. (Alaluku 5.3.)

Kuulemisilmoituksen yhteydessä on myös lapselle lähetettävä kuulemisen kohteena oleva asiakirjamateriaali, mikäli muu menettely ei ole tarkoituksenmukaisempaa (HL 6:36 §). Kuuleminen on mahdollista suorittaa myös siten, että asianosaiset esittävät kannanottonsa ja mielipiteensä kirjallisesti. Kuulemisesta on lähetettävä 12 vuotta täyttäneelle lapselle kirjallinen ilmoitus, josta myös on ilmennettävä että asia voidaan ratkaista vaikka lapsi ei käytäkään tilaisuutta tulla kuulluksi. Lapsen kuulemisen myötä esille tulleet lapsen toiveet, mielipide ja havainnot ovat oleellinen osa valmistelua. Kuulemisessa saatu tieto tulee välittää tuomioistuimelle juuri siten ja sellaisia ilmaisumuotoja käyttäen, kuin lapsi on käyttänyt ja asian ilmaissut, jotta tuomioistuin voi parhaalla mahdollisella tavalla arvioida lapsen kuulemisen arvoa ja merkitystä asiassa. Kuulemisen tarkoituksena on mielipiteen selvittämisen lisäksi lapselle asianosaisena kuuluvan oikeuden toteuttaminen. (Alaluku 5.3.)

Suoritetun tutkimuksen perusteella ilmeni, että tutkimuksessa oli mukana 73 tapausta, jossa lapsi oli 12 vuotta täyttänyt. Näistä 12 vuotta täyttänyt lapsi vastusti huostaanottoa 41:ssä tapauksessa, vastaavasti 18:ssa tapauksessa 12 vuotta täyttänyt lapsi ei sen sijaan vastustanut huostaanottoa. Kuitenkin vain 29:ssä tapauksessa (20,1 %) 12 vuotta täyttänyt lapsi on antanut hallinto-oikeudelle selityksensä. Vastaavasti 35:ssä tapauksessa (24,3 %) 12 vuotta täyttänyt lapsi ei ollut antanut selitystään (kuvio 5). Oulun hallinto-oikeuden hallinto-oikeussihteeri ja varatuomari Riitta Arjas totesi, että tutkimustuloksia voi selittää se, että sosiaalityöntekijät ovat jo kuulleet lasta henkilökohtaisesti prosessin aikana ja lapsi on siten jo tässä vaiheessa saanut esittää mielipiteensä asiasta. Lisäksi 12-vuotta täyttäneelle lapselle on suuri kynnys lähteä laittamaan mielipidettään paperille. Tutkimustuloksista ilmeni, että varsin usein lapset jotka vastaavat hallinto-oikeuden selityspyyntöön, osaavat vastauksessaan eritellä omaa tilannettaan hyvinkin selkeästi.

Tutkimuksessa muuttujina oli suullisen käsittelyn järjestäminen ja 12 vuotta täyttäneen lapsen kuuleminen suullisessa käsittelyssä. Huostaanottoasiassa vuosina 2008–2010 oli järjestetty Oulun hallinto-oikeudessa suullinen käsittely 64:n (44,1 %) tapauksen yhteydessä. Näistä 19:ssä (13,1 %) tapauksessa myös 12 vuotta täyttänyttä lasta oli kuultu suullisessa käsittelyssä. Tästä voidaan päätellä, että suullisia käsittelyitä on järjestetty huomattavasti enemmän tilanteissa, jossa lapsi on ollut alle 12-vuotias.

Alaongelmana on tutkittu lapsen kuulemisen toteutumiseen liittyviä ongelmakohtia ja tarkoituksena oli selvittää, mitä tulee ottaa huomioon kun lasta kuullaan. Johtopäätöksenä voidaan todeta, että lapsen mielipide on selvitettävä erityisen hienovaraisesti sekä siten, että selvittämisestä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille. (Alaluku 3.3.1.) Ennen lapsen kuulemisen suorittamista, on lapselle aina kerrottava kuulemisen tarkoitus. Toisin sanoen: miksi lasta kuullaan ja hänen mielipidettään tai asiaa selvitetään, mihin tietoja ollaan käyttämässä ja millaisia vaihtoehtoja lapsen kannalta asian selvittämisessä on. Tämän lisäksi lapselle on myös tärkeää kertoa, että hänellä on aina oikeus olla tietämättä jotain asiaa tai olla vastaamatta ilman perustelua hänelle esitettyihin kysymyksiin. Lapsen tulee saada riittävästi tietoa asiasta, josta häntä kuullaan, jotta lapsi pystyy muodostamaan oman näkemyksensä ja perustellun mielipiteen. Kun lasta kuullaan lastensuojelulain 4:20.2 §:n tarkoittamalla tavalla, on lapselle varattava tilaisuus tutustua viranomaisen laatimiin asiakirjoihin. Mikäli kuitenkin asiakirjat sisältävät esimerkiksi sellaisia tietoja lapsesta itsestään tai vanhemmistaan, jotka saattaisivat vakavasti vaarantaa lapsen mielenterveyttä tai suhdetta vanhempiinsa, voi tällöin tietojen antaminen kokonaisuudessaan tai joltain osin olla vastoin lapsen etua. Lapsen on myös tärkeää saada tietää, mitä hänen esittämistään toivomuksista seuraisi itse käytännössä. Se

informaatio, joka annetaan lapselle ennen kuulemistä, voi olla onnistumisen edellytys kuulemisen toteuttamisessa ja olla myös tärkeää lapsen hyvinvoinnin kannalta. Informaatio on näin ollen annettava siten, että lapsi kykenee sen ymmärtämään eli asia on selitettävä lapselle selkeällä kielellä ja käsitteillä. (Alaluku 4.2.2.)

Kuuleminen tulisi toteuttaa lapselle turvallisessa ja luotettavassa paikassa. Kun on kyse lastensuojelulain mukaisesta mielipiteen selvittämisestä ja kuulemisesta, olisi kuulemispaikka hyvä valita siten, että se on lapselle ennestään tuttu. Kuuleminen on mahdollista myös suorittaa siellä, missä lapsi sen itse haluaa suorittavan. Kuulemisen kannalta on otettava myös huomioon, ettei tilanteessa ole häiriötekijöitä, jotka saattaisivat viedä lapsen huomion muualle. On tärkeää myös huomioida lapsen ruumiinkieltä sekä ilmeitä ja eleitä, mikäli jos ne ovat ristiriidassa hänen kertomansa kanssa. Näiden huomioiminen on tärkeää, jotta tuomioistuimella säilyisi mahdollisuus itsenäisesti tehdä johtopäätöksiä lapsen kuulemisesta esiin tulleista seikoista. (Alaluku 4.2.2.) Oulun hallinto-oikeudessa lapsia on kuultu vain hallinto-oikeudessa, ei esimerkiksi sijoituspaikassa, joka olisi myös mahdollista (Alaluku 7.1).

Kun pohditaan, mitä tulee ottaa huomioon lasta kuullessa, on tärkeää että lapsen mielipiteeseen ei pyri tietoisesti vaikuttamaan. Johdattelevia kysymyksiä ei tulisi käyttää, mutta tarkentavat kysymykset ovat mahdollisia. Kysymysten tulee olla avoimia, jotta lapsi voi vastata niihin haluamallaan tavalla. Lapsen tulee tietää, että hän voi vaikuttaa asioihin ja hänen mielipiteillään on arvoa, mutta päätöksenteko on aina kuitenkin aikuisen vastuulla. Lapsen mielipidettä selvitetessä tulisi haastattelijan olla avoin odotustensa ja omien mielipiteidensä osalta. Haastattelutilanteessa kysymysten toistaminen voi saada lapsen alkamaan epäilemään omien vastaustensa olevan väärä tai häntä epäillään valehtelusta. Lapsen tulisi siis antaa kertoa mahdollisimman paljon vapaasti. Lasta ei saa haastattelun yhteydessä millään tavalla painostaa. Eli samaa kysymystä ei saa toistaa kunnes lapsi pitkästyä ja vastaa sillä tavalla, kuin haastattelija odottaa. Lisäksi haastattelussa kysymyksenasettelu ja haastattelijan ilmeet ja eleet saattavat ohjata lasta. Mielipiteen muodostumiseen voi vaikuttaa tahattomasti tai tahallisesti, kuten manipuloinnilla tai johdattelemalla. Lapsen mielen muokkaaminen voi tapahtua lasta ohjeistamalla, uhkailemalla tai pelottelemalla. Manipuloitu lapsi saattaa kertoa näkemyksensä käyttämällä ikävaiheeseensa kuulumattomia ja aikuismaisia ilmauksia. Lojaliteettiristiriita voi myös vaikuttaa ja vaikeuttaa lapsen mielipiteen vapaata muodostumista ja voi aiheuttaa lapselle epävarmuutta niin mielipiteen tuottamisessa, että sen ilmaisemisessa. Lapsi saattaa esimerkiksi pelätä loukkaavansa toista vanhempaansa, tuntea tästä syyllisyyttä ja jättää tämän vuoksi kertomatta todellisista toiveistaan. (Alaluku 4.2.2.)

Tarkoituksena oli lisäksi käsitellä tilanteita, jolloin kuuleminen voidaan jättää suorittamatta. Oikeus tulla kuulluksi omassa asiassaan on yksi perustuslain 21 §:ssä säädetyistä hyvän hallinnon periaatteista ja kuuleminen sisältyy yksilön oikeussuojan takeisiin. Näin ollen kuulemisen suorittamatta jättämisen on oltava perusteltua ja siihen on oltava painavat syyt. On olemassa poikkeustilanteita, jolloin kuulemien voidaan jättää suorittamatta. Asianosaisen kuuleminen on mahdollista jättää tekemättä kolmella perusteella. Kuulemista ei tarvitse suorittaa, mikäli kuultavan asuin- tai oleskelupaikkaa ei pystytä kohtuullisin toimenpitein selvittämään. Lapsen ja kuultavan puuttuva yhteydenpito on kuulemisen toimittamatta jättämisen toinen peruste. Kuuleminen voidaan jättää myös toimittamatta, jos kuulemisesta saattaa aiheutua vakavaa vaaraa lapsen kehitykselle tai turvallisuudelle ja kuulematta jättämisestä on pidettävä lapsen edun toteutumisen kannalta välttämättömänä (Alaluku 4.2.3). Oulun hallinto-oikeuden notaarin mukaan lapsen kuuleminen voidaan jättää myös kokonaan suorittamatta esimerkiksi, jos lapsi ei suostu kuulemiseen tai jos hakemus tulee ilmeisesti hylätyksi ja kuulemisen tai suullisen järjestäminen on siten tarpeetonta.

Työn johdannossa pohdin, miten lapsen ääni tulee esille tuomioistuimelle huostaanottoasiaa käsiteltäessä? Teemahaastattelun kautta Oulun hallinto-oikeuden notaari selvensi miten lapsen ääni käytännössä Oulun hallinto-oikeudessa saadaan kuuluviin. Haastattelun kautta näkyy, että hallinto-oikeus huomioi lapsen edun ja haluaan korostaa lapsen osallistumisen ja kuulemisen tärkeyttä. Kuulluksi tuleminen ennen päätöksentekoa on lapsen oikeus. Vaikka hänellä ei ole kuitenkaan velvollisuutta käyttää tätä oikeuttaan, on tärkeää että lapsi on tietoinen oikeudestaan ja häntä rohkaistaan ja autetaan kertomaan ääneen oman mielipiteensä ja toivomuksensa asiassa ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti.

Niin sanottuna osatutkimusongelmana on tarkasteltu, onko lastensuojelulain uudistumisen myötä lapsen kuulemisessa tapahtunut suuria muutoksia ja miten nämä näkyvät Oulun hallinto-oikeudessa huostaanottoprosessissa. Uudistuneessa lastensuojelulaissa on haluttu tehostaa lapsen osallisuutta ja lapsen mielipiteiden huomiointia päätöksenteossa. Lapsen mielipide onkin aina selvitettävä iästä riippumatta, vaikka juridinen kuuleminen koskee 12 vuotta täyttäneitä lapsia. Lastensuojelulaissa lapsen mielipiteen selvittämistä, kuulemista ja puhevallan käyttöä koskevia säännöksiä on pyritty selkeyttämään lapsen osallisuuden vahvistamiseksi. Uudistuneessa lastensuojelulaissa lapsen kuulemista koskevia säännöksiä on uudistettu siltä kohdin kuin ne liittyvät tilanteisiin, joissa lasta kuullaan hallintotuomioistuimessa. Näillä erityissäännöksillä on pyritty tehostamaan lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja ottamaan lapsen näkemykset paremmin huomioon. Uudistuksilla on pidetty myös huolta siitä, että lapsen koskemattomuutta ja loukkaamattomuutta suojellaan lasta kuultaessa henkilökohtaisesti hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa oikeudessa.

Tuomioistuimen tulee lähtökohtaisesti toteuttaa lapsen henkilökohtainen kuuleminen sillä tavalla, että ainoastaan lapsi ja yksi tai useampi tuomioistuimen jäsen on läsnä (Alaluku 3.2). Oulun hallinto-oikeuden notaarin mukaan lapsen osallisuus ja mielipiteen selvittäminen on kuitenkin aina ollut osa asian ratkaisua. Muunkin kuin kuulemisen osalta hallinto-oikeuksien rooli on muuttunut uuden lastensuojelulain myötä, koska hallinto-oikeus ratkaisee vastentahtoiset huostaanottohakemukset ensiasteena aikaisemman alustusmenettelyn sijasta. (Alaluku 7.1.)

Tutkimuksen kohteena oli myös kysymys, onko lapsen kuulemisessa ilmennyt mielipide vaikuttanut huostaanottopäätöksen ratkaisuun. Tähän vastaus löytyy tutkimustuloksista. Lapsen mielipiteen selvittämisen jälkeen valta-osa ratkaisuista (62,7 %) tehtiin lapsen mielipidettä vastaan. (Taulukko 2.)

Lapsen mielipiteen selvittäminen ei sinänsä tarkoita sitä, että päätös olisi lapsen ilmaiseman tahdon mukainen, vaan kysymyksessä on enemmänkin lapsen vaikutus- ja osallistumisoikeuksien toteuttamisesta. Tässä tarkoituksessa on myös tärkeää, että lapsen esittämä mielipide tuodaan esiin hallinto-oikeuden päätöksessä.

9 POHDINTA

Opinnäytetyö käsittelee lapsen kuulemista huostaanotossa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa. Työ koski vuosina 2008–2010 vireille tulleita hakemuksia koskien huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamisesta Oulun hallinto-oikeudessa. Suoritin oikeuden ja hallinnon suuntautumisvaihtoehtoon kuuluvan ammattiharjoittelun Oulun hallinto-oikeudessa, joten pidin tärkeänä, että Oulun hallinto-oikeus olisi myös työni toimeksiantajana. Aluksi aiheen valinta oli vaikeaa, sillä Oulun hallinto-oikeudessa on niin useita asiaryhmiä, joista olisi kiinnostava opinnäytetyön aihe löytynyt. Kuitenkin Oulun hallinto-oikeudessa käsiteltävistä aiheryhmistä sosiaaliasiat kiinnostivat minua suuresti ja aiheen valinta selvisi sen jälkeen, kun sain mahdollisuuden harjoittelujaksolla tutustua istuntosihteerinä toimimiseen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevassa asiassa. Lapsen huostaanotto on arkaluontoinen asia ja aihe itsessään synnyttää voimakkaita tunnelatuksia perheeseen ja perheen yksityisyyteen puuttumisen vuoksi. Tämän vuoksi koin opinnäytetyön aiheen haasteellisena ja äärimmäisen mielenkiintoisena.

Opinnäytetyöraporttiin on mielestäni hyvin onnistuttu löytämään relevantit lähteet. Ennen kuin aloin etsimään lähteitä, pidin yhtenä tärkeänä kriteerinä lähteiden tuoreus. Ensisijaisena lähteenä toimi lastensuojelulaki. Lastensuojelulain uudistuksen myötä uutta kirjallisuutta löytyi suhteellisen helposti ja kattavasti. Lähteenä käytetty hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 252/2006 vp) auttoi selventämään lakiuudistuksen tarkoitusta ja antoi myös syvyyttä lastensuojelulain ympärille. Aiheeseen liittynyt oikeuskirjallisuus on osaltaan auttanut hahmottamaan aihetta laajemmin. Oulun hallinto-oikeuden päätökset auttoivat käytännön esimerkein avaamaan teoriaa.

Erityisen ylpeä työssäni olen siitä, että olen sisällyttänyt työhön lainopin rinnalle myös kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimusmenetelmän. Tämä on uskoakseni aika harvinaista, että nämä kolme tutkimusmenetelmää kohtaavat samassa opinnäytetyössä. Kolmen tutkimusmenetelmän käyttäminen toki ajallisesti vaati enemmän resursseja ja vaikutti opinnäytetyön laajuuteen. Olen kuitenkin erittäin tyytyväinen, että otin nämä kolme tutkimusmenetelmää mukaan työhön. Työ on moniulotteisempi ja tuo mielestäni työhön lisäarvoa. Lainopin kautta tutkin lakiin ja oikeuslähteisiin sisältyviä sääntöjä ja sen kautta selvitin niiden sisältöä. Kvalitatiivinen menetelmä näkyy opinnäytetyössä laadullisen tutkimuksen menetelmiksi lukeutuvan teemahaastattelun kautta sekä kvantitatiivinen menetelmä tilastollisen tutkimuksen myötä. Nämä tutkimusmenetelmät mielestäni

hienosti tukivat työssä toisiaan. Teemahaastattelun ja tilastollisen tutkimuksen myötä aihe konkreettisesti täsmentyi, ja esimerkiksi opinnäytetyön nimi tarkentui opinnäytetyönprosessin aikana vastaamaan paremmin itse työn sisältöä.

Opinnäytetyöprosessi sujui mielestäni hyvin. Aikataulullisesti oli tietenkin haastavia hetkiä sovittaa yhteen opinnäytetyön tekeminen ja kokoaikaisen työssäkäynti. Tämä edesauttoi minua tiedostamaan omat puutteeni opinnäytetyön aikatauluttamisessa. Lähdemateriaalia löytyi melko vaivattomasti ja teoriaosuuden kirjoitus oli helppoa, oli se kuitenkin aikaa vievää. Lisäksi tutkimuksessa olleiden 167 päätöksen läpikäyminen oli yllättävän työlästä. Opinnäytetyön tekeminen on opettanut etsimään aiheeseen liittyvää ja tarvittavaa materiaalia, tulkitsemaan ja syventymään aiheeseen kirjallisuuden ja lakitekstin avulla. Lain tulkitseminen on mielestäni nykypäivänä tärkeää ja ennen kaikkea erittäin kiehtovaa. Lain tulkitsemisen tekee helpoksi oikeuden ja hallinnon suuntautumisvaihtoehtoon sisältyvien juridisten opintojen suorittaminen. Kuitenkin koen, että opinnäytetyön valmistumisen aikana omat taitoni niin käyttää, soveltaa kuin tulkita lakia ovat väistämättä kehittyneet. Opinnäytetyö itse prosessina kehitti minua niin uuden asian oppijana kuin kirjallisen tuotoksen suorittajana. Kokonaisuudessaan koen opinnäytetyöni onnistuneeksi ja uskon, että myös toimeksiantaja voi hyödyntää raporttia esimerkiksi eräänlaisena oppaana huostaanoton parissa työskenteleville.

Tätä tutkimusta voisi mielestäni lähteä jatkamaan tarkastelemalla esimerkiksi syitä siihen, miksi 12 vuotta täyttänyt lapsi ei anna Oulun hallinto-oikeuden pyynnöstä selityspyyntöä. Johtuuko tämä lapsen puutteellisista tiedoista, oikeuden olemassaolosta kertoa omat näkemyksensä asiasta, rohkeudesta kertoa omasta ja perheensä elämäntilanteesta vai pelosta asiaa kohtaan? Tämä kysymys tuli itselleni monet kerrat mieleen, kun suoritin tutkimusta. Uskon, että vastaus kysymykseen kiinnostaisi myös toimeksiantajaa.

LÄHTEET

- Aaltonen, A-K. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita.
- Araneva, M. 2010. Lapsen asema ja edunvalvojan rooli lastensuojeluasiassa. Teoksessa P. Marjamaa & M. Laakso (toim.), Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnassa. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry, 60–69.
- Arjas, R., hallinto-oikeussihteeri ja varatuomari, Oulun hallinto-oikeus. 2011. Haastattelu 21.4.2011. Tekijän hallussa.
- Bardy, M. 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy.
- Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999.
- Hallintolaki 6.6.2003/434.
- Hallintolainkäyttölaki 26.7.1996/586.
- Hallinto-oikeuslaki 26.3.1999/430.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi HE 252/2006. Hakupäivä 13.2.2011, <http://www.finlex.fi>.
- Hiitola, J. & Heinonen, H. 2009. Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. Helsinki: Yliopistopaino Oy.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Husa, J., Mutanen, A. & Pohjolainen, T. 2008. Kirjoitetaan juridiikkaa. Helsinki: Talentum.
- Karjalainen, P. 2011. Lapsi ei ole kesäkissa. Kaleva Sunnuntai-liite 1.5.2011, 4.
- Kylmä, J. & Juvakka, T. 2008. Laadullinen terveystutkimus. Helsinki: Edita Prima Oy.

Laine, L. 2008. Huostaanottojen määrä huolestuttaa. Hakupäivä 27.4.2011, <http://www.kaleva.fi/uutiset/huostaanottojen-maara-huolestuttaa/743726>.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.

Lapsia annetaan huostaan uuden perheen tieltä, Yle Uutiset. 2011. Hakupäivä 27.4.2011, http://yle.fi/uutiset/teksti/kotimaa/2011/04/lapsia_annetaan_huostaan_uuden_perheen_tieltä_2540933.html?defaultArticleId=2540933&sort=first&wireframe=text&browserArticleId=2540933&pageNumber=15.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Mahkonen, S. 2008. Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita.

Mahkonen, S. 2010. Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita.

Marjomaa, P., Lapinleimu, O. & Laakso M. 2010. Löytöretki lastensuojelun edunvalvontaan. Teoksessa P. Marjomaa & M. Laakso (toim.), Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuden häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnassa. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry, 10–13.

Metsämuuronen, J. 2005. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Jyväskylä: Gummerus.

Metsämuuronen, J. 2002. Tilastollisen kuvauksen perusteet. Helsinki: International Methelp Ky.

Mäenpää, M. 2001. Lapsen etu ja osallistumisoikeudet hallinto-oikeuden huostaanotto-prosessissa. Lakimies 6–7/2001, 1135; 1141.

Nieminen, L. 2004. Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. Lakimies 4/2004, 593.

Notaari, Oulun hallinto-oikeus. 2011. Haastattelu. 15.3.2011. Tekijän hallussa.

Oikeuslaitos 2010. Hallinto-oikeudet. Hakupäivä 2.9.2010, <http://www.oikeus.fi/4319.htm>.

Oikeuslaitos 2011a. Oulun hallinto-oikeus henkilöstö ja organisaatio. Hakupäivä 23.4.2011, <http://www.oikeus.fi/11789.htm>.

Oikeuslaitos 2011b. Oulun hallinto-oikeus tilastotietoja. Hakupäivä 23.4.2011, <http://www.oikeus.fi/11791.htm>.

Oikeuslaitos 2011c. Oulun hallinto-oikeus tehtävät ja toimialue. Hakupäivä 23.4.2011, <http://www.oikeus.fi/11788.htm>.

Oikeusministeriö 2010. Oikeudenkäynti hallinto-oikeudessa. Hakupäivä 15.10.2010, <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Esitteet/Oikeudenkayntihallintooikeudessa>.

Oulun hallinto-oikeus 2009. Vuosikertomus 2009. Hakupäivä 12.10.2010, <http://www.oikeus.fi/uploads/rptbh6anqsl6b.pdf>.

Oulun HAO 15.1.2010, nro 10/0016/1.

Oulun HAO 30.3.2010, nro 10/0167/1.

Oulun HAO 19.5.2010, nro 10/0244/1.

Oulun HAO 7.3.2011, nro 11/0096/1.

Oulun HAO 19.11.2010, nro 10/0560/1.

Oulun HAO 11.3.2010, nro 10/0122/1.

Oulun HAO 3.11.2009, nro 09/0532/1.

Oulun HAO 4.6.2009, nro 09/0239/1.

Oulun HAO 13.3.2009, nro 09/0118/1.

Oulun HAO 28.1.2009, nro 09/0044/1.

Oulun HAO 27.11.2008, nro 08/0629/1.

Oulun HAO 12.11.2008, nro 08/0598/1.

Oulun HAO 9.5.2008, nro 08/0235/1.

Räty, T. 2007. Uusi lastensuojelulaki. Helsinki: Edita.

Räty, T. 2010a. Lapsen huostaanotto -perusteet ja oikeusvaatimukset. Hakupäivä 22.11.2010, <http://www.valt.helsinki.fi/yhpo/sosweb/artikkelit/TapioRaty.pdf>.

Räty, T. 2010b. Lastensuojelulaki - käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Sosiaaliportti. 2011. Lastensuojelun käsikirja. Lapsen mielipiteen selvittäminen. Hakupäivä 13.2.2011, <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/huostaanotto/valmistelu/lapsenmielipide/>.

Sosiaaliportti.2010. Lastensuojelun käsikirja. Puhevalta. Hakupäivä 14.11.2010, <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/huostaanotto/valmistelu/puhevalta/>.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Taskinen, S. 2007. Lastensuojelulaki (417/2007) soveltamisopas. Vaajakoski; Gummerus kirjapaino Oy.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2010a. Lastensuojelu 2009. Hakupäivä 23.2.2011, http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2010/Tr29_10.pdf.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2010b. Sosiaali- ja terveysalan tilastollinen vuosikirja 2010. Hakupäivä 23.2.2011, <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/98e9ab75-0e2c-4151-81e0-4dd072dbfe3a>.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Tammi.

Veivo-Lampinen, L. 2009. Nuoren aito kohtaaminen. Teoksessa Lämsä, A-L. (toim.) Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Jyväskylä: Ps-Kustannus.

Vilkka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991.

LIITTEET

LIITE 1	Huostaanotossa huomioitavat seikat
LIITE 2	Huostaanoton vaihtoehdot
LIITE 3	Haastattelurunko notaari
LIITE 4	Tutkimuslomake
LIITE 5	Haastattelurunko hallinto-oikeussihteeri/varatuomari
LIITE 6	Selityspyyntö lapselle
LIITE 7	Kutsu suulliseen käsittelyyn
LIITE 8	Lapsen kutsun lisälähete
LIITE 9	Kutsu suulliseen kuulemiseen
LIITE 10	Ilmoitus hakijalle
LIITE 11	Ilmoitus kuulemisesta

Huostaanotolle on oltava lain mukaiset edellytykset.

Huostaanoton valmistelussa on arvioitava muun muassa lapsen kasvuolosuhteita, lapsen etua, lapsen elämäntavan vahingollisuutta ja avohuollon tukitoimia (LSL 9:40 §).

Lapsen asiassa on järjestettävä neuvotteluja lapsen ja perheen läheisten kanssa.

Lapsen kanssa keskustellaan henkilökohtaisesti ja perheen kanssa sovitaan, keitä neuvotteluun kutsutaan mukaan. Kuitenkin lopullisen arvion kutsuttavista henkilöistä tekee sosiaalityöntekijä. On pyrittävä toimivaan yhteistyöhön asianosaisten kanssa, jotta neuvotteluissa päästäisiin tavoitteiden mukaiseen tulokseen. (LSL 6:31 §.)

On huomioitava lapsen tarpeet ja huostaanoton perusteet sijaishuoltopaikan valinnassa.

Vaihtoehtoina ovat sukulaissijoitus, perhehoito, ammatilliset perhekodit, lastensuojelulaitokset ja koulukodit (LSL 6:32 §).

Lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma, joka tapahtuu yhteistyössä lapsen ja hänen perheensä kanssa.

Asiakassuunnitelman avulla havainnollistetaan huostaanoton tarkoitus käytännössä ja mihin sillä pyritään (LSL 6:30 §).

Asianosaisille on annettava tilaisuus tulla todisteellisesti kuulluksi ja ilmaista henkilökohtainen mielipiteensä huostaanotosta ja sijaishuoltopaikasta (LSL 9:42 §).

Vaikka perheen kanssa on keskusteltu useaan kertaan lastensuojelun työskentelyn kestäessä, on siitä huolimatta kuulemiselle annettava tilaisuus. Kuulemistilaisuudesta on annettava kirjallinen ilmoitus kaikille niille, joilla on lainmukainen oikeus tulla kuulluksi. Näitä ovat 12 vuotta täyttänyt lapsi, äiti, isä, huoltaja sekä henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on ollut ennen asian valmistelua. (Taskinen 2007, 59.)

Lapsen terveydentila on tutkittava sijaishuoltoon sijoittamisen yhteydessä.

Tämä on tapahduttava joko ennen huostaanottoa tai heti sen jälkeen (LSL 10:51 §.)

Suostumukseen perustuva huostaanotto:

Huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta tehdään kirjallinen päätös, joka sisältää päätöksen huostaanotosta sekä päätöksen sijoittamisesta sijaishuoltoon. Päätöstä tehtäessä on varmistettava, että kaikille asianosaisille on varattu tilaisuus todisteelliseen kuulemiseen sekä eri tahoilta on saatu tarpeelliset lausunnot. Mikäli huoltaja tai alle 12 vuotta täyttänyt lapsi eivät vastusta huostaanottoa, asian valmistelee tällöin sosiaalityöntekijä ja johtava viranhaltija tekee päätöksen. (LSL 9:43 §.) Päätös on annettava tiedoksi jokaiselle asianosaiselle ja heillä on oikeus hakea päätökseen muutosta hallinto-oikeudelta. Päätökseen on liitettävä valitusosoitus. (HLL 3:14 §.)

Tahdonvastainen huostaanotto:

Mikäli huostaanottoa vastustaa 12 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa, on tällöin johtavan viranhaltijan tehtävä huostaanotosta hakemus hallinto-oikeudelle (LSL 9:44 §). Hallinto-oikeuden on saatettava asia tiedoksi kaikille asianosaisille.

Huostaanotto voidaan panna heti täytäntöön muutoksenhausta huolimatta.

Ensinnäkin, tämä on mahdollista suostumukseen perustuvissa tilanteissa, kun siitä on johtavan viranhaltijan tekemä päätös, jossa huostaanotto määrätään välittömästi täytäntöönpantavaksi. (Taskinen 2007, 56.) Toiseksi, tämä on mahdollista tahdonvastaisissa tilanteissa, kun siitä on hallinto-oikeuden väliaikainen määräys, jossa hallinto-oikeus määrää lapsen olinpaikasta sekä siitä, miten lapsen kasvatus ja hoito tuomiokäsittelyn aikana järjestettävä tai mikäli asiasta on hallinto-oikeuden päätös huostaanotosta. Lapsi voidaan sijoittaa kiireellisesti jo ennen hallinto-oikeuden määräystä tai päätöstä, mikäli kyse on akuutista vaaratilanteesta. (Taskinen 2007, 56.)

Huostaanoton voimassaolo:

Huostaanotto on voimassa toistaiseksi. Viimeistään, kun lapsi täyttää 18 vuotta, päätös huostaanotosta raukeaa. Pääsäännön mukaan huostassapito on lopetettava, mikäli siihen ei ole enää perusteita. (LSL 8:47 §). Tämän edellytyksenä on kasvuolosuhteiden olennainen parantuminen ja säilyminen hyvinä tarpeeksi pitkään (Taskinen 2007, 64). Itse huostaanottopäätös raukeaa siinä tapauksessa, mikäli sen täytäntöönpanoon ei ole ryhdytty kolmen kuukauden kuluessa päätöksen lainvoimaisuudesta (Taskinen 2007, 56).

TIEDOT HAASTATELTAVASTA

1. Nimi, asema, koulutus?
2. Saako nimesi ja asemasi ilmoittaa raportissa?
3. Kuinka paljon olet tekemisissä työssäsi huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa liittyvissä asioissa?

KÄSITTELYPROSESSI LAPSEN HUOSTAANOTOSSA JA SIJAISHUOLTOON
SIJOITTAMISESSA

Opinnäytetyö on rajattu käsittelemään vuosina 2008–2010 vireille tulleita hakemuksia huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa Oulun hallinto-oikeudessa.

Uudistunut lastensuojelulaki (417/2007) on tullut voimaan 1.1.2008 kumoten aikaisemmin voimassa olleen lastensuojelulain (683/1983) siihen tehtyine muutoksineen. Hallinto-oikeuksien rooli lastensuojeluasioissa on muuttunut uuden lastensuojelulain voimaantullessa.

1. Miten hallinto-oikeuksien rooli on muuttunut uuden lastensuojelulain myötä ja miten se näkyy menettelykäytännöissä huostaanottoasioissa?
2. Uudistuneessa lastensuojelulaissa on haluttu tehostaa lapsen osallisuutta ja lapsen mielipiteiden huomiointia päätöksenteossa. Onko lastensuojelulain uudistuminen näkynyt käytännössä lapsen kuulemisessa Oulun hallinto-oikeudessa?
3. Miten lapsen mielipiteen selvittäminen ja lapsen kuuleminen järjestetään ja toteutetaan Oulun hallinto-oikeuden toimesta?
4. Miten lapsen ikä ja kehitystaso näkyvät kuulemisen suorittamisessa?
5. Jos asiassa järjestetään suullinen käsittely, miten käsittelyprosessi etenee ja keitä kutsutaan käsittelyyn mukaan?
6. Voidaanko lapsen kuuleminen joissain tapauksissa jättää suorittamatta?
7. Miten paljon lapsen näkemyksillä on painoarvoa asiassa päätöstä tehtäessä?

Diaarinumero: ____ / ____ / ____

Päätösnumero: ____ / ____ / ____

1. Kyseessä on:

- a) hakemusiasia
- b) valitusasia

2. Sovellettava laki:

- a) LSL 417/2007
- b) LSL 683/1983

3. Lapsi on:

- a) 12 vuotta täyttänyt
- b) alle 12-vuotias

4. Huostaanoton perusteet:

- a) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä
- b) lapsi vaarantaa itse vakavasti terveyttään tai kehitystään
- c) sekä a- ja b-kohdan perusteet täyttyvät

5. Onko lasta kuultu sosiaalitoimessa:

- a) kyllä

kuulemiskertomus: _____

- b) ei

- c) ei ilmene hallinto-oikeuden päätöksestä

6. Vastustaako lapsi huostaanottoa:

- a) kyllä
- b) ei
- c) ei ilmene hallinto-oikeuden päätöksestä

7. Onko lapsi antanut selityksensä hallinto-oikeudelle:

- a) kyllä
selityksen sisältö: _____

- b) ei
- c) kyseessä alle 12-vuotias lapsi, joten ei ole selityspyyntöä

8. Onko asiassa järjestetty suullinen käsittely:

- a) kyllä
- b) ei

9. Jos suullinen käsittely on järjestetty, onko lasta kuultu käsittelyssä:

- a) kyllä
kuulemiskertomus: _____

- b) ei

10. Oulun hallinto-oikeuden päätös:

- a) hakemus hyväksytty
- b) hakemus hylätty
- c) valitus hylätty
- d) valitus hyväksytty / viranomaisen päätös kumottu
- e) asiaa ei ole tutkittu tai asia on käsittelyn aikana rauennut

TIEDOT HAASTATELTAVASTA

1. Nimi, asema, koulutus?
2. Saako nimesi ja asemasi ilmoittaa raportissa?
3. Kuinka paljon olet tekemisissä työssäsi huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamisessa liittyvissä asioissa?

AJATUKSIA TUTKIMUSTULOKSISTA

Tutkimuksessa oli mukana 167 tapausta: hakemusasioita 160, valitusasioita 7.

Lapsi oli 12 vuotta täyttänyt 73 tapauksessa, eli 12 vuotta täyttäneiden osuus tutkimusaineistosta oli näin ollen 43,7%. Vastaavasti alle 12-vuotta täyttäneiden lapsien osuus oli 56,3 % (94 tapausta).

1. *Oliko lasten ikäjakautumisessa mielestäsi mitään yllättävää?*

Huostaanoton perusteet:

- puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä: 95 tapauksessa
 - lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään ja kehitystään: 13 tapauksessa
 - sekä puutteet lapsen huolenpidossa/kasvuolosuhteissa että lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään ja kehitystään: 35 tapauksessa.
2. *Suurimmassa osassa tapauksista huostaanoton perusteena oli puutteet lapsen huolenpidossa/kasvuolosuhteissa. Mikä mielestäsi selittää tämän? Osaatko arvioida, että mikä on yleensä suurin puute lapsen huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa?*

12 vuotta täyttänyt lapsi vastusti huostaanottoa 41:ssä tapauksessa ja ei vastustanut huostaanottoa 18:ssa tapauksessa. Vastustamista ei käy ilmi 84:ssä tapauksessa (koska kyseessä on alle 12-v. lapsi).

3. *12 vuotta täyttänyt lapsi vastusti huostaanottoa 41 tapauksessa. Tutkimuksessa 73:ssa tapauksessa lapsi oli 12 vuotta täyttänyt. Eli yli puolet 12 vuotta täyttäneistä lapsista vastusti huostaanottoa. Mistä luulet tämän johtuvan?*

Selityksen antaminen hallinto-oikeudelle:

- 29:ssä tapauksessa 12 vuotta täyttänyt lapsi on antanut selityksen
 - 35:ssä tapauksessa 12 vuotta täyttänyt lapsi ei ole antanut selitystä
 - 80:ssä tapauksessa selityksen antaminen ei käy ilmi (kyseessä on alle 12-v. lapsi)
4. *Yllättävän monessa tapauksessa 12 vuotta täyttänyt lapsi ei ole antanut selitystään hallinto-oikeudelle. Osaatko sanoa, mikä voi olla syy siihen, ettei lapsi ole käyttänyt tilaisuuttaan selityksen antamiseen?*

Oulun hallinto-oikeuden päätös:

- hakemus hyväksytty 131 tapauksessa
 - hakemus hylätty 11 tapauksessa
 - valitus hylätty 2 tapauksessa
 - valitus hyväksytty 3 tapauksessa
 - asiaa ei ole tutkittu tai asia käsittelyn aikana rauennut 20 tapauksessa
5. *Onko hyväksyttyjen ja hylättyjen hakemusten määrien suhteissa mitään erikoista? Mitkä ovat mielestäsi yleisimmät syyt siihen, että asiaa ei ole tutkittu tai asia on käsittelyn aikana rauennut?*

SELITYKSEN ANTAMINEN HUOSTAANOTTOHAKEMUKSEN JOHDOSTA

Sosiaalityöntekijä on tehnyt hallinto-oikeudelle hakemuksen Sinun huostaanottoasi ja sijaishuoltoon sijoittamistasi koskevassa asiassa. Hallinto-oikeus päättää asiasta varattuaan ensin Sinulle ja muille asianosaisille tilaisuuden antaa kirjallinen selitys hakemuksen johdosta.

Sinulla on mahdollisuus antaa selitys eli kertoa mielipiteesi hakemuksen johdosta. Selitys pyydetään toimittamaan hallinto-oikeuteen 14 päivän kuluessa tämän kirjeen tiedoksisaannista lukien. Asia voidaan tämän määräajan päätyttyä ratkaista, vaikka selitystä ei ole annettu.

Mikäli toivot, että hallinto-oikeudessa toimitetaan suullinen käsittely, jossa voit henkilökohtaisesti kertoa mielipiteesi huostaanotostasi, ilmoita tästäkin hallinto-oikeuteen samassa 14 päivän määräajassa. Kerro samalla, minkä vuoksi se on mielestäsi tarpeen ja mitä selvitystä esittäisit suullisessa käsittelyssä.

Tämän kirjeen liitteenä on jäljennös huostaanottohakemuksesta. Muut asiakirjat ja mahdollisesti myöhemmin sosiaaliviranomaisten hallinto-oikeudelle toimittamat asiakirjat ovat nähtävissä hallinto-oikeudessa viraston aukioloaikana (ma-pe klo 8.00 - 16.15). Jos asiakirjoihin halutaan tutustua hallinto-oikeudessa, pyydetään tarkemmasta ajankohdasta sopimaan allekirjoittaneen yhteyshenkilön kanssa.

(Lastensuojelulain mukaan Sinun kiireellinen sijoituksesi jatkuu, kunnes hallinto-oikeus on antanut päätöksen huostaanottoasiassa tai kunnes on toisin päätetty.)

Nämä asiakirjat ovat salassa pidettäviä. Sinä, edustajasi tai avustajasi ette saa kertoa muille saamianne salassa pidettäviä tietoja, jotka koskevat muita kuin Sinua itseäsi.

KUTSU SUULLISEEN KÄSITTELYYN

KÄSITELTÄVÄ ASIA

+ hakemus koskien + huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista.

KÄSITTELYN TARKOITUS

Hallinto-oikeus toimittaa + kenen pyynnöstä suullisen käsittelyn.

Suullinen käsittely pidetään + **päivämäärä kello + kellonaika alkaen** Oulun hallinto-oikeuden istuntosalissa (osoite: Isokatu 4, Oulu, 3. kerros).

Suullinen käsittely toimitetaan oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimessa annetun lain 11 §:ssä tarkoitettuna suljettuna käsittelynä.

KÄSITTELYYN KUTSUTAAN

Käsittelyyn kutsutaan:

1. + asianosainen
2. + asianosainen
3. hakemuksen tehneen viranomaisen edustaja.

Asianosaiset voivat käyttää oikeudenkäyntiasiamiestä tai oikeudenkäyntiavustajaa sekä nimetä todistajia suullisessa käsittelyssä kuultaviksi.

TODISTELU

Hallinto-oikeus kutsuu pyydettäessä asianosaisten nimeämät todistajat suulliseen käsittelyyn, jolloin asianosaisten tulee ilmoittaa kirjallisesti **viimeistään + milloin** todistajien tarkat henkilö- ja osoitetiedot, ja mistä seikoista heitä on tarkoitus kuulla.

Asianosaiset voivat vaihtoehtoisesti itse kutsua haluamansa todistajat suulliseen käsittelyyn, jolloin hallinto-oikeudelle tulee **viimeistään + milloin** ilmoittaa kirjallisesti todistajien nimet ja mistä seikoista heitä on tarkoitus kuulla.

Todistajalla on oikeus saada kohtuullinen korvaus tarpeellisista matka- ja toimeentulokustannuksista sekä taloudellisesta menetyksestä. Asianosaisen ja viranomaisen on maksettava nimeämälleen todistajalle tuleva korvaus. Mikäli asianosaiselle on myönnetty oikeusapu, maksetaan hänen nimeämälleen todistajalle korvaus kuitenkin valtion varoista. Todistajalla on oikeus saada korvaus matka- ja toimeentulokustannuksista ennakolta.

Valtion varoista todistajalle maksettavaa ennakkoa haetaan oleskelupaikkakunnan poliisipiirin päälliköltä. Ennakkoa tulisi hakea vähintään 10 päivää ennen tuomioistuinkäsittelyä. Ennakkoa koskevan päätöksen perusteella Oikeushallinnon palvelukeskus maksaa ennakon ensisijaisesti tilisiirtona. Jos ennakonsaajalla ei ole pankkitiliä, ennakko maksetaan hänelle maksuosoituksena.

ASIAKIRJAT

Aikaisemmin kertyneet asiakirjat ovat suullisen käsittelyn perustana. Asiakirjavihko on ennen suullista käsittelyä asianosaisten nähtävänä hallinto-oikeudessa. Heille toimitetaan tarvittaessa asiakirjoista jäljennöksiä.

LAILLINEN ESTE

Jos asianosaiselle tulee laillinen este saapua suulliseen käsittelyyn, siitä on viipymättä ilmoitettava hallinto-oikeudelle.

Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 28 §:n mukaan laillinen este on sillä, joka sairauden tai yleisen liikenteen keskeytymisen vuoksi on estynyt olemasta läsnä tai suorittamasta hänelle oikeudenkäynnissä kuuluvaa muuta tehtävää. Jos ilmoitetaan tai muutoin tiedetään muu este, hallinto-oikeuden asiana on tutkia, voidaanko este hyväksyä lailliseksi.

Jos asianosaisella katsotaan olevan laillinen este, käsittely voidaan peruuttaa tai lykätä ja asianosaiselle varata uusi tilaisuus saapua käsittelyyn.

Asianosaisen poissaolo ei estä asian käsittelyä ja ratkaisemista.

SALASSA PIDETTÄVIEN TIETOJEN ILMAISEMINEN

Asianosainen, hänen edustajansa tai avustajansa ei saa ilmoittaa sivulliselle asianosaisaseman perusteella saatuja salassapidettäviä tietoja, jotka koskevat muita kuin asianosaista itseään.

HALLINTO-OIKEUDEN PÄÄTÖKSEN ANTAMINEN

Hallinto-oikeus antaa suullisen käsittelyn toimittamisen jälkeen myöhemmin lopullisen päätöksen asiassa.

SUULLINEN KÄSITTELY

+ on pyytänyt, että hallinto-oikeudessa järjestetään suullinen käsittely ennen päätöksen tekemistä Sinun huostaanottoasi ja sijaishuoltoon sijoittamistasi koskevassa asiassa.

Oheisesta kutsusta ilmenevät henkilöt kutsutaan suulliseen käsittelyyn. Myös Sinulla on siis oikeus olla paikalla käsittelyssä ja halutessasi kertoa oma mielipiteesi asiasta. Sinun on mahdollista saada asiamies edustamaan itseäsi tai ottaa avustaja tai tukihenkilö mukaan suulliseen käsittelyyn. Asioistasi vastaava sosiaalityöntekijä auttaa sinua tässä yhteydessä.

Jos Sinulla on kysyttävää suullisesta käsittelystä, voit soittaa kutsusta ilmeneviin numeroihin.

KUTSU SUULLISEEN KUULEMISEEN

KÄSITELTÄVÄ ASIA

x:n perhepalvelujohtajan hakemus koskien a:n huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista.

HALLINTO-OIKEUDEN PÄÄTÖS SUULLISESTA KUULEMISESTA

Hallinto-oikeus on päättänyt toimittaa asiassa suullisen kuulemisen pv **klo**

Suullinen kuuleminen järjestetään Oulun hallinto-oikeuden tiloissa (osoite: Isokatu 4, Oulu, 3. kerros).

KUULEMISEEN KUTSUTAAN

Kuulemiseen kutsutaan a

KUULEMISEN TARKOITUS

Suullinen kuuleminen järjestetään lastensuojelulain 86 §:n nojalla a:n pyynnöstä. Mikäli hän haluaa perua pyyntönsä, siitä on ilmoitettava heti hallinto-oikeudelle.

HALLINTO-OIKEUDEN PÄÄTÖKSEN ANTAMINEN

Hallinto-oikeus antaa kuulemisen jälkeen myöhemmin lopullisen päätöksen asiassa.

Hallinto-oikeus on järjestänyt a:n pyynnöstä hänen henkilökohtaisen kuulemisensa pv.

Kuulemistilaisuudessa ai on mielipiteenään ilmoittanut, että ...

Hallinto-oikeus varaa Teille tilaisuuden tutustua a:n kuulemisesta tallennettuun oikeudenkäyntiaineistoon ja lausua mielipiteenne sen sisällöstä pv mennessä.

Asia voidaan ratkaista määräajan jälkeen, vaikka lausumaa ei ole annettu.

Hallinto-oikeus on järjestänyt a:n pyynnöstä hänen henkilökohtaisen kuulemisensa pv

Kuulemistilaisuudessa a on mielipiteenään ilmoittanut, että

Hallinto-oikeus varaa Teille tilaisuuden tutustua a:n kuulemisesta tallennettuun oikeudenkäyntiaineistoon ja lausua mielipiteenne sen sisällöstä **pv** mennessä.

Mahdollisen lausuman voi palauttaa oheista kirjekuorta käyttäen.

Asia voidaan ratkaista määräajan jälkeen, vaikka lausumaa ei ole annettu.

Mikäli ette anna lausumaa, pyydetään kuitenkin tämä lähete ilmoituksin näiden asiakirjojen vastaanottamisesta palauttamaan asian käsittelyn jouduttamiseksi.

Olen vastaanottanut tämän lähetteen liitteineen.

Päiväys _____

Allekirjoitus _____
